

T.C.

**TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM
ENSTİTÜSÜ**

**TARİH BOYUNCA ÇOCUK EĞİTİMİ ve OSMANLI DÖNEMİ
ÇOCUK EĞİTİMİNDE AVRUPALI MÜREBBİYELER**

Hazırlayan

Aziz ARSLAN

Tarih Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Yunus Emre TEKİNSOY

TOKAT- 2022

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre, Dr. Yunus Emre TEKİNSOY danışmanlığında hazırlamış olduğum “**Tarih Boyunca Çocuk Eğitimi ve Osmanlı Dönemi Çocuk Eğitiminde Avrupalı Mürebbiyeler**” adlı yüksek lisans tezimin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

20 / 01 / 2022

Aziz ARSLAN

JÜRİ KABUL VE ONAY SAYFASI

Aziz Arslan tarafından hazırlanan “**Tarih Boyunca Çocuk Eğitimi ve Osmanlı Dönemi Çocuk Eğitiminde Avrupalı Mürebbiyeler**” adlı tez çalışmasının savunma sınavı **10.01.2022** tarihinde yapılmış olup aşağıda verilen Jüri tarafından Oy Birliği ile Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü **Tarih Anabilim Dalı**’nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı Soyadı)

İmzası

Üye (Başkan) : Doç. Dr. Murat HANİLÇE

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Yunus Emre TEKİNSOY

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Ahmet VURGUN

ONAY

...../...../.....

Prof. Dr. Mehmet GÜNEŞ
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

İTHAF

Elif Nisa, Mahmut Taha, Ömer Asaf ve Neslihan Arslan'a

TEŞEKKÜR

Yüksek lisans eğitimim sürecinde ders aldığım tüm hocalarıma; tez hazırlamamda bana her türlü desteği veren danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Yunus Emre Tekinsoy'a ve hocalarım Doç. Dr. Murat Hanılçe ve Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Vurgun'a, kardeşim gibi sevdiğim arkadaşlarım Abdullah Kalkan ve Yasin Taşkın'a; her daim yol rehberim olan babam Mahmut Arslan ve annem Hikmet Arslan'a; bu süreçte her zaman destekçim olan eşim Neslihan Arslan'a; varlıklarından haz duyduğum çocuklarım Elif Nisa, Mahmut Taha ve Ömer Asaf Arslan'a teşekkür ederim. Ayrıca tez hazırlama sürecinde kaynak bulmamda yardımcı olan Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi ve Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Kütüphanesi'nde görev yapan tüm personele ve İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) çalışanlarına teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	xii
ÖZET	1
GİRİŞ	5
BÖLÜM 1: ÇOCUK EĞİTİMİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ	11
1.1. Anadolu Medeniyetlerinde Çocuk Eğitimi	11
1.1.1. Hititlerde Çocuk Eğitimi	11
1.1.2. Urartularda Çocuk Eğitimi	12
1.1.3. Frigyalılarda Çocuk Eğitimi.....	13
1.1.4. İyonlarda Çocuk Eğitimi.....	13
1.2. Fenikelilerde Çocuk Eğitimi.....	13
1.3. Mezopotamya Medeniyetlerinde Çocuk ve Çocuk Eğitimi.....	14
1.3.1. Sümerlerde Çocuk Eğitimi.....	14
1.3.2. Akad ve Asurlarda Çocuk Eğitimi	16
1.4. Eski Mısır’da Çocuk Eğitimi	16
1.5. Eski İran’da Çocuk Eğitimi	17
1.6. İbranilerde Çocuk Eğitimi	18
1.7. Eski Türklerde Çocuk Eğitimi.....	18

1.8.	Hunlarda Çocuk Eğitimi.....	18
1.9.	Antik Yunan’da Çocuk Eğitimi	19
1.10.	Helenistik Dönemde Çocuk Eğitimi	21
1.11.	Roma’da Çocuk Eğitimi	22
1.12.	Antik Hint Medeniyetinde Çocuk Eğitimi	24
1.12.	Antik Çin’de Çocuk Eğitimi	25
1.13.	Erken Hristiyanlıkta Çocuk Eğitimi	26
1.14.	Orta Çağ Avrupası’nda Çocuk Eğitimi ve Hristiyanlığın Çocuk Eğitimine Bakışı	27
1.14.1.	Orta Çağ Avrupası’nda İlk Çocukluk Yılları	28
1.14.2.	Erkek Çocukları.....	29
1.14.3.	Kız Çocukları	30
1.14.4.	Beşinci ve Altıncı Yüzyılda Avrupa’da Çocuk Eğitimi	30
1.14.5.	Yedinci ve Sekizinci Yüzyılda Avrupa’da Çocuk Eğitimi	30
1.14.6.	Onuncu ve On Birinci Yüzyılda Avrupa’da Çocuk Eğitimi	31
1.15.	Orta Çağda Hindistan’da Budizm Etkisinde Gelişen Çocuk Eğitimi.....	31
1.16.	Hindistan’da Türk-İslam Egemenliği Döneminde Çocuk Eğitimi.....	33
1.17.	Orta Çağda Türklerin Yaşadıkları Coğrafyada Çocuk Eğitimi	35
1.17.1.	Göktürklerde Çocuk Eğitimi	35

1.17.2. Uygurlarda Çocuk Eğitimi.....	36
1.18. Orta Çağda Amerika’da Çocuk Eğitimi.....	38
1.18.1. Mayalarda Çocuk Eğitimi.....	38
1.18.2. Azteklerde Çocuk Eğitimi	39
1.18.3. İnkalarda Çocuk Eğitimi.....	39
BÖLÜM 2: ORTA ÇAĞDA TÜRK VE İSLAM TOPLUMUNDA ÇOCUK EĞİTİMİ.....	41
2.1.1. Bir Eğitim Kurumu Olan Suffe	43
2.2. Müslüman Türklerde Çocuk Eğitimi.....	43
2.2.1. Karahanlılarda Çocuk Eğitimi	44
2.2.2. Gaznelilerde Çocuk Eğitimi	44
2.2.3. Selçuklularda Çocuk Eğitimi.....	45
2.2.4. Osmanlı Devleti’nde Çocuk Eğitimi.....	48
2.3. Orta Çağ İslam Medeniyetinde Eğitim Kurumları	50
2.3.1. Mescid-Cami.....	50
2.3.2. Medreseler	51
2.4. Orta Çağda Yaşamış Türk-İslam Düşünürlerinin Çocuk Eğitimi Hakkındaki Görüşleri	53

2.4.1. Farabi.....	53
2.4.2. İbni Sina.....	54
2.4.3. Yusuf Has Hacib	56
2.4.4. Nizamülmülk	56
2.4.5. Kaşgarlı Mahmut.....	57
2.4.6. Yunus Emre.....	58
2.4.7. Mevlâna Celaleddin Rumî.....	59
2.4.8. Hacı Bektaş Veli	60
2.4.9. Nasrettin Hoca.....	61
BÖLÜM 3: OSMANLI KLASİK VE MODERN DÖNEMLERDE ÇOCUK EĞİTİMİ.....	62
3.1. Örgün Eğitim Kurumları.....	62
3.1.1. Sıbyan Mektebi (Mahalle Mektebi).....	62
3.1.2. Medreseler	63
3.1.3.Enderun	64
3.2. Yaygın Eğitim Kurumları	65
3.2.1. Mescit ve Camiler	65
3.2.2. Tekke, Zaviye ve Dergâhlar	66

3.2.3. Kütüphaneler, Sahaflar ve Kitapçı Dükkânları.....	66
3.2.4. Loncalar	67
3.2.5. Âlim, Edip ve Devlet Adamlarının Evleri, Konakları ve Eğitim Meclisleri..	67
3.2.6. Kahvehaneler	67
3.3. Osmanlı Klasik Döneminde Önde Gelen Eğitimci ve Ahlakçıların Eğitimle Alakalı Görüşleri.....	68
3.3.1. Amasyalı Hüseyin Ali	68
3.3.2. Davud-i Kayseri	69
3.3.3. Molla Fenâri	69
3.3.4. İbn Kemal	70
3.3.5. Kınalızâde Âli Efendi.....	70
3.3.6.Taşköprülüzâde.....	71
3.4. Yakın Çağda Osmanlı Devleti'nde Eğitim Sistemi.....	71
3.4.1. Tanzimat Öncesi Yapılan Eğitim Reformları	71
3.4.2. Modern Askeri Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi.....	72
3.4.3. Askeri Eğitim Reformları: Osmanlı / Türk Modernleşmesinin Temelleri....	73
3.4.4. Sivil Eğitimde Modernleşme	73
3.4.5. Modern Eğitim Sisteminin Tarihi Temelleri.....	74

3.4.6. Modern Eğitim Sisteminin Yapılandırılması: Maarif-i Umumiye Nizamnamesi:	76
3.4.7. Meşrutiyet Döneminde Eğitim.....	76
BÖLÜM 4: MODERN EĞİTİM SİSTEMİ VE MÜREBBİYELİK	78
4.1. Modern Eğitimin Sisteminin Oluşumunu Etkileyen Faktörler	78
4.2. Avrupa’da Modern Eğitim Kurumlarının Teşekkülü	79
4.2.1. Okul Öncesi Eğitim.....	79
4.2.2. İlköğretim	80
4.2.3. Ortaöğretim.....	80
4.2.4. Yükseköğretim	82
4.3. Mürebbiye Kelimesinin Etimolojik Kökeni	84
4.4. Avrupa’da Mürebbiyelik Kurumunun Ortaya Çıkması ve Gelişmesi	84
4.5. Mürebbiyelerin Çocuk Eğitimdeki Roller ve İdeal Mürebbiye Tipi	86
4.6. Avrupalı Meşhur Mürebbiyeler	88
4.6.1. Katherine Swynford	88
4.6.2. Kat Ashley	88
4.6.3. Madame de Maintenon.....	88
4.6.4. Marion Crawford.....	89

4.6.5. Maria Flaxman.....	89
4.6.6. Jane Gardiner	89
4.6.7. Edith Cavell.....	89
4.6.8. Marie Curie	90
4.7. Osmanlı Toplumunda Mürebbiyeliğin Gelişimi	90
4.8. Türk Toplumunda Mürebbiyelik Kurumu ve Karşılaşılan Sorunlar	93
4.9. Uyruklarına Göre Mürebbiye Tercihleri	97
4.10. Bir Mürebbiyede Bulunması Gereken Özellikler	98
4.11. Aydınların Gözünden Mürebbiyeler.....	99
4.11.1. Ayşe Sıdika Hanım.....	99
4.11.2. Sabiha Sertel.....	104
4.11.3. Necip Fazıl Kısakürek	105
4.11.4. Nezihe Muhlis	106
4.11.5. Nevin Meriç	106
4.11.6. Selim Sabit Efendi.....	107
4.12. Mürebbiyeliğin Türk Edebiyatında ve Hatıratlarda İşlenişi.....	107
4.12.1. Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Romanlarında Mürebbiyeler	108
4.12.2. Ahmet Mithat Efendi'nin Romanlarında Mürebbiyeler.....	114

4.12.3. Şirin Devrim'in Anılarında Mürebbiyeler	120
4.12.4. Samiha Ayverdi'nin Romanlarında Mürebbiyeler	121
4.12.5. Halit Ziya Uşaklıgil'in Romanlarında Mürebbiyeler.....	127
4.12.6. Erdal İnönü	129
4.12.7. Selma Ekrem'in Hatıralarında Mürebbiyeler	130
4.12.8. Ömer Seyfettin'in Hikayelerinde Mürebbiyeler	133
4.13. Avrupalı Mürebbiyelerin Çocuk Eğitimi Üzerindeki Etkisi.....	133
SONUÇ	140
KAYNAKÇA.....	143
EKLER	167

KISALTMALAR

B.O.A. Başbakanlık Osmanlı Arşivi

C. Cilt

çev. Çeviren

edt. Editör

hızl. Hazırlayan

İSAM. İslam Araştırmaları Merkezi

s. Sayfa

S. Sayı

TC. Türkiye Cumhuriyeti

ÖZET

Eski dönemlerden beri çocuk eğitimine her zaman önem verildiği görülmüştür. Eski ve orta çağlarda savaşçı nesillere ihtiyaç duyan toplumlar, çocuklarını askeri alanda eğitime ihtiyacı duymuşlardır. Zamanla, devletin sürdürülebilirliği ve daha iyi yaşam koşulları oluşturabilmek amacıyla yarının yetişkinleri olacak çocuklar için eğitim kurumları açılmıştır. Bu kurumlarda ilmi ve mesleki eğitimler verilmiştir. Bununla birlikte bütün uygarlıklarda çocuk eğitimi aile içerisinde başlamıştır. Kendisini çocuk yetiştirme konusunda yetersiz gören ebeveynler ise çocuklarının yetiştirilmesi için özel eğitimci tutmuşlardır. Her toplumda farklı isimlerle anılan bu kişilere; Antik Yunan’da paidagogos, Roma’da custos denilmiştir. Osmanlı Devleti’nde ise bu kişiler daha çok mürebbi ve mürebbiye olarak adlandırılmıştır.

Mürebbiye; ailelere destek vermek amacıyla tutulan, çocukların hem eğitimi hem de bakımı ile ilgilenen kadın çalışanlardır. Bu kişiler Osmanlı Devleti’nde daha çok Batılılaşmayla beraber görülmüşlerdir. Maddi durumu iyi olan aileler çocukları için bu kişileri tutmuşlardır. Çoğunlukla varlıklı ailelerin yalı ve konaklarında çalışmışlardır. Batılı yaşama ayak uydurmaya çalışan aileler tercihlerini Avrupalı mürebbiyelerden yana kullanmışlardır. Tüm bu gelişmelere paralel olarak Avrupalı mürebbiye sayısı gün geçtikçe artmıştır. Mürebbiyelerin faaliyetleri zamanla evlerden taşarak sosyal hayatta kendini hissettirmiştir.

Bu çalışmamızda, çocuk eğitiminin tarihsel gelişimi ve Osmanlı dönemindeki Avrupalı mürebbiyelerin çocuklara neler öğrettiği, bu eğitimi verirken de nasıl bir yol izlediklerini ele alınmıştır. Müslüman-Türk aile yapısının içerisine giren Avrupalı mürebbiyelerin çocuk ve aile üzerindeki etkilerini inceledik. İlerleyen dönemlerde birer yetişkin olacak çocuklar üzerinde olumlu veya olumsuz ne gibi farklılıklar, dönüşümler yarattığını araştırdık. Çocukları emanet ettiğimiz bu kişilerin doğru bir tercih mi yoksa yanlış bir tercih mi oldukları konusu üzerindeki farklı görüşleri de çalışmamızda değerlendirdik.

Mürebbiyelerle ilgili kısıtlı sayıda kaynak bulunmaktadır. Ahmet Koçak, Zeynep Şen, Dilek Ceran, Ayşe Sıdıka Hanım gibi yazarlar mürebbiyeler hakkında araştırmada

bulunmuştur. Ancak, bu araştırmalar çoğunlukla mürebbiyeler üzerine yapılmış; Ahmet Koçak'tan başkası mürebbiyeler hakkında Avrupalı diye bir ayrıma gitmemiştir. Biz de bu eksikliği elimizden geldiğince giderip, ülkemizin yarınları olacak çocuklar için en iyisini yapmak istedik. Bu çalışmada hususi öğretmenlerden biri olan Avrupalı mürebbiyeler konusunda literatüre mütevazi bir katkı sunulmuş ve eksikliklerine rağmen sonraki çalışmalar için bir başlangıç oluşturması istenmiştir.

Çalışmamızda nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi ve İSAM'dan faydalanılmıştır. Aynı zamanda konu ile ilgili kitaplardan, süreli yayınlardan, gazetelerden, romanlardan, ansiklopedilerden, yabancı eserlerden ve internet kaynaklarından yararlanılmıştır. Ayrıca Cumhuriyet dönemi kişilerin hatıratlarında da faydalanılmıştır. Resim ve fotoğraflar teze zenginlik katması açısından kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, Osmanlı, Mürebbiye, Enstitütrüs.

ABSTRACT

It has been seen that children's education has always been given importance since ancient times. Societies that needed warrior generations in ancient and medieval times felt the need to educate their children in the military field. Over time, educational institutions have been opened for children who will become the adults of tomorrow in order to ensure the sustainability of the state and to create better living conditions. Scientific and vocational trainings were given in these institutions. However, in all civilizations, child education started within the family. Parents, who see themselves as inadequate in raising children, hired private trainers to raise their children. These people, who are known by different names in every society; It was called paidagogos in ancient Greece and custos in Rome. In the Ottoman Empire, these people were mostly called governer and governesses.

Governesses are female employees who are hired to support families and take care of both the education and care of children. These people were seen with more westernization in the Ottoman Empire. Families with good financial status have hired these people for their children. They mostly worked in the mansions and mansions of wealthy families. Especially families trying to keep up with western life, should have their children educated in a European style; It is seen that they prefer European governesses to learn a foreign language, etiquette and playing a western style musical instrument. In addition, the number of European governesses continued to increase day by day, and these people spread to the social sphere. Therefore, the activities of the governesses overflowed from the houses and made itself felt in the social life.

In this study, the historical development of child education, what European governesses taught children, and how they followed this education were discussed. We examined the effects of European governesses, who entered the Muslim-Turkish family structure, on child and family. At the same time, we investigated what kind of positive or negative differences and transformations it creates on children who will become adults in the future. In our study, we also evaluated different views on whether these people whom we entrust children with are the right choice or the wrong choice.

There are limited resources on governesses. Writers such as Ahmet Koçak, Zeynep Şen, Dilek Ceran, Ayşe Sıdıka Hanım conducted research on governesses. However, these studies were mostly done on governesses; No one other than Ahmet Koçak made a distinction about governesses as Europeans. We wanted to make up for this deficiency as best we could and do the best for the children who will be the future of our country. In this study, a modest contribution to the literature on European, governesses, one of the private trainers, was made and despite its shortcomings, it was asked to form a starting point for further studies.

Qualitative research method was used in our study. Presidency Ottoman Archive and ISAM were used. At the same time, books, periodicals, newspapers, novels, encyclopedias, foreign works and internet resources were used. In addition, the memories of people from the Republican period were also used. Pictures and photographs were also used to enrich the thesis.

Keywords: Education, Ottoman, Governess, Institute.

GİRİŞ

“Eğitimidir ki, bir ulusu ya özgür, bağımsız, şanlı, yüksek bir topluluk halinde yaşatır ya da esaret ve sefaletle terk eder¹.”

Mustafa Kemal Atatürk, eğitimin önemini bu sözle açıklamıştır.

Eğitim, insanlık tarihi kadar eski bir kavramdır. İnsan, doğası gereği hayatı boyunca yeni yerler görmek, keşfetmek, üretmek, yaşamı deneyimleyerek tecrübe kazanmak arzusu içindedir. Bu deneyimleri aktarma faaliyeti eğitim ve öğretim anlayışının gelişmesini sağlamıştır. Eğitim, geçmişten bugüne kadar tüm toplumlar için önemli olmuştur. Eğitimin önemini daha iyi kavrayan devletler; bilimde, teknolojiye ve toplumsal alanda her daim bir adım önde olmuştur. Eğitimli nesiller yetiştirmek tarihin her döneminde önem arz etmiştir².

İnsanın var oluşundan itibaren eğitimin birçok tanımı yapılmıştır. En bilindik şekliyle eğitim; *bireyin davranışında, kendi yaşantısı yoluyla ve kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirme sürecidir*³. Eğitim yoluyla bireylerin bilgileri, ahlaki değerleri, davranışları, hayata bakışı ve amaçları değişmektedir⁴.

Eğitim kelimesi, tarihsel ve filolojik açıdan yazılışında farklılık olsa da anlam bakımından değişime uğramamıştır. Türkçenin eski kaynaklarında eğitim sözcüğü *igit* şeklinde kullanılmıştır. İgit kelimesi besle, özen göster, yetiştir, bak anlamına gelir. Eğitimci anlamına gelen *igitgen* kelimesinin manası, ruhu ve bedeni besleyendir⁵. Eski Türkçede eğitim sözcüğü terbiye manasında kullanılmıştır. Ahlaki değerlere sahip, güzel konuşan, saygılı, toplum içerisinde hâl ve hareketlerine dikkat eden kişilere terbiyeli, bu değerleri taşımayan kişilere terbiyesiz denmiştir⁶.

¹ Mustafa Kemal Atatürk, <https://www.meb.gov.tr/belirliGUNler/ataturk/Foto/008/Ozdevis/Ozdevis.htm>, (25.02.2021/21:30).

² Alipaşa Ayas, *Eğitimle İlgili Temel Kavramlar, Eğitim Bilimine Giriş*, Pegem Akademi Yayınları, Ankara 2013, s. 22.

³ Selahattin Ertürk, *Eğitimde Program Geliştirme*, Edge Akademi Yayıncılık, İstanbul 2014, s. 12.

⁴ Fatma Varış, *Eğitimde Program Geliştirme*, A.Ü.E.F. Yayınları, Ankara 1976, s. 53.

⁵ Mühsine Börekçi, “Yabancı Dille Öğretim”, *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, (2000), s.205.

⁶ Hasan Hüseyin Özkan, “Popüler Kültür ve Eğitim”, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, C. 14, S. 1, (Mart 2006), s. 35.

Eğitimin en önemli unsurlarından biri ailedir. Aile, toplumun temel ögesidir. İnsanoğlunun var oluşuyla birlikte ortaya çıkan sosyal bir kurumdur. *Aile; kan bağı bulunan, birbirlerine karşı sorumlulukları olan toplumun en küçük birimidir*⁷. Atalay Yörükoğlu; çocuk eğitiminin ilk basamağını ailenin oluşturduğunu söyler. Toplumun, norm ve değerlerini aileler aracılığıyla geleceğe aktardığını savunur⁸.

Devletlerin temel dinamiğini aile oluşturur. Bu yüzden Türkler evlilik müessesini önemli görmüştür. Aile kurmanın önemini *Âşıkpaşazâde*⁹ şu şekilde ifade etmiştir: *Bu âlemde maksut olan birkaç şeydir: oğul evlendirmek, kız çıkarmak ve ahrete iman ile gitmek...*¹⁰.

Türklerin aile düzeni orta Asya'ya kadar uzanmaktadır. Bu aile yapısının oluşmasındaki en büyük pay, çocuklara verdikleri eğitimidir. Bu sayede kültür ve karakterlerini yüzyıllardır aktara gelmişlerdir¹¹.

Çocuk eğitiminin en temel unsurlarından biri anne ve babadır. Bir ülkenin muasır medeniyetler seviyesine çıkması için iyi yetişmiş bir nesle ihtiyaç vardır. Bu neslin yetişmesi eğitimi ebeveynlerden geçmektedir. Aydın, *Ailede Ahlak Eğitimi* adlı çalışmasında çocukların iyi bir eğitim alması için anne ve babaların üzerine düşen görevi şu şekilde açıklamıştır: Ebeveynlerin, evlatlarını her yönden tanınması gerektiğini vurgulamıştır. Çocuklarını tanıyan anne ve babalar, onları yetenekleri doğrultusunda ilgi duydukları mesleğe yönlendirecektir. Ayrıca, anne ve baba çocukların gittiği eğitim kurumunda ne gibi faaliyetler içerisinde olduğunu bilmelidir. Sadece akademik anlamda değil ahlaki yönden de gelişimini destekleyip, takip etmelidir. Bu durum anne ve

⁷ Mehmet Zeki Aydın, "Ailede Ahlak Eğitimi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 7, S. 2, (Aralık 2003), s. 127.

⁸ Atalay Yörükoğlu, *Çocuk Ruh Sağlığı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1987, s. 29.

⁹ Derviş Ahmed Aşıkî, 1400 yılında, Amasya ilinin Mecitözü kazasına bağlı olan Elvan Çelebi Köyünde doğmuştur. Şeyh Yahya'nın oğludur. Küçük yaşlardan itibaren tekke çevrelerinde yetişmiştir. Konya'da Sadrettin Konevi Zaviyesi'nde Abdüllatif Mukaddes'ten el alarak tarikata girdi. 1438 yılında II. Murad'ın Macaristan seferine katılarak gazi oldu. 1453 tarihinde İstanbul'un fethedilişinde bulundu. Gençlik yıllarında bir süre Yahşi Fakih'in evinde kaldı. Âşıkpaşazâde'ye eserini yazma fikri, ilk kez Yahşi Fakih'in evindeyken geldi. Ankara Savaşı kadar olan bölümünü Yahşi Fakih'in eserinden yazdı. Geri kalan bölümünü ise duyup gördüklerine göre kaleme aldı. Bkz. Fatma Sel Sultan, "Âşık Paşazade Osmanlı'nın Tarihi", *Divân İlmi Araştırmalar*, Sayı: 15, (Şubat 2003), s. 241-243.

¹⁰ Hüseyin Nihal Atsız, *Âşıkpaşaoğlu Tarihi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1970, s. 15.

¹¹ İlhan Aksoy, "Türklerde Aile ve Çocuk Eğitimi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 4, S. 16, (Kış 2011), s. 18-19.

babanın asli görevidir. Çocuklar bu şekilde yetişip ahlaki değerlerini iyi bir şekilde alırsa; milli değerlerine bağlı, vatanının, milletinin faydası için çalışan bireyler olacaklardır. Makinanın birer parçası gibi ahlaklı, nitelikli bir şekilde yetişip müreffeh bir toplum oluşturacaklardır¹².

Eğitimin en önemli sacayağından biri de öğretmendir. Çocuklarımızı emanet ettiğimiz öğretmenler donanımlı olmalıdır. Öğretmenler öğrencilerini tanımalı ve onların farklılıklarını bilmelidir¹³. Böylece sorumluluğu altındaki çocuklar için en uygun eğitim-öğretim yöntemini kullanır ve bu teknikleri aktif bir şekilde uygulama fırsatı bulur¹⁴. Eğitimde benzerlikler üzerinden gitmek kolaylıktır. Farklılıklar üzerinden gitmek ise daha güç ve pahalıdır. Toplumsal zenginlik her çocuğun farklılıklarına erişilebildiği takdirde ortaya çıkar. Her birey farklı bir zekâya, bilgi birikimine, yeteneğe, motivasyona sahiptir. Bu yüzden iyi bir eğitimin olabilmesi için bireysel farklılıklar bilinmeli, kişinin zekâ alanlarına göre eğitim verilmelidir. Bu yüzden eğitime büyük görevler düşmektedir¹⁵.

Geçmişten günümüze kadar aileler çocuklarının eğitimi istemişler; bunun için çocuklarına özel bakıcılar, öğretmenler tutmuşlardır. Özellikle Antik Yunan'da, varlıklı aileler çocuklarının yanına her konuda onunla ilgilenmesi için *paidagogoslar*¹⁶ tutardı. Bu kişiler, ailelerin kölesi gibiydi ama diğer çalışanlara göre kıymetleri daha fazlaydı. Paidagogoslar, çocukların okuma yazma öğrenmesinden, beslenmesinden, ahlakına kadar hemen her konuda görevli şahıslardı. Bu görevliler sadece erkek çocukları için tutulurdu¹⁷.

Antik Yunanda; *çocuklar yürümeye ve kendisine söyleneni anlamaya başladıktan sonra bu kimseler ücretli bir bakıcıya teslim edilirlerdi. Atinalı ünlü Amiral*

¹² Aydın, a.g.m., s. 157.

¹³ Vedat Aktepe, "Eğitimde Bireyi Tanımanın Önemi", *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 6, S. 2, (Temmuz 2005), s. 15.

¹⁴ Aktepe, a.g.m., s. 16.

¹⁵ Aktepe, a.g.m., s. 16.

¹⁶ Olgunluk çağına gelene kadar çocukların eğitimlerinin aksamamasını sağlayan, onları kötü alışkanlıklardan uzak tutan ve okula götürülmesinden sorumlu olan ev kölesidir. B.k.z, Oğuz Tekin, *Eski Yunan Tarihine Giriş*, İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 323.

¹⁷ Ian Jenkins, *Yazılı Kaynaklar ve Arkeolojik Buluntular Işığında Antik Devirde Çocuk Eğitimi*, (çev. Hasan Malay), Arkeoloji ve Sanat Tarihi Yayınları, İstanbul 1993, s. 11.

*Themistokles'in çocuklarına bakan Sikinnos gibi çoğu paidagogos birer köledir. Ancak, bu kimseler sadık ve güvenilir köleler arasından seçilmektedir. Örneğin; Sikinnos'un, kendisine Grek-Pers savaşının kaderini değiştirecek derecede önemli bir belge teslim edilecek kadar sadık bir köle olduğu söylenir*¹⁸.

Literatürde yaptığımız araştırmalar sonucunda paidagogos ve mürebbiye eğitiminin benzer taraflarının olduğu görülmüştür. İlerleyen bölümlerde bu karşılaştırma daha ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

Çin toplumunda çocuk eğitime önem verildiği görülmektedir. Çin Devleti'nde çocuk belli bir yaşa gelene kadar ailesinin yanında eğitim alırdı. Bu zaman zarfı içerisinde maddi durumu iyi olan aileler, çocuklarını sütanneye emanet ederdi. Sütanneler, çocuğun her türlü bakımı ve eğitimiyle ilgilenirdi. Çocuk, belli bir yaşa geldiğinde okula gönderilirdi. Bu okullar ailenin maddi durumuna göre değişmekteydi. Soylu kişilerin, prenslerin, yüksek mertebedeki görevlilerin eğitim aldığı ayrı okulları vardı. Buralara *saray okulları* denirdi. Bu okullarda en iyi eğitimciler görev yapardı. Bürokratların ve varlıklı ailelerin çocukları bu kurumlarda eğitim alırdı¹⁹. Bu bilgilerden anlaşılacağı üzere, çocuğun eğitim-öğretim yaşı gelene kadar aileler çocuklarının bakımı ve eğitimiyle ilgilensin diye sütanne tutardı. Bu durumun tam anlamıyla olmasa da mürebbiyelik faaliyetiyle örtüştüğü görülmektedir.

Mısırlılar, Çin toplumu gibi aile kurumu ve eğitime önem verirdi. Özellikle 1-4 yaş arasını *akıllı küçük* olarak adlandırmışlardı. Onlar için bu dönem büyük bir önem teşkil etmekteydi. Çocuklar açısından akıllı küçük döneminin iyi değerlendirilmesini savunmuşlardı²⁰.

Mısır toplumunda, anneler çocuklarının bakımıyla kendileri ilgilenirdi. Bu durum zengin ailelerde farklılık göstermekteydi. Varlıklı aileler çocuklarıyla ilgilenmesi için sütanne tutardı. Sütanneler, çocukların hem öz bakımıyla hem de eğitimiyle

¹⁸ Sena Coşgun, *Eski Yunan'da Çocukların ve Gençlerin Eğitimi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı Tarih Öğretmenliği Programı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2011, s. 7.

¹⁹ Özlem Ulu Kalın, "Antik Dönemde Eğitim", *Eğitim Tarihi*, (Ed. Mehmet Köçer, Erol Koçoğlu), Pegem Akademi, Ankara 2020, s. 23-24.

²⁰ Kalın, *a.g.e.*, s. 19-20.

ilgilienirdi. Belli bir yaşa gelen çocuklar daha sonra bir eğitim kurumuna gönderilirdi. Bu dönemde çocukların eğitim aldığı okullar vardı. Bu okullarda eğitim çoğunlukla gündüzdü. Ancak, varlıklı aileler çocuklarını okulda yatılı bırakırdı. Bunun için eğitim kurumuna para öderlerdi. Maddi gücü bulunmayan çocuklar ise gündüz saatlerinde eğitim alırdı. Eski Çin toplumunda olduğu gibi Eski Mısır toplumunda da sütanne figürüne rastlanılmaktadır. Çocuğun her türlü ihtiyacı ve eğitimi ile ilgilenen sütanneler, bir bakıma mürebbiyelik mesleğinin çekirdeğini teşkil etmektedir²¹.

Mısır toplumundaki varlıklı ailelerin çocuk bakımı için çalıştırdıkları sütanneler, Osmanlı Devletindeki varlıklı ailelerin çocuk bakımına benzediği görülmüştür. Osmanlı Devleti, 19. yüzyılda küresel anlamda değişen siyasi ve sosyal düzene ayak uydurmaya çalışmıştır. Her anlamda değişen bir dünyada kendisinin de değişmesi gerekliliğine inanmıştır. Bu duruma ayak uydurmanın ön koşulunun da çocuk eğitiminden geçtiğini anlamıştır. Tüm bu yaşananlar sonucunda çocuk eğitimi ön plana çıkmıştır. Düşünürler bu hususta araştırmalar yapmış, bu duruma kafa yormuştur. Böylece çocuk dergileri, risaleleri, gazeteleri yayımlanmaya başlamıştır²². Bu değişim daha çok İstanbul gibi büyük şehirlerde yaşayan varlıklı ailelerde görülmüş; ailelerin çocuk eğitimi anlayışını da etkilemiştir²³. Bu duruma ilk olarak bürokratlar ve devletin üst kademe yöneticileri ayak uydurmuştur. Toplumsal alanda da kabul gören batılı yaşam tarzı, evlerin dekorasyon ve eşya seçimine kadar inmiştir. Böylece alafranga yaşama özenen, batılı yaşama ayak uydurmaya çalışan insan tipleri ortaya çıkmıştır.

Osmanlı Devleti'nde devam eden bu süreçte modern ve yabancı okullara karşı ilgi artmıştır. Bu okulların artışıyla çocuğuna Avrupai tarzda eğitim verdirmek isteyen aileler için bu durum cazip hale gelmiştir. Bu tip ailelerin yanı sıra çocuğunun Avrupai tarzda eğitim almasından yana olan, fakat çocuğunu bu tür okullara göndermek istemeyen aileler de olmuştur. Bu aileler çocuklarına yalı ve konaklarında ders vermesi için mürebbiyeler tutmuştur. Bu durum zamanla orta kesim ailelerde de görülmüştür. Bu mürebbiyeler süreç içerisinde ailenin bir üyesi haline gelmiş, konaklarda kalmaya

²¹ Kalın, *a.g.e.*, s. 19-20.

²² İlber Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda Aile*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010, s. 108.

²³ Zeynep Şen, *Din Eğitimi ve Öğretim Açısından Batılılaşma Sürecinde Mürebbiyeler*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlahiyat Anabilim Dalı Din Eğitimi Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006, s. 122.

başlamıştır. Genelde bu kişilerin Fransa'dan gelen mürebbiyeler olduğu görülmüştür. Çocuğun devlet nazarında iyi bir yere gelmesini isteyen anne ve babalar bu kişilerden yararlanmıştır. Çocuklara küçük yaştan itibaren yabancı dil, musiki, resim, adabı muaşeret kuralları gibi eğitimler vermeye başlamışlardır. Osmanlı sosyal yaşamına giren Avrupalı mürebbiyeler, zamanla tartışılır konuma gelmişler hem sosyal hayata hem de romanlara konu olmuşlardır²⁴.

Bu çalışmada Avrupalı mürebbiyelerin çocuklara ne tür eğitimler verdiğini; eğitimde ne gibi yöntemler kullandığını, bu durumun çocukların zihinsel ve sosyal dünyasında ne gibi dönüşümlere yol açtığını; bu kişilerin çocuk eğitimi üzerindeki rolü incelenmiştir. Avrupalı mürebbiyelerin, çocukları kendi kültür ve değerlerinden nasıl kopardığını, aile ve toplumdan nasıl uzaklaştırdıklarını araştırdık. Bu durumun yaşanmaması için mürebbiyelerde hangi özelliklerin aranacağını belirtmek için konuyu derinlemesine örneklerle ele aldık.

Mürebbiyelerle ilgili kısıtlı sayıda kaynak bulunmaktadır. Konuyla ilgili romanlardan, ansiklopedilerden, makalelerden, anılardan, matbu eserlerden, süreli yayınlardan, arşiv belgelerinden, yabancı eserlerden ve internet kaynaklarından bilgi edinilebilir. Ahmet Koçak, Zeynep Şen, Dilek Ceran, Ayşe Sıdika Hanım gibi yazarlar mürebbiyeler hakkında araştırmada bulunmuştur. Ancak, bu araştırmalar çoğunlukla mürebbiyeler üzerine yapılmış; Ahmet Koçak'tan başkası mürebbiyeler hakkında Avrupalı diye bir ayrıma gitmemiştir.

Dört bölümden oluşan bu çalışmanın birinci bölümünde çocuk eğitiminin tarihsel gelişiminden, ikinci bölümünde Orta Çağ Türk ve İslam toplumundaki çocuk eğitiminden bahsedilmiştir. Üçüncü bölümde ise Osmanlı Devleti Klasik Dönem ve Yakın Çağ çocuk eğitimi irdelenecektir. Son bölümde ise modern eğitim sistemi üzerinde durulacak; mürebbiyelik kurumunun Avrupa'daki tarihsel gelişimi incelenecek, Tanzimat sonrası Türk toplumundaki Avrupalı mürebbiyeler ele alınacak ve Avrupalı mürebbiyelerin çocuk eğitimi üzerindeki rolüne değinilecektir. Ekler kısmında ise görsel materyallere yer verilerek çalışma tamamlanacaktır.

²⁴ Dilek Ceran, "Mürebbiyelik ve Türk Romanında Bazı Mürebbiye Tipleri", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 12, (Aralık 2002), s. 216-217.

BÖLÜM 1: ÇOCUK EĞİTİMİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

1.1. Anadolu Medeniyetlerinde Çocuk Eğitimi

1.1.1. Hititlerde Çocuk Eğitimi

Hititler, Anadolu'nun kadim medeniyetlerinden birisidir. M.Ö. 17 ve 7. yy. arasında varlığını sürdürmüş bir devlettir²⁵. Eski çağ medeniyetlerinden biri olan Hititler, jeopolitik konumunun da etkisiyle güçlü bir devlet yönetimi kurmuşlardır. Çağdaşı olan diğer devletlerle hem ticari hem sosyal alanda iletişim içinde olmuşlar, onlardan etkilenerek kendilerine has bir kültür inşa etmişlerdir. Eğitim sisteminde de bu etkileşimin izleri görülmüştür²⁶.

Bir birey olarak çocuk, Hitit aile yapısı içerisinde huzuru ve mutluluğu sağlayan en önemli unsurlardan biridir. Bu yüzden Hitit toplumu içerisinde çocuklara büyük değer atfedilmiştir. Onlar için aile kurmanın ana gayelerinden biri çocuk sahibi olmaktır. Bu yüzden Hitit toplumunda doğum olayı kutsal sayılmıştır. Kadınlara değer verilmiş, hamile kadınlar için doğumevleri tahsis edilmiştir. Bu gibi mekanlarda doğuma yardımcı olması için doğum sandalyesi gibi özel araç ve gereçler kullanılmıştır. Hamile kadınlar için doğum öncesinde ve doğum anında dini törenler yapılmıştır²⁷.

Hitit eğitimiyle ilgili verilerin daha çok arkeolojik kazılarda bulunan materyaller üzerinden yorumlandığı görülmektedir. Bu değerlendirmelere göre eğitim-öğretim faaliyetleri çağdaşı olan diğer medeniyetlere benzemektedir. Kraliyet ailesi ve varlıklı aile çocuklarının eğitim alabileceği okul benzeri kuruluşların olduğu bilinmektedir. Devlet yönetiminde görev alabilecek kişilerin sıkı bir eğitimden geçmesine önem vermişlerdir. Eğitimin ana gayesini devlet memuru yetiştirmek olarak görmüşlerdir²⁸.

Hititlerde prensler ülkenin geleceği olarak görülmüştür. Bu yüzden prenslerin eğitimi üzerinde önemle durulmuştur. Prensler, özel dersler ve eğitimler almıştır. Bu

²⁵ Mustafa Altunok, "Hititler: Boğazköy'den Yükselen Bir Yönetim Güneşi", *Akademik Hassasiyetler*, C. 6, S. 11, (Mayıs 2019), s. 149.

²⁶ Handan Şahin, "Hitit Metinlerinde Doğum", *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, C. 6, S. 5, (Mayıs 2019), s. 465.

²⁷ Şahin, a.g.m., s. 465.

²⁸ Mustafa Gündüz, "Eski Çağ'da Eğitim", *Eğitim Tarihi*, (Ed. Mehmet Şişman), Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını, Eskişehir 2019, s. 11.

eğitimler sadece teoride kalmamış, tecrübe kazanmaları için ülkenin diğer şehirlerine gönderilmişlerdir²⁹.

Hitit Devleti'nde devletin üst kademe görevlerinde daha çok köklü aileye mensup kişilerin yer aldığı görülmektedir³⁰. İdarede, bürokraside, orduda görev alan bu kişiler çocuk yaşlarından itibaren iyi bir eğitim almıştır. Özellikle asker çocuklarının eğitimi usta çırak yöntemiyle verilmiştir. Bu durum bir anlamda mesleki eğitimin ön planda olduğunu kanıtlamaktadır. Eğitimler için daha çok dini mabetler kullanılmıştır. Bu yüzden Hitit tapınakları bir eğitim kurumu gibi çalışmıştır³¹.

1.1.2. Urartularda Çocuk Eğitimi

Arkeolojik bulgulara göre Urartular, M.Ö. XIII. asrın ilk çeyreğinden başlayıp M.Ö. VI. asrın başlarına kadar varlığını sürdürmüş bir medeniyettir. Bugünkü Van Gölü civarı merkez olmakla birlikte; Malatya bölgesinden Urmiye Gölü'ne, Karasu Havzasından Transkafkasya'ya kadar uzanan bir bölgede yaşamışlardır³². Urartular, Anadolu'da yaşayan diğer uygarlıklar gibi Mezopotamya medeniyetlerinden etkilenmiştir. Bu etkinin izleri her alanda olduğu gibi eğitim-öğretim faaliyetlerinde de kendini hissettirmiştir. Urartu medeniyetinde Hititlerde olduğu gibi çoğunlukla varlıklı ailelerin çocukları eğitim almıştır³³.

Urartuların hem bölgesel hem de dönemsel olarak yaşadıkları hayat koşulları bazı alanlarda öne çıkmalarını sağlamıştır. Daha çok mesleki gelişim ve el becerileri üzerine eğitim vermişlerdir. Mimari yapılar, göletler, su kanalları gibi mühendislik faaliyetlerinde uzmanlaşmışlardır. Bu yapıların planlanıp inşa edilmesi için matematik, geometri, fizik gibi bilim dallarını kullanmışlardır. Çocuklara daha çok bu tür eğitimler vermişlerdir. Bu bilgilerin gelecek kuşaklara aktarılması için eğitim-öğretimi kullanmışlardır³⁴.

²⁹ Burcu Esra Eravcı, "Hitit Kralının Saray Muhafızları", *Medeniyet ve Toplum Dergisi*, C. 2, S. 2, (Aralık 2018), s. 80.

³⁰ Fatma Sevinç, "Hititlerin Anadolu'da Kurdukları Ekonomik ve Sosyal Sistem", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 2008, S. 17, (Şubat 2008), s. 23-24.

³¹ *Hititlerde Eğitim*, (13.05.2021), <http://wormach.com/egitim-tarihi-yazilari-hititlerde-egitim/>, (23.08.2021/14:00).

³² M. Taner Tarhan, "Urartu Devleti'nin Kurulu Evresi ve Kurucu Krallardan Lutipri (Lapturi) Hakkında Yeni Görüşler (1. Levha ile Birlikte)", *Anadolu Araştırmaları*, S. 8, (Ocak 2011), s. 69.

³³ Gündüz, *a.g.e.*, s. 12.

³⁴ Gündüz, *a.g.e.*, s. 12.

1.1.3. Frigyalılarda Çocuk Eğitimi

Frigyalılar, M.Ö. XIII. asrın sonlarına doğru Anadolu'da hüküm sürmüş bir medeniyettir³⁵. Anadolu'da kurulmuş diğer medeniyetler gibi Mezopotamya uygarlıklarından etkilenmiştir. Frigyalılara dair çocuk eğitimi konusunda herhangi bir belge bulunamasa da döneme ait oyuncak buluntuları çocuklara önem verdiklerini kanıtlamaktadır. Ayrıca bu oyuncakları nesilden nesile aktarmak için el becerilerini ön plana çıkarmışlardır³⁶. Dokumacılık, mobilyacılık, mimarlık, madencilik alanlarında da gelişim göstermişlerdir. Bu durum Friglerde bir mesleki eğitimin verildiğini kanıtlamaktadır³⁷.

1.1.4. İyonlarda Çocuk Eğitimi

İyonlar, M.Ö. VIII. asırdan itibaren Doğu Akdeniz ve Ege Denizi havzasında hüküm sürmüştür³⁸. Uygarlığa sundukları katkılarla, bilim ve ticaretin gelişmesini sağlamışlardır. Bilimsel bilgiye ve gelişime açık olan İyon medeniyetinde bilim ve eğitimle ilgili dini mabetlerin dışında ayrı bir ortamın, mekânın bulunduğu dair bulgular vardır. Bireyler büyük olasılıkla buralarda eğitim almıştır³⁹.

1.2. Fenikelilerde Çocuk Eğitimi

Fenikeliler, M.Ö. 1200 -700 yılları arasında Adana, Lübnan ve Filistin arasındaki bölgede yaşamıştır. Kıyı kesimleri yerleşke olarak seçtikleri için denizcilik alanında gelişmiş bir medeniyettir. Yazıyı geliştirmişler, kendilerine ait 22 harfli bir alfabe oluşturmuşlardır. Bazı mesleklerde ön plana çıkmışlar, taş ve mimari yapı işlerinde ustalaşmışlardır. Sanat ve ticaret alanında gelişmelerine rağmen eğitim konusunda yeterli ilerlemeyi sağlayamamışlardır. Daha çok seçkin kişiler olan saray ve din adamlarının çocukları eğitim-öğretim faaliyetlerinden yararlanmıştır. Bu eğitim de daha çok mesleki eğitim şeklinde verilmiştir⁴⁰.

³⁵ Cemil Bülbül, "Eski Anadolu Tarihinde Frigler", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 1, S. 27, (Aralık 2009), s. 80.

³⁶ Gündüz, *a.g.e.*, s. 12.

³⁷ Bülbül, *a.g.m.*, s. 87-89.

³⁸ Hülya Boyana, "İonialılar ve İonia'daki Kabile Teşkilatlanması", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. 26, S. 1, (Haziran 2011), s. 25.

³⁹ Gündüz, *a.g.e.*, s. 12.

⁴⁰ Gündüz, *a.g.e.*, s. 8-9.

1.3. Mezopotamya Medeniyetlerinde Çocuk ve Çocuk Eğitimi

Mezopotamya toplumunda çocuk sahibi olmak aileler için çok önemliydi. Çocuk ailenin yapı taşı gibiydi. Özellikle bu durum Mezopotamya devletlerinden biri olan Sümerlere ait Gılgamış Destanı'nda açıkça ifade edilmektedir: Eşlerin bu dünyada bir çocuğu olduğu takdirde, eşler öldükten sonra öbür dünyada da huzur ve mutluluk içinde yaşayacaklardı. Anne baba olmak öbür dünya için de bir mükafattı. Ancak bir evlilikte herhangi bir sebepten dolayı çocuk sahibi olunamıyorsa erkek eşinden ayrılabilir veya ikinci bir kadınla evlenebilirdi⁴¹.

Mezopotamya medeniyetlerinde çocuk, ailenin ve toplumun devamlılığını sağlayan bir birey olarak görülürdü. Çocuk, belli bir olgunluğa ulaştığında; baba mesleğini devam ettirerek ailenin geçimini sağlardı. İhtiyaç halinde ise ebeveynlerine bakmak gibi bir yükümlülüğü vardı. Çocuk, babasının otoritesi ve gözetimi altında yetişirdi. Babanın çocuk üzerine büyük bir söz hakkı vardı. Baba aile reisi olarak çocuğunu köle olarak verebilir ya da bir borç karşılığında senet olarak kullanabilirdi ⁴².

1.3.1. Sümerlerde Çocuk Eğitimi

Sümerler, Mezopotamya medeniyetleri içerisinde gelişmişlik düzeyi bakımından en önde gelen devletlerden biridir. M.Ö. 3000-3500 yılları arasında yazıyı bulmuşlardır. Sümer toplumu, eğitime büyük önem vermiştir. Bunda yazıyı bulup aktif bir şekilde kullanmalarının büyük etkisi vardır. Çocukların mesleki ve dini nitelikte bir eğitim aldığı görülmektedir. Bu faaliyetlerin temel amacı çocukları geleceğe hazırlamaktır. Çocuk eğitiminde katı ve sıkı bir metot izlemişlerdir. Bu durumun eğitim öğretim saatlerine de yansıdığı görülmektedir: Eğitim saatleri sabahın ilk ışıklarından itibaren başlayıp akşam saatlerine kadar sürmüştür⁴³.

Eğitim-öğretim faaliyetlerinde kurumsal bir yapının var olduğu görülmüştür. Okul adını verebileceğimiz ilk kurumların Sümerler tarafından yapıldığı kuvvetle muhtemeldir. Bu yapılara *Tablet Evi* adı verilmiştir. Tablet Evleri, çoğunlukla

⁴¹ Koray Topbaş, "Eski Mezopotamya'da Çocuk", *Anadolu Arşivleri*, C. 10, S. 1, (Eylül 2016), s. 59.

⁴² Topbaş, a.g.m., s. 57.

⁴³ Gündüz, a.g.e., s. 4-5.

mabetlerle bitişik yapılmıştır⁴⁴. Yapılan kazılarda bulunan tabletler bu tezi güçlendirmektedir. Bu tabletlerde okul hikayeleri, okula ait günlükler, okulda yapılan çalışmalar ve faaliyetlerle ilgili belgeler bulunmuştur. Hatta Sümer tabletlerinin birinde bulunan ve bir öğrenciye ait olduğu düşünülen bir okul günlüğü bu durumu açıkça ortaya koymaktadır:

“Okul çocuğu günün erken saatlerinde nereye gittin?

Çocuk: Okula gittim.

Okulda ne yaptın?

Çocuk: Tabletimi ezberledim, öğle yemeğimi yedim, yeni tabletimi hazırladım, onu bitirdim. Sonra benim sözlü sorumu verdiler. Öğleden sonra bana yazılı ödevim verdiler. Okuldan çıktığım zaman eve gittim, eve girdim. Babamı orada otururken buldum. Babama yazılı ödevimin olduğunu söyledim. Sonra benim tabletimi ezberden ona okudum. Babam memnun oldu. Sabahleyin erken saatte uyanığım zaman anneme döndüm ve ona benim öğle yemeğimi ver, okula gitmek istiyorum dedim. Annem bana iki tane yuvarlak çörek verdi. Yola koyuldum. Okula gittim. Okulda yoklamayı yapan bana neden geç kaldın dedi. Korku ve çarpan bir kalp ile öğretmenin önüne geldim ve saygı ile eğildim.⁴⁵”

Bulunan tabletlerde kız çocuklarının adının geçmemesi sebebiyle okula sadece erkek çocukların gittiği anlaşılmaktadır⁴⁶.

Sümerlerde faaliyet veren bu kurumların amacı daha çok dini yapılar ve saray için memur yetiştirmektir. Bu yüzden okullarda daha çok devlet yönetimi için elzem olan eğitimler verilmiştir. Çocuklara okuma-yazma becerileri ve matematiksel işlemler öğretilmiştir. Çocukların okula gitmeleri zorunlu tutulmamıştır. Bu kurumlarda eğitim alan kişiler daha çok varlıklı ailenin, din adamının ve devlet ricalinin çocukları olmuştur⁴⁷.

Sümer okullarında çocukların eğitimi ile ilgilenen kişilerin olduğu bilinmektedir. Günümüzün öğretmeni diyebileceğimiz *ummi* diye hitap edilen *baş eğitici* veya yönetici bu okulların temel kadrosunu teşkil etmektedir. Bu öğretmenler çocuklarla ilgilenmiş, çocuklara gerekli eğitimi vermiştir. Öğretmenlerin yanı sıra okullarda yardımcı personellerde bulunmaktadır. Bu kişiler okulun temizlik, bakım, onarım gibi

⁴⁴ Hatice P. Erdemir, Halil Erdemir, “Antikçağda Çocuk Olmak: Ölmek ya da Ölmemek”, *Uluslararası Katılımlı Kadına ve Çocuğa Karşı Şiddet Sempozyumu*, Mutlu Çocuklar Derneği Yayınları, (Nisan 2012), s. 646.

⁴⁴ Samuel Noah Kramer, *Tarih Sümer’de Başlar*, (çev. Hamide Koyukan), Kabalcı Yayınları, İstanbul 2014, s. 7.

⁴⁵ Kramer, *a.g.e.*, s. 8.

⁴⁶ Kramer, *a.g.e.*, s. 7.

⁴⁷ Gündüz, *a.g.e.*, s.4.

işlerini yapmıştır. Bu yardımcı personellere *baş ağabey* denilmiştir. Ayrıca bu kurumlarda eğitim alan öğrencilere *okul oğlu* denmiştir⁴⁸.

1.3.2. Akad ve Asurlarda Çocuk Eğitimi

Akadlarla, Asurluların eğitim modelinin Sümerlerle benzer özellikler taşıdığı görülmektedir. Okul benzeri kurumların olduğu, çocuklara buralarda eğitim verildiği bilinmektedir. Daha çok zengin aile ve din adamlarının çocukları, bu eğitimlerden faydalanmıştır. Akadlarda, erkek çocuklarının yanı sıra kız çocukları da eğitim görmekteydi. Okula giden kız çocuklarının toplumsal hayatta daha aktif oldukları anlaşılmıştır⁴⁹.

1.4. Eski Mısır'da Çocuk Eğitimi

Mısır, Nil Nehri kıyısına kurulmuş büyük bir medeniyettir. Aile kurumuna ve eğitime önem vermişlerdir. Mısır'da eğitimin amacı çalışkan, iyi bir insan ve memur yetiştirmektir. Bu sebeple çocukların bazı dönemleri üzerinde hassasiyetle durmuşlardır. Çocukların 1-4 yaş aralığını önemli görmüşlerdir. Bu yaş aralığının çocukların hem zihni hem fiziki gelişimleri için çok önemli olduğunu savunmuşlardır. Çocukların bu dönemini *akıllı küçük* olarak adlandırmışlardır. Bu çağı nitelikli geçiren çocukların daha başarılı olacaklarına inanmışlardır⁵⁰.

Mısır medeniyetinde okullar sadece erkek çocuklarına eğitim vermiştir. Kız çocukları eğitimlerini evlerde annelerinden almıştır. Anneler ise kendi imkanları ölçüsünde bu eğitimleri vermeye çalışmıştır. Maddi durumu iyi olan aileler, çocuklarının her türlü ihtiyacıyla ilgilenmesi için sütanne tutmuştur. Sütanneler, çocuk okul çağına gelene kadar onlara kendi örf ve adetlerini öğretmiş; ahlaklı, iyi bir insan olmanın faziletlerini aşılamıştır. Bu dönemde okullardan maddi durumu iyi olan aile çocukları yararlanmıştır. Bu duruma talebi karşılayamayan okul sayıları da eklenince iş daha da güçleşmiştir. Bu sorunu çözmek için yeni eğitim kurumları yapılmıştır. Okul sayısı artmış, durumu kötü olan aile çocukları da bu eğitim kurumlarından faydalanmıştır. Tüm bunlara rağmen aradaki eşitsizlik giderilememiştir. Çünkü zengin aile çocukları okula yatılı bırakmış, bu hizmet karşılığında eğitim kurumuna para

⁴⁸ Gündüz, *a.g.e.*, s. 4.

⁴⁹ Gündüz, *a.g.e.*, s. 6.

⁵⁰ Kalın, *a.g.e.*, s. 19-20.

ödemişlerdir. Bu şekilde eğitim alan öğrenciler eğitim-öğretim çalışmalarıyla daha çok ilgilenmiştir. Maddi gücü olmayan aile çocukları ise gündüz saatlerinde eğitim almıştır. Dersleri bitince de evlerine geri dönmüşlerdir. Babalar, çocuklarının eksikliklerini evlerinde ne kadar gidermeye çalışsalar da tam anlamıyla bir başarı sağlayamamışlardır⁵¹.

1.5. Eski İran'da Çocuk Eğitimi

Eski İran'da halk toplumsal sınıflara ayrılmıştır. Bu durum kast sistemi gibi katı olmadığı halde sınıflar arası eşitsizliklere yol açmıştır. Sosyal hayatta varlığını sürdüren bu sistem çocuk eğitimini de etkilemiştir. Bu yüzden Eski İran'da çocuk eğitiminde sınıflar arası bir adaletsizlik yaşanmıştır. Seçkinler sınıfı olarak nitelendirilecek zengin ve soylu aile çocukları eğitim faaliyetlerinden daha çok yararlanmıştır. Bu aileler eğitime önem vermiş, çocukların eğitimi üzerinde itinayla durmuşlardır. Fiziksel görünüşünden beslenmesine kadar dikkat etmişler; çocuklarının her alanda iyi yetişerek güçlü, kuvvetli, sağlıklı bir birey olmaları için çalışmışlardır. Çünkü devletin mevcudiyeti için iyi yetişmiş bir kadroya ve savaşçı bir nesle ihtiyaç duymuşlardır⁵².

Eski İran'da çocuklar ilk eğitimlerini ailelerinden almıştır. İlk beş yıl içinde anneye büyük bir iş düşmekteydi. Anne beş yaşına kadar çocuğun her türlü ihtiyacını karşılar, çocuğa kendi gelenek ve göreneklerini aşıları. Beş yaş bittiği andan itibaren çocuğa savaşçı bir toplumun özelliği olan avlanmak, ok atmak, ata binmek gibi eğitimler verilirdi. Aileler çocuklarının cesur ve atılgan olmasını isterdi. Bu tür eğitimlerden ise daha çok baba sorumluydu. Mesleki eğitim ön planda tutulur, çocuktan baba mesleğini devam ettirmesi istenirdi. Çocuklardan beklenen en önemli davranış ebeveynlerine saygıda kusur etmemek ve itaat etmektir⁵³.

Eski İran eğitim sistemi üzerinde Zerdüştlük dininin de etkileri görülmüştür. Buna göre kişinin bedensel eğitimi kadar ahlaki eğitimine de önem verilmiştir. Çocukların

⁵¹ Kalın, *a.g.e.*, s. 19-20.

⁵² Gündüz, *a.g.e.*, s. 8.

⁵³ Gündüz, *a.g.e.*, s. 8.

adalet, doğruluk, dürüstlük gibi ahlaki davranışları özümsemeleri istenmiştir. Bu eğitimler daha çok dönemin okulları gibi iş gören agoralarda verilmiştir⁵⁴.

1.6. İbranilerde Çocuk Eğitimi

İbraniler, Filistin’de Kenan Diyarı olarak adlandırılan bölgede yaşamıştır. Daha sonraları İsrailoğulları olarak anılmışlardır. İbrani ailelerinde ataerkil bir yapı hakimdir. Çocuklar buna göre eğitim almıştır. Bu yüzden eğitimler her zaman kültürel öğelerle birlikte verilmiştir. Eğitimin asıl amacını aile büyüklerine saygı ve toplumsal önderlere itaat olarak görmüşlerdir. Çocuklara dini bilgiler öğretmişler, iyi davranışlar kazandırmışlardır. Dini eğitim verilirken daha çok kutsal kitaplardan bölümler ezberlettirilmiştir. Bu eğitimler genelde haham okullarında verilmiştir. Belirli bir yaşa gelen çocuklar buralara alınmıştır. Bu okullarda yazma, hitabet, tarih, geometri gibi dersler de işlenmiştir⁵⁵.

İbranilerde varlıklı ve seçkin aile çocuklarının gönderildiği özel okulların olduğu bilinmektedir. Bazı aileler ise çocukları için özel hocalar tutmuş, çocuklarına evde eğitim aldırılmıştır. Bu hocalar günün belirli saatlerinde çocuklara eğitim vermiştir. Yöntem olarak ezberi ön planda tutmuşlardır. Çocuklara faydalı olacak bilgiler okutulmuş ve çocuklardan bunları kavraması istenmiştir⁵⁶.

1.7. Eski Türklerde Çocuk Eğitimi

Tarihte Türk milletinin birlik içinde olup güçlü devletler kurmasını sağlayan iki ana faktör vardır. Bunlardan birincisi ordu düzeni, ikincisi aile yapısı ve burada verilen eğitimidir. Bu yapılardan herhangi birinde bozulma yaşandığında devletin istikbali tehlikeye girmiştir⁵⁷.

1.8. Hunlarda Çocuk Eğitimi

Hun toplumu neslin devamı ve devletin geleceği olarak gördüğü aile kurumuna büyük önem atfetmiştir. Aile üyelerinin en büyük övünç kaynağı bir çocuğa sahip olmaktır. Aileler çocuklarının iyi bir eğitimden geçmesini istemiştir. Eğitimlerin daha çok töre ve kültüre dayalı olduğu görülmüştür. Mesleki eğitim ön planda olup

⁵⁴ Parvin Nadim, “İran Eğitim Sistemi: Bir Değerlendirme Ülkenin Genel Yapısı”, *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, C. 8, S. 8, (Ekim 2013) s. 154-155.

⁵⁵ Gündüz, a.g.e., s. 9.

⁵⁶ Gündüz, a.g.e., s. 9.

⁵⁷ Aksoy, a.g.m., s. 11.

uygulamalı bir eğitim verilmiştir. Ebeveynler, çocuklarını ahlaklı ve erdemli bir birey olarak yetiştirmek istemiştir⁵⁸.

Hun eğitim sistemini coğrafi özellikler ve kültürel etmenler etkilemiştir. Döneme bakıldığında göçebe yaşam şeklinin eğitim kurumlarının örgütlenmesini etkilediği görülmektedir. Bu yüzden, eski Türk devletlerinde eğitim, sınıflarda örgün bir şekilde yapılmamıştır. Eğitim faaliyetlerinin genellikle sözlü kültüre uygun bir şekilde yapıldığı görülmüştür. Eğitim faaliyetleri; askeri terbiyeye, töreye ve toplumsal yaşama göre dizayn edilmiştir⁵⁹.

Hun toplumunda çocuklar yürümeye başlayıp kendi ayakları üzerinde durduğu andan itibaren eğitimlerini almaya başlamıştır. Çocukların oynadığı oyunlara bile bu durumun tezahürü yansımıştır: Yürümeye başlayan bir çocuk koyun sırtında biniciliği kavramış; gelincikleri, kuşları, tavşanları avlayarak atıcılığı öğrenmiştir. Aynı zamanda askeri eğitime de önem verilmiştir. Amaç çocukların yetişkinliğe ulaştıklarında vatanını, milletini seven ve bu uğurda canını bile verebilecek bireyler haline getirmektir⁶⁰.

1.9. Antik Yunan'da Çocuk Eğitimi

Yunanlılar, antik çağın kültür ve medeniyet bakımından en önde gelen uygarlıklardan birisidir. Neşeli, güçlü, becerikli, heyecanlı, akıllı bir millettir. Antik Yunan'da aileler çocuk eğitimine önem vermişler; çocuklarının fiziki ve manevi gelişimlerini desteklemişlerdir⁶¹.

Antik Yunan'da eğitim aile bireyleri tarafından evlerde verilirdi. Bu eğitim okuma-yazma, spor, müzik alanlarında olduğu gibi mesleki alanda da verilirdi. İlerleyen yıllarda bir aile kuracak olan çocuklarının ailesinin yükünü kaldırabilecek, ailesine yaşam standartları oluşturabilecek bir düzeye gelmelerini isterlerdi. Örneğin; bir

⁵⁸ Aksoy, a.g.m., s. 14.

⁵⁹ Servet Hali, Selcan Rencüzoğulları, "İslamiyet Öncesi Dönemde Türklerde Eğitim", *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 6, S. 17, (Ağustos 2017), s. 425.

⁶⁰ İbrahim Sarı, *Hilal'in Gölgesinde Türkler*, Net Medya Yayıncılık, Antalya 2017, s. 56.

⁶¹ Kalın, a.g.e., 32.

demircinin oğlu baba mesleğini öğrenirken kız çocuğu da annesinden ev idaresini, ev işlerini öğrenirdi⁶².

Antik Yunan'da, aileler çocuklarının kaliteli bir eğitim alabilmesi için özel eğitimcilerden yararlanmıştır. Maddi durumu iyi olan aileler, çocuklarının bakımı ve eğitimi ile ilgilenen diye özel eğitimci tutmuştur. Bu kişiler, *paidagogos*⁶³ adıyla anılmıştır. Aileler tarafından tutulan paidagogoslar daha çok erkek çocukların eğitimi ile ilgilenmiş, kız çocukları ikinci planda kalmıştır. Çocuklar, belli bir yaşa geldiğinde paidagogoslara bırakılmıştır. (Tahmini, bu yaşın başlangıcı 1,5-2 yaş olabilir.)

Antik Yunan'da; *Çocuklar yürümeye ve kendisine söyleneni anlamaya başladıktan sonra, bu kimseler ücretli bir bakıcıya teslim edilirler. Atinalı ünlü Amiral Themistokles'in çocuklarına bakan Sikinnos gibi çoğu paidagogos birer köledir. Ancak bu kimseler sadık ve güvenilir köleler arasından seçilmektedir. Örneğin Sikinnos'un, kendisine Grek-Pers savaşının kaderini değiştirecek derecede önemli bir belge teslim edilecek kadar sadık bir köle olduğu söylenir*⁶⁴.

Paidagogoslar, güvenilir ve donanımlı kişiler arasından seçilmiştir. Sena Coşğun; paidagogosların aile tarafından saygı duyulan bireyler olduğunu söylemektedir. Paidagogoslara çocuklarını emanet eden aileler bu kişileri korumuş ve ayrıcalıklı bir yere koymuştur. Bu kişiler öğretim çağı gelen çocuklarla beraber derse girmiştir. Özel olarak tutulan paidagogoslar çocukların her zaman yanında bulunmuştur. Bu sebeple çocuklarla paidagogoslar arasında duygusal bir bağ oluşmuştur. Sena Coşğun, *Eski Yunan'da Çocukların ve Gençlerin Eğitimi* adlı çalışmasında, çocuk ve paidagogos arasındaki duygusal bağı şu ifadelerle ortaya koymaktadır:

*“Odysseus'da ise çok eskiden parayla satın alınmış sadık bir köle adı olan Eurykleia'dan bahsedilir. Eurykleia, Odysseus'a da onun oğlu Telemakhos'a da bakmış, Odysseus'u ve Telemakhos'u büyütmiş olan bir köledir. Nitekim Odysseus, dilenci kılığında evine döndüğünde onu ilk tanıyan da dadısı olmuştur. Ancak Phoiniks saygı görmez olmalı ki Odysseus dadısını, varlığını ağzından kaçırmış ise öldürmekle tehdit eder*⁶⁵.”

⁶² Coşğun, a.g.e., s. 108.

⁶³ Resim 3.

⁶⁴ Coşğun, a.g.e., s. 7.

⁶⁵ Coşğun, a.g.e., s. 7-8.

Buradan da anlaşılacağı üzere paidagogoslarla çocukların bağının ne derece kuvvetli olduğu görülmektedir. Paidagogosların, eğitimi ve bakımı ile ilgilendiği çocukları her halükârda, kılık değiştirse bile tanıyabileceği anlaşılmaktadır.

Antik dönemde çocuk eğitimine önem verildiği mitolojik hikâyelerden de anlaşılmaktadır: Homeros'un yazdığı *İlyada* destanında, *Akhilleus*⁶⁶ 'un eğitimiyle *Phoiniks* adlı mitolojik bir karakter ilgilenmektedir. Phoiniks, Akhilleus'a dönemin şartlarında faydalı olabilecek bilgiler vermektedir. İkisi arasında sevgi, saygı çerçevesinde duygusal bir bağ oluşmuştur. Bu durum öyle ileri boyuttadır ki, Phoiniks'in: *Canım gibi sevdim, yetiştirdim seni* derken aralarındaki bağın ne kadar kuvvetli olduğu görülmektedir. Aynı durum Akhilleus içinde geçerlidir. Eğitimcisi çok sevmekte, ona saygı duymakta, onun bilgisine ve donanımına itimat etmektedir. Akhilleus'in dile getirdiği söz onun öğretmenine bağlılığını kanıtlamaktadır: *Yaşlı babam...*⁶⁷.

Dikkatimizi çeken diğer bir husus da bu dönemde paidagogoslar seçilirken daha çok servetini kaybetmiş aile çocuklarının tercih edilmesidir. Sebebi ise bu kişilerin zamanında ekonomik durumları iyi olduğu için eğitilmiş, kültürlü, bilgili ve iyi yetişmiş kişiler olmalarıdır⁶⁸. Antik Yunan'da da aileler günümüzde olduğu gibi çocuğunu emanet ettiği kişilerin ahlaklı, güvenilir, dürüst ve bilgili olmalarını istemiştir.

1.10. Helenistik Dönemde Çocuk Eğitimi

Helenistik Dönem; M.Ö. 338 yılında Atina'nın Makedonya kralı olan II. Philippos'a (Büyük İskender) yenilmesiyle, M.Ö. 146 yılında Eski Yunan'ın Roma'nın bir vilayeti haline geldiği zaman aralığını ifade eder⁶⁹. Helenistik dönemde kültürel faaliyetler artmış; doğu ve batı dünyasında kendini bilimsel çalışmalara, araştırmalara

⁶⁶“*Akha ordusunda komutan. Akhalar, Troya'ya geldiklerinde, savaş tutsağı güzel Briseis'in, Agamemnon tarafından zorla alınmasına kızan Akhillesus, savaşa katılmayacağını söylemişti. Can yoldaşı Patroklos'un, Troya prensi Hektor tarafından öldürülmesinin ardından, savaşa dönmüş ve Hektor'un canını almıştır.*” Bkz. Didem Demiralp, “Eski Yunan Yazınında İki Ekphrasis Örneği-Homeros'un 'Akhilleus'un Kalkanı' ile Hesiodos'un 'Herakles'in Kalkanı'nın' Karşılaştırılması”, *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkishor Turkic*, C. 9, S. 10, (Sonbahar 2014), s. 360.

⁶⁷Coşgun, *a.g.e.*, s. 7.

⁶⁸Jenkins, *a.g.e.*, s. 11.

⁶⁹Coşgun, *a.g.e.*, s. 99.

adayan bir kesim ortaya çıkmıştır. Eğitim-öğretim faaliyetleri derinleşmiş ve çocuğun tüm yaşamında var olmuştur. Mantık, tabiat bilimleri, dil bilimi, tıp, astronomi gibi alanlarda çalışmalar yapılmıştır⁷⁰.

Helenistik Dönemde eğitimin amacı; bireylerin zihinsel gelişimini destekleyerek düşünme becerilerini aktif hale getirmek ve kişinin kendini daha güzel şekilde ifade etmesini sağlamaktır⁷¹. M.Ö. II. asırdan kalan bir papirüste, eğitim-öğretim döneminin 7-20 yaş aralığına kadar sürdüğü anlaşılmaktadır. Dönemin ders kitapları çocukların anlayabileceği şekilde resimli olarak hazırlanmıştır. Böylece eğitim-öğretim faaliyetleri daha kalıcı hale gelmiştir. Bu dönemde erkek çocuklarının eğitim alabileceği kurumlar olduğu gibi kız çocukları içinde okullar açılmıştır⁷². Bu okullar daha çok nüfusun kalabalık olduğu yerlerde görülmektedir. Buralarda okuma-yazma, resim, jimnastik, müzik gibi eğitimler verilmiş; matematik ve basit hesaplama işleri öğretilmiştir. Bunun yanı sıra vakıflar tarafından açılan okulların olduğu bilinmektedir⁷³.

1.11. Roma’da Çocuk Eğitimi

Roma, devlet olarak yurttaşlık kavramına önem vermiştir. Roma’da iyi bir vatandaş olabilmenin göstergelerinden biri de çocuk sahibi olmaktır. Bu yüzden Roma’da evlilik akdi kutsal sayılmıştır. Bu akdi yasal bir temele oturtmuşlar, toplum olarak bu kurallara uymaya riayet etmişlerdir. Resmi evlilikten doğan çocuklara birinci sınıf bir vatandaş, gayrimeşru ilişkilerden doğan çocuklara ise ikinci sınıf vatandaş olarak bakmışlardır⁷⁴.

Roma toplumunda aile büyük bir öneme sahiptir. Aile kurumu çoğunlukla çekirdek aile şeklindedir. Aile yapısı ataerkildir. Babanın sözü yaşamın tüm alanlarında hâkimdir. Baba, bu durumuyla aile içinde olabilecek her türlü kararda en yetkili kişidir. Baba, aile reisi olarak yeni doğan bir bebeğin hayatta kalıp kalmayacağını ya da başka bir aileye evlatlık verip verilemeyeceği hususunda karar mercii olarak karşımıza

⁷⁰ Gündüz, *a.g.e.*, s. 21.

⁷¹ Coşgun, *a.g.e.*, s.101.

⁷² Coşgun, *a.g.e.*, s. 100.

⁷³ Gündüz, *a.g.e.*, s. 22.

⁷⁴ Nurcan İpek, “Arkaik ve Klasik Dönem Roma Ailesinde Çocuk ve Yeni Doğan Bebeğin Terk Edilmesi Meselesi”, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, C. 23, S. 2, (Aralık 2017), s. 304.

çıkılmaktadır. Romalılar, yeni doğan bir çocuğun aile tarafından kabullenişini ritüel bir törenle göstermişlerdir: Romalı bir baba, dünyaya yeni gelen bebeğini ellerinin arasına alıp gökyüzüne doğru kaldırırsa, bu durum bebeğin ailenin yeni bir üyesi olarak benimsendiğini ve aileye kabul edildiğini göstermektedir⁷⁵. Bu durumun istisnaları da olabilmektedir. Örneğin; Eski Yunan toplumundaki gibi Roma toplumunda da dünyaya yeni gelmiş bebeklerin fiziki özelliğine, cinsiyetine, özürlülük durumuna göre çocuğa yaşam hakkı tanınmıştır. Bu hak çocuklara aileleri tarafından verilmekte, bazen de yeni doğmuş çocukların terk edilmesine yol açmaktadır⁷⁶.

Roma İmparatorluğu, ailelerin çocuk sahibi olmalarını teşvik etmek için bazı uygulamalar yapmıştır. Bunlardan en önemlisi çocuk sayısı fazla olan aile bireylerinin devlet memuru olabilmesidir. Bu ailelere öncelik verilmiş, bu kişilere devlet memurluğu hususunda tercih hakkı bile tanınmıştır⁷⁷.

Roma toplumunda çocuk yetişkin ve hür kişi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kişilere diğer bireyler gibi eğitim verilmektedir. Çocuklar ilk eğitimini aile içinde almıştır. Bu durum okul eğitimden daha önemli görülmüştür. Aileler, çocuklarını kendi örf ve ananelerine göre yetiştirmiştir. Aileler çocuklarına kendi geleneklerini aşlamayı bir borç olarak görmüştür⁷⁸.

Küçük yaşlardan itibaren annelerinden gerekli eğitimi alan çocuklar, ilerleyen dönemlerde babalarından okuma-yazma ve basit matematiksel işlemleri çözmeyi öğrenmişlerdir. Babalar çocuklarına günlük hayatta lazım olabilecek hesap işlerini de öğretmiştir. Çocuğun evinde başlayan eğitim, çocuk (7 yaş) okul çağına gelince eğitim kurumunda devam etmiştir. Çocukların eğitim kurumuna başlamasıyla çocuğun bakımıyla ve eğitimiyle ilgilenmesi için paidagogos veya *custos* görevlendirilmiştir. Bu kişilerden çocuklara tamamlayıcı bir eğitim verilmesi istenmiştir. Bu kişiler evlerde yaşayan bilgili, ahlaklı, donanımlı köleler arasından seçilmiştir. Paidagogos ya da

⁷⁵ İpek, a.g.m., s. 306.

⁷⁶ Erdemir, a.g.m. s. 648-649.

⁷⁷ Nazmiye Mutluay, *Yunan ve Roma Uygarlığında Çocuk*, Ütopya Yayınları, Ankara 2007, s. 106.

⁷⁸ Mutluay, a.g.e., s. 288-289.

custoslar, soylu ve varlıklı ailelerde daha çok görülmektedir⁷⁹. Paidagogos ve custosların çalışma alanlarına ve yöntemlerine bakıldığında mürebbiyelerle örtüşmektedir. Ailelerin bu kişileri eğitimi, bilgili, ahlaklı ve donanımlı kişilerden seçmesi mürebbiye tercihiyle aynı paraleldedir⁸⁰.

Roma toplumunun diğer bir eğitim geleneğinin de sütanneler olduğu bilinmektedir. Bu durum çocuğun eğitim ve bakımından çok beslenmesi ile ilgilidir. Bu dönemde kadınların büyük bir çoğunluğunun doğum anında ölmesinden veya yaşam süresinin kısa olmasından dolayı sütanneler tercih edilmiştir⁸¹. Ancak, yeterli düzeyde olmasa da sütannelerin çocuk eğitimiyle de ilgilendikleri şu ifadelerden anlaşılmaktadır: *Şimdi oğlanlar büyümeye başladılar ve sütanneden ayrılıp ciddi bir eğitim almalarının zamanı geldi*⁸². Buradan da anlaşılacağı üzere, sütannelerin basitte olsa çocuklara yararlı olabilecek bilgiler vermeye çalıştığıdır.

1.12. Antik Hint Medeniyetinde Çocuk Eğitimi

Köklü bir kültüre sahip olan Hint medeniyeti tarihin en eski uygarlıklarından biridir. M.Ö. 4000 yıllarında İndus Irmağı uzantısı boyunca yaşamış bir medeniyettir. Doğal kaynaklar bakımından bir hayli zengin bir bölgede yaşayan Hint medeniyeti, tarih boyunca sık sık istilalara uğramıştır. Tüm bu yaşananlara rağmen kültürel bir zenginliğe sahiptir. Bu durum çocuk eğitimini de etkilemiştir⁸³.

Hint medeniyetinde evlilik, nikah kutsal bir akid olarak görülmüştür. Evliliğin ana gayesi çocuk sahibi olmaktır. Erkek çocuklarına daha çok kıymet verilmiş, bu aileler ayrıcalıklı görülmüştür. Çocuklar ilk eğitimini ailesinin yanında almıştır. Erkek çocuklarına bir yetişkin olduğunda yapacağı işler öğretilmiş, mesleki eğitim verilmiştir. Kız çocuklarına ise anneleri tarafından daha basit olan ev işleri öğretilmiştir⁸⁴.

⁷⁹ Derya Çığır Dikyol, Evren Şar İşbilen, "Antik Roma Toplumunda Kadın ve Eğitimi", *Kutadgu Bilig Felsefe-Bilim Araştırmaları*, S. 37, (Mart 2018), s. 469-470.

⁸⁰ Mutluay, a.g.e., s. 288-289.

⁸¹ Dikyol, İşbilen, a.g.m., s. 467-468.

⁸² Lisa Maurice, *The Teacher in Ancient Rome: The Magister and His World*, Lexington Books, Londra 2013, s. 3.

⁸³ İrfan Kaygısız, *İlkçağ Hint Uygarlığı*, (13.11.2018), <https://www.irfankaygisiz.com/2018/11/13/ilkcag-hint-uygarligi/>, (22.03.2021/15:00).

⁸⁴ Gündüz, a.g.e., s. 14-15.

Hint toplumunda var olan kast sistemi eğitim-öğretimi etkilemiştir. Döneme bakıldığında sınıfsal farklılıklar eğitim modelini belirlemiştir. Üst kastlar ayrıcalıklarını sürdürmek için eğitim-öğretimi kendi çıkarlarına göre kullanmıştır. Daha çok üst kast çocukları eğitim-öğretim faaliyetlerinden yararlanmıştır. Askerlerin, din adamlarının, esnafların, sanatkarların çocukları hem aile içinde eğitilmiş hem de sınıfsal olarak aynı kategoride bulunan çocukların okuluna giderek eğitimlerini almıştır. Bu durum Eski Çağ Hint toplumunda çocuk eğitimi açısından eşitsizlikler yaşandığını kanıtlamaktır. Eğitim sistemindeki bu sınıfsal ayrışmaya rağmen *Rama*'nın çocuk eğitimi ile ilgili yazdığı kitap çocuk eğitimine ne derece önem verildiğinin göstergesidir. Bunun bir diğer göstergesi de Hindistan'da öğretmenlerin ayrı bir yere konarak, babadan dahi üstün tutulmasıdır⁸⁵.

Eski Çağ Hint eğitim sisteminde dininde etkisi vardır. Buda'nın Hint eğitim felsefesini meydana getirdiği görülmektedir. Bu felsefe; canlı olan hiçbir varlığın canına kıymamak, başkasının karısına, kızına dokunmayıp, saygı göstermek, başkasının malına dokunmamak, yalan söylememek, içkiden sakınmaktır. Bu felsefe üzerine eğitimler verilmiştir. Ana amaç iyi bir insan yetiştirmektir⁸⁶.

1.12. Antik Çin'de Çocuk Eğitimi

Çin Devleti, köklü bir kültüre sahip çok eski medeniyetlerden biridir. Çin toplumu eğitim ve bilime önem veren, sanatı seven bir ulustur. Kutsal kitapları *Şoking*'te eğitim-öğretimin önemi şu şekilde ifade edilmektedir:

“Baştan sona kadar, yani küçük yaştan ölünceye kadar insanın okutulması düşünülmelidir. Bir kimse iyi ve lezzetli yemeklerin yalnız adını bilirse onların tadını ve lezzetini anlayamaz. Bunun gibi bir kimse en yüce prensipleri okumadan ve anlamadan yalnız adını duysa onların iyiliğini de kavrayamaz. İnsan ancak okula gittikten sonra ve birçok şeyler öğrendikten sonra nelerin yetmediğini anlamış olur. İnsan bilgi sayesinde noksanlarını daha iyi anlar. Noksanlarını bilen insan daha fazla çalışmaya heves duyar. Öğretmek, yarım öğrenmektir. Öğrenmek ve öğretmek ise karşılıklı olarak yükselmeye çalışmaktır⁸⁷.”

Çin'de eğitimin ana gayesi iyi bir vatandaş yetiştirmek, bu sayede yaşadıkları toprakları güzelleştirmektir. Çinliler, aile eğitimine önem vermiştir. Aileler,

⁸⁵ Gündüz, a.g.e., s. 14.

⁸⁶ Gündüz, a.g.e., s. 15.

⁸⁷ Kalın, a.g.e., s. 23.

çocuklarının eğitimi olmasını istemiştir. Çocuk, ilk eğitimini aile bireyleri tarafından almıştır. Varlıklı aileler ise çocuklarını emzirsın ve onların bakımıyla ilgilensin diye sütanne tutmuştur. Sütanneler, çocuğun her zaman yanında olmuştur. Böylece sütanne ile çocuk arasında duygusal bir bağ oluşmuştur. Sütannelerin ellerinde büyüyen bu çocuklar belli bir yaşa gelince okula gönderilmiştir. Okullara isteyen herkes gidebilmiştir. Bazı okulların paralı olması maddi durumu iyi olan aile çocuklarının eğitimden daha fazla yararlanmasına yol açmıştır. Bu okullar ailenin maddi durumuna göre değişmektedir. Soylu kişilerin, prenslerin, yüksek mertebedeki görevlilerin eğitim aldıkları ayrı bir okulları vardır. Buralara saray okulları denmiştir. Bu okullarda en iyi eğitimciler görev yapmıştır. Varlıklı ailelerin ve bürokratların çocukları bu kurumlarda eğitim almıştır⁸⁸. Zengin kişiler yardımıyla açılan okullarda vardır. Bu okullar ücretsiz olduğu için isteyen herkes buralara gidebilmiştir. Dikkatimizi çeken diğer bir husus da bu okullarda eğitim alan bireylerin erkek çocuklar olduğudur. Kız çocukları bu eğitimden yararlanamamış, okullara gidememiştir⁸⁹.

1.13. Erken Hristiyanlıkta Çocuk Eğitimi

Hristiyanlığın doğuşundan M.S. 500'lere kadar geçen zaman aralığı Antik Hristiyanlık Dönemi olarak kabul edilmektedir. Bu dönemde öncelikle Roma'da, ardından Avrupa devletlerinde Hristiyanlık öğretileri ön plana çıkmıştır. Dini eğitim yaygınlaşmış, halk tarafından muteber hale gelmiştir. Eğitimin ana gayesi Tanrı'nın istediği bir birey olmak ve ilahi maneviyattır. Dünyalık işler ikinci plana itilmiştir⁹⁰. Eğitimde bu amaçla şekillenmiş ibadet, dua ekseninde icra edilmiştir. Manastırlar bir nevi okul hüviyetinde iş görmüşlerdir⁹¹.

Manastırlardaki eğitim daha çok geleceğin din adamlarını, keşişlerini yetiştirmek üzerinedir. Öğrencilere ilahiler öğretilmiş, dini kitaplar ve kutsal metinler okutulmuştur. Bu kurumalara gelen öğrencilerden okuma-yazma bilmeyenler varsa o çocuklar için bir öğretmen görevlendirilmiştir. Amaç talebenin en kısa zamanda okuma-yazma öğrenmesidir. Çocuk bu eğitimi aldığı halde okuma-yazma öğrenemezse manastırdan

⁸⁸ Kalın, *a.g.e.*, s. 23-24.

⁸⁹ Saffet Bilhan, "Asya Eğitim Felsefesine Tarihsel Bir Yaklaşım", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, C. 16, S. 2, (Eylül 2019), s. 84.

⁹⁰ Gündüz, *a.g.e.*, s. 22-23.

⁹¹ Murat Tural, "Geç Antik Çağda Hristiyan Eğitiminin Ruhu ve Manastırlarda Eğitim Anlayışı", *Uluslararası Beşerî Bilimler ve Eğitim Dergisi*, C. 3, S. 2, (Ekim 2017), s. 264.

gönderilmiştir. Aynı zamanda bu kurumlarda mesleki eğitim de verilmiştir. Çocuklar arasında görev paylaşımı yapılmış; kimi tarlada, marangozhanede çalışmış kimi de ayakkabı yapmış, sepet örmüştür. Bu çalışmalar için her bölüme bir öğretmen görevlendirilmiştir⁹².

Manastırlara sadece itikatlı Hristiyan aile çocukları alınsa da dindar olmayan aile çocuklarının da bu kurumlara gittikleri olmuştur. Bu mekanlara kabul edilen çocuklarda bariz bir cinsiyet ayrımı yapılmamıştır. Az da olsa kız çocukları bu kurumlara kabul edilmiştir⁹³. Bu durum 451 yılında yapılan *Kalkedon Konsili*’ne kadar sürmüştür. Konsilde alınan kararda; laik, modern aile çocuklarının manastırlarda ders alması yasaklanmıştır⁹⁴.

1.14. Orta Çağ Avrupası’nda Çocuk Eğitimi ve Hristiyanlığın Çocuk Eğitimine Bakışı

Orta Çağ Avrupası’nda çocuk sahibi olmanın avantajları olduğu gibi dezavantajları da vardı. Çocuk sahibi olmak karı-koca arasındaki bağı güçlendiriyor, huzurlu ve mutlu bir aile olmanın ön koşulu olarak kabul ediliyordu. Çocuk, ailenin ve neslin devamı için şart olarak görülüyordu. Ekonomik koşullar, çocuğun getirdiği ek maliyetler ailelerin çocuk sahibi olmalarını zaman zaman engelliyordu⁹⁵.

Orta Çağ Avrupası’nda çocuk algısının günümüzden farklı olduğu görülmektedir. Avrupalı eğitimciler, çocukların sosyal alana yedi yaşından itibaren adapte olduklarını ifade etmiştir⁹⁶. Dönemin pedagogları, çocukların toplumsal alana adım attığı andan itibaren ebeveynlerin gözetiminde olması gerektiğini savunmuşlardır. Ahlakı ve davranışıyla örnek olacak kişilerle iletişim kurmalarını istemişlerdir. Diğer bir hususta ebeveynler çocukların kendi ruh ve bedenlerinden sorumlu olduklarını vurgulamışlardır. Katolik Kilisesi’nin çocuk üzerindeki katı ve baskıcı tutumu bu tür şeylerin öğretilmesini gerekli kılmıştır. Önemli olan çocukların belli bir olgunluğa

⁹² Tural, a.g.m., s. 263.

⁹³ Tural, a.g.m., s. 264.

⁹⁴ Henri Irene Marrou, *A History of Education in Antiquity*, The University of Wisconsin Press, 1956, s. 332-333.

⁹⁵ Umut C. Karadoğan, “Çocuk ve Çocukluk Kavramının Tarihsel Süreçte Değerlendirilmesi”, *Çocuk ve Medeniyet Dergisi*, C. 4, S. 7, (Haziran 2019), s. 202.

⁹⁶ Metin Efe, *Çocukları Cezai Sorumluluğu*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2008, s. 30.

ulaştığında, özgür iradesiyle karar verip dini vazifelerini öğrenmesi ve yerine getirmeleridir⁹⁷.

Orta Çağ Avrupası'nda çocuk eğitiminde kuralcı ve katı bir anlayışın sahip olduğu görülmektedir. Okuldaki disiplin anlayışı aile yaşantısında da devam etmektedir. Okullar, tabiri caizse hapisane tarzı bir eğitim anlayışıyla çocukları sosyal hayattan uzaklaştırmıştır. Bu kurumlarda daha çok kavramlar üzerinde durulmuştur. Öğrenciler pasif bir vaziyettedir. Çocukların ilgi ve kabiliyetleri göz önünde bulundurulmamıştır⁹⁸.

1.14.1. Orta Çağ Avrupası'nda İlk Çocukluk Yılları

Orta Çağ Avrupası'nda çocukların altı yaşına kadar annesinin sorumluluğu altında olduğu görülmüştür. Bu dönemde çocuğun biyolojik gereksinimleri karşılanmış; çocuk iki yaşına kadar anne sütü ile beslenmiştir. Hayvan sütü tehlikeli görüldüğü için annenin süt verememesi durumunda sütanneye başvurulmuştur. Sütanneler daha çok zengin ailelerde görülmüştür. Çocukların her türlü ihtiyacını karşılamak için çalıştıkları evlerde kalmışlardır. Bu kişilere hizmetleri karşılığında ücret ödenmiştir. Fransa'da 1350'li yıllarda evde çalışan bir sütannenin yıllık maaşı 50 ya da 100 sou⁹⁹,dur¹⁰⁰.

Döneme bakıldığında salgın hastalıkların ve ekonomik zorlukların çocuk ölümlerini artırdığı görülmüştür. Diğer bir sebep ise anne-baba yanında yatan çocukların, altta kalarak ölmesidir. Bu durumla karşılaşmamak için çocukları ayrı bir yatakta ya da ayak ucunda yatırmışlardır¹⁰¹.

İlk dönemleri bu şekilde geçen çocuklara aile içinde eğitim verilmiştir. Çocuklar kendilerine verilen görevleri yapmıştır. Bu çocuklara aileler tarafından öz bakım

⁹⁷ Karadoğan, a.g.m., s. 201.

⁹⁸ Karadoğan, a.g.m., s. 202.

⁹⁹ “Sou, solidus ya da shilling denen para birimi 12 pennye 1/20 pounda denk gelmektedir.” Bkz. Peter Spufford, *Money And Its Uses In Medieval Europe*, Cambridge University Press, Londra 1989, s. 400.

¹⁰⁰ Özlem Genç, “Çocukların Orta Çağ Avrupa'sındaki Yeri”, *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S. 1, (Mart 2016), s. 244-245.

¹⁰¹ Jeffrey L. Singman, *Daily Life In Medieval Europe*, Greenwood Press, 1999, s. 22.

becerileri de öğretilmiştir. Gerekli görüldüğü takdirde aileler çocuklarına destek çıkmıştır¹⁰².

1.14.2. Erkek Çocukları

Orta Çağ Avrupası'nda köy çocuklarının okula gitmediği görülmüştür. Bu durumun sebebi ise ailenin ekonomik durumudur. Bu çocuklar daha çok tarlada ve çiftliklerde çalışmıştır. Temel amaç aile geçimine katkı sağlamaktır. Mesleki eğitim ön planda tutulmuştur. Köy çocukları örgün bir eğitim kurumundan faydalanamamıştır. Aristokrat aile çocukları için bu durum farklılık göstermektedir. Bu çocuklar askeri sınıfta görev almak istediği için şövalyelik üzerine eğitim almıştır. Bir lordun önderliğinde yetişmişlerdir. Bu kişilerin sarayında şövalye eğitmek için gayriresmî bir okul bulunmaktadır. Çocuklara askeri eğitimin yanı sıra okuma yazmada öğretilmiştir¹⁰³

Asker olmak isteyen çocukların eğitimi şu şekildeydi: Çocuklar, yedi yaşından itibaren bir derebeyin sarayına alınır. On iki yaşına kadar çeşitli eğitim alan çocuklar aynı zamanda şövalyelere de hizmet ederdi. On iki yaşından sonra ise çocuklara sportif etkinlikler ve daha ciddi askeri eğitimler verilirdi. Bu eğitiminden sorumlu *nutriciusları* (eğitmen) vardı. Eğitimler daha ziyade okçuluk, kılıç kullanımı ve binicilik gibi askeri alandaydı. Güreş, avcılık gibi destekleyici sportif faaliyetlerde yapılırdı. On beş yaşına kadar eğitimlerini sürdürürlerdi¹⁰⁴. Şövalyelik eğitimine gitmeyen daha küçük yaştaki erkek çocuklarının da kiliselerde bir kariyer yapması istenirdi. Orta çağda yetişkinler gibi çocuklarda rahip olabilmekteydi¹⁰⁵. *Korelenjler* döneminde bu gibi çocuk yaştaki bireylerin dini hayata dahil olarak rahip oldukları bilinmektedir¹⁰⁶. Tercihlerini bu yönde kullanan aile çocukları 7 yaşından itibaren rahip olabilmekte, kilise okuluna dahil edilerek okuma-yazma öğrenmişlerdir. Bu tür okullar her kesime açıktır¹⁰⁷.

¹⁰² Barbara Hanawalt, *Growing Up In Medieval London*, Oxford University Press, 1993, s. 72.

¹⁰³ Genç, a.g.m., s. 247.

¹⁰⁴ Shulamith Shahar, *Childhood In The Middle Ages*, (Trans. C. Galai), Routledge, London 1992, s. 210-211.

¹⁰⁵ Singman, a.g.e., s. 24.

¹⁰⁶ Valerie L. Garver, *The Influence Of Monastic Ideals Upon Carolingian Conceptions Of Childhood, Childhood In The Middle Ages And The Renaissance*, (Ed. A. Classen, Walter de Gruyter GmbH-Co), Berlin 2005, s. 70.

¹⁰⁷ Singman, a.g.e., s. 24.

1.14.3. Kız Çocukları

Orta Çağ Avrupası'nda kız çocuklarına daha çok ev işleri öğretilmiş ve kız çocuklarının bu işlerde uzmanlaşması istenmiştir. Bununla birlikte küçük kardeşlerin bakımı, hayvanların sağımı, bahçe işleri gibi faaliyetler de verilmiştir. Bu yönüyle bir nevi mesleki eğitim verilmiştir. Bu işlerle daha çok maddi durumu kötü olan aile çocukları ilgilenmiştir. Zengin, soylu aile çocuklarına bu gibi fiziksel güç isteyen işler öğretilmemiştir. Onlar daha çok iyi bir hanımefendi olarak yetiştirilmiştir. Kız çocuğu sayısı fazla olan ailelerin kimi çocukları manastırlara gönderilmiştir. Aileler çocuklarının belli bir olgunluğa ulaşana kadar bu yerlerde eğitim almasını istemiştir¹⁰⁸.

1.14.4. Beşinci ve Altıncı Yüzyılda Avrupa'da Çocuk Eğitimi

Orta Çağ Avrupası'nda beşinci ve altıncı yüzyılda çocuk eğitimi daha çok kiliselerde verilmiştir. Aileler, çocuklarının ruhban sınıfına dahil olduğu takdirde saygıdeğer bir konuma geleceğini düşünüp çocuklarını kilise, manastır gibi dini kurumlara göndermiştir. Bu kurumlarda talebeler daha çok yatılı kalmıştır. Buraya alınan çocuklar arasında öksüz ve yetim olduğu gibi Hristiyanlık dinini benimsemesi istenen çocuklarda olmuştur. Orta çağda kilise kontrolü altındaki okullarda Latince öğretilmiş, bu dille eğitim-verilmiştir. Bu kurumlarda yedi temel bilim de öğretilmiştir. Bunlar; belagat, dil bilgisi, trivium, geometri, aritmetik, astronomi ve müzik¹⁰⁹.

1.14.5. Yedinci ve Sekizinci Yüzyılda Avrupa'da Çocuk Eğitimi

Avrupa'da 7 ve 8. yüzyılda Hristiyan okullarında verilen eğitim daha çok din ve ahlak üzerinedir. Bu dönemde ailelere büyük iş düşmektedir. Aziz John, ailelerin bu tür eğitimleri verirken dikkat etmesi gerektiğini söylemiştir: *İnanca ve dini dogmalara aykırı olmayacak şekilde çocuğun zihinsel yeteneklerini geliştirmek*. Manastırlardaki eğitim-öğretimde bu kurala göre verilmiştir. Esas olan bu çocukların Hristiyan maneviyatını benimsemesi ve bu maneviyata sadık kalmasıdır. Bu yüzden eğitim çalışmaları dini dersler üzerinden gitmiştir. Edebiyat ve pratik bilgileri içeren derslerde

¹⁰⁸ Genç, a.g.m., s. 246-247.

¹⁰⁹ Arzu Meryem Demirkıran, "Orta Çağ'da Avrupa, Asya ve Amerika'da Eğitim", *Eğitim Tarihi*, (Ed. Mehmet Şisman), Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını, Eskişehir 2019, s. 33.

işlenmiştir. Kısacası; manastırlarda dini dersler ve seküler ihtiyaca yönelik dersler bir arada gitmiştir. Bu tür eğitim-öğretim programları on asır boyunca devam etmiştir¹¹⁰.

Sekizinci asırdan on ikinci asra kadar manastır okulları diğer Hristiyan eğitim kurumlarını geride bırakarak ön plana çıkmıştır. Hatta bazı düşünürler daha da ileri giderek, 6 ve 16. yüzyıllar arasını Manastır okullarından ibaret görmüştür. Ancak bu yüzyıllarda *Presbiteryen* ve piskoposluklara bağlı okullar da hizmet vermiştir. Bu okulların haricinde Antik Roma Döneminden kalma okulların da olduğu görülmüştür. İtalya’da bu tür okullarda ruhban sınıfından olmayan öğretmenler görev almış ya da kendi okulunu yönetmiştir. Bu okullar yedinci yüzyıldan sonra etkinliğini yitirmiştir. Bu tür programa sahip özel okulların belediyeler tarafından desteklendiği bilinmektedir¹¹¹.

1.14.6. Onuncu ve On Birinci Yüzyılda Avrupa’da Çocuk Eğitimi

Orta çağ Avrupası’nda onuncu ve on birinci yüzyılda bir eğitim hamlesi yaşanmıştır. Laik görüşe sahip bazı aydınlar, devlet ve kilisenin organizesi altında, nitelikli bir yaygın eğitim verilmesi hususunda kamuoyu oluşturulmuştur. Eğitim söz konusu olunca statü ve sınıf ayrımının eğitimde eşitsizlik yarattığı dile getirilmiştir. Nicelik olarak daha fazla kişiye ulaşılacak istenmiştir. Eğitim çalışmalarında akılcılık ön planda tutulmuştur. Bu durumdan maneviyatın terk edildiği anlamı çıkmamaktadır. Hristiyan anlayışı; kalbi ve akli düşünceleri aynı potada ahenkli bir şekilde bir araya getirmiştir. Böylece bazı eğitimler ön plana çıkmıştır. Laik kesimin hukuk ve tıp alanında eğitim aldığı görülmüştür. Zamanla hukuk ve tıp eğitimi sekülerleşerek dinden ayrı bir disipline dönüşmüştür¹¹².

1.15. Orta Çağda Hindistan’da Budizm Etkisinde Gelişen Çocuk Eğitimi

Hint medeniyeti, tarihin eski uygarlıklarından biri olup Ganj ile İndus Havzaları merkezli kurulmuştur. Süreç içerisinde çeşitli işgal ve istilalara uğramıştır. Bunun sonucunda farklı kültürlerin olduğu, iç içe yaşayan bir bölge haline gelmiştir. Bu kültürel zenginlik hayatın her alanını etkilediği gibi dini yaşama da yansımıştır.

¹¹⁰ Demirkıran, *a.g.e.*, s. 35.

¹¹¹ Demirkıran, *a.g.e.*, s. 35.

¹¹² Demirkıran, *a.g.e.*, s. 40.

Hindistan’da toplumsal yaşamı etkisi altına alan iki dini öğreti vardır. Budizm ve Brahmanizm’dir. Brahmanizm’in etkisiyle toplumda kast sistemi ortaya çıkmıştır. Toplumsal alanda görülen kast sistemi çocuk eğitimini de etkilemiştir. Bu yüzden, eğitim-öğretim faaliyetleri kast sistemindeki sınıflara göre yapılandırılmıştır¹¹³.

Hindistan’da çocuklar ilk eğitimini (6 yaşına kadar) evde, sonraki dönemde ise (16 yaşına kadar) okulda almıştır. Bu eğitimi din adamı olan Brahmanlar vermiştir. Genel olarak eğitimin amacı mutluluğu ve huzuru yakalamak, Brahmaya ulaşmaktır¹¹⁴.

Budist dönemde; M.Ö. 600-M.S. 600 yılları arasında örgütlü, sistemli bir kurumsal yapı vardır. Dini yapının eğitim sistemini şekillendirdiği görülmektedir. Eğitim, *Vihara*¹¹⁵ denilen manastırlar içinde verilmiştir. Viharalardaki eğitimin sert ve disiplinli olduğu bilinmektedir. Öğrencide yaşanacak ahlaksız bir davranış ya da öğrencinin otoriteye karşı koyması durumunda eğitim hayatı sonlandırılmıştır. Bu dönemde eğitimden yararlanan sadece erkek çocuklarıdır. Kız çocukları Şeytan’ın temsilcileri olarak görüldüğü için eğitimden faydalanamamıştır. Hatta viharalardaki erkek çocuklarına kızlardan uzak durmaları tembihlenmiştir¹¹⁶.

Budizm eğitim felsefesinin ana amacı ahlaklı, dürüst bireyler yetiştirmek ve bireyin kendisini tanıyarak davranışlarının farkına varmasını sağlamaktır. Böylece gerçek mutluluğa, huzura ulaşmayı hedeflemişlerdir. Bunu şu şekilde yapmışlardır: Öncelikle, Buda’nın bulduğu aydınlanma yöntemini herkese öğretmeye çalışmışlardır. Daha sonrasında bu yöntemi her bireyin özümseyip, kendi yaşantısında uygulamasını istemişlerdir. Temel hedef Nirvana’ya ulaşmaktır. Bu mertebeye ulaşmak kolay değildir. Öğrenciler bu mertebeye ulaşmak için *Pabbaja* denen ritüeli uygulamıştır. Bu ritüel öğrencilerin viharalara kapanıp, dış dünyadan kopmasıdır. Bu durumun bir sakıncası vardır. Çocuk herhangi bir manastıra öğrenci olarak kabul edildiğinde

¹¹³ Mustafa Ergün, *Modern Eğitim Sistemlerinin Doğuşu ve Gelişimi*, Pegem Akademi, Ankara 2018, s. 340.

¹¹⁴ Ergün, *a.g.e.*, s. 357.

¹¹⁵ “Güney Asya geleneğinde ve Budizm dininde önemli bir yere sahip olan manastırlar. M.Ö. III. Yüzyıldan itibaren Budist rahiplerin ilim ve öğretim merkezleri olarak kurulmuştur.” Bkz. Halil Erşan, Gül Akdeniz, “Türk İslam Medreseleri ve Budist Viharaları Üzerine Bir İnceleme”, *Kırklareli Üniversitesi Mühendislik ve Fen Bilimleri Dergisi*, C. 5, S. 2, (Aralık 2019), s. 92.

¹¹⁶ Demirkıran, *a.g.e.*, s. 46.

ailesinden, arkadaşlarından, yakınlarından uzaklaşmıştır. Aile ve akrabalık bağında kopma yaşanmıştır¹¹⁷.

Kast sisteminin kuralları toplumsal yaşamda ne kadar katı tutulsa da manastır eğitimi bu normlardan muaf tutulmuştur. Bu manastırlara alınan çocuklar, sosyal yaşamda var olan sınıfsal ayrışmadan ayrı tutulmuş ve her kasttan öğrenci alınmıştır. Öğrencinin bu yapılara adım attığı andan itibaren her şey eşitlenmiş ve kast sistemi ortadan kalkmıştır. Fiziki açıdan eşitlik içinde buraya kabul edilen öğrencilerin saçları tamamen kesilmiş ve bu talebelere sarı giysiler giydirilmiştir. Çocuklar artık farklı bir dünya hayatına başlamıştır. Ailelerin buralara gönderdiği öğrencilerin her şeyinden öğretmenleri sorumludur. Öğrencinin barınması, temizliği, giyinmesi, beslenmesi, hastalandığında tedavisi... Eğitim-öğretim yöntemi ise soru-cevap şeklindedir. İçerikte ise daha çok karakter eğitimi ön planda tutulmuştur. Öğrencilerin bilişsel ve psikolojik gelişimi yerine daha çok ahlaki gelişimi hedeflenmiştir. Ancak, talebenin *Bodhisattva*¹¹⁸ eğitim dönemine girmesiyle bilişsel eğitim programı da uygulanmıştır. Hesap, çizim, ilaç yapmak gibi yararlı olabilecek eğitimlerde verilmiştir. Bu yerlerde eğitim alan öğrenciler, öğretmenlerin her türlü ihtiyacını karşılamış, öğretmenlerine hizmette kusur etmemiştir¹¹⁹.

Hindistan'da eğitim almak isteyen öğrenciler viharaların yanı sıra bir öğretmenin(guru) evinde de eğitim alabilirdi. Eğer öğrenci guru tarafından kabul edilirse, öğretmenin hanesinde kalırdı. Burada kutsal metinler okunur; metafizik, matematik gibi derslerde işlenirdi. Talebe boş zamanlarda evdeki işlere de yardım ederdi¹²⁰. Gurular bir nevi özel öğretmenlerdi.

1.16. Hindistan'da Türk-İslam Egemenliği Döneminde Çocuk Eğitimi

Türkler, Orta Asya'dan itibaren çeşitli coğrafyalarda çok büyük devletler kurmuştur. Ana yurtta meydana getirdikleri kendilerine has kültürlerini, yaşayış

¹¹⁷ Demirkıran, a.g.e., s. 48.

¹¹⁸ “*Bodhisattva, Sanskritçede bodhi kökünden gelmektedir. Budist düşüncede kendini tüm duyarlı canlıların Buda'lığa ulaşmasına yardımcı olmaya adanmış kişidir.*” Bkz. Cheng, Fung-kei, “*Bodhisattva Ruhü: Kendi Kendine Yarar Sağlamak Fedakârlık*”, *Fuyan Budist Çalışmaları Hsinchu Şehri: Fuyan Budist Enstitüsü*, S. 9, (Nisan 2014), s. 106-111.

¹¹⁹ Demirkıran, a.g.e., s. 48.

¹²⁰ V. Sasi Kumar, *Hindistan'daki Eğitim Sistemi*, <https://www.gnu.org/education/edu-system-india.tr.html>, (01.06.2021/13:00).

biçimlerini göç ettikleri yerlere götürmüşler, o bölgelerde siyasi örgütlenmeler kurmuşlardır. Bu sahalardan biri de Hindistan'dır¹²¹.

Hindistan bölge olarak geçmiş zamanlardan bu yana birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Farklı kültürel özellikler bir arada yaşamış ve birbirlerinden etkilenmiştir¹²². Bu etkileşim her alanda olduğu gibi bölgenin eğitim sisteminde de kendini hissettirmiştir. Hindistan'ın eğitim sistemine bakıldığında İslam'ın etkisinde olduğu görülmüştür. Bu durum İngiliz işgaline kadar sürmektedir. Genel anlamda bu süreç; Gazneli Devleti (977-997) ile başlayıp, Babür İmparatorluğu'nun (1526-1858) sonuna kadar devam etmektedir. Müslümanlar, 11. yüzyıldan itibaren bu coğrafyada ilköğretim ve ortaöğretim okulları açmıştır. Bu durum Hint kültürü ve Türk-İslam kültürü arasında bir etkileşim yaşanmasına yol açmıştır¹²³. Bu etkileşimin sonucunda Türk-İslam devletlerinde var olan medreseler, mektepler, kütüphaneler vakıflar yoluyla bölgede kurulmuştur¹²⁴. Bu kurumlardan biri olan ve günümüzün ilköğretimi diyebileceğimiz okullardan biri de mekteplerdir. Buralarda çocuklara daha çok Arapça ve Farsça dersler verilmiş; bu dillerde okuma- yazma çalışmaları yaptırılmıştır. Diğer bir eğitim kurumu olan medreselerde ise daha çok dil ve edebiyat çalışmaları yapılmıştır. Bu okulların temel amacı nitelikli devlet memuru yetiştirmektir. Bu eğitimlerden erkek çocukları kız çocuklarına göre daha çok faydalanmıştır. Kız çocuklarının eğitimi özel hocalar eşliğinde verilmiştir. Varlıklı ailelerin çocukları için özel hocalar tuttuğu görülmüştür. Bu dönemde tüm eğitim kurumları ücretlidir. Ödemeler ayni veya nakdi yapılmıştır. Ancak maddi durumu kötü olan ailelerle yetimhanelerdeki çocuklardan herhangi bir ücret alınmamıştır. Çocukların okula başlama yaşı ise 4. yaşının 4. ayının 4. günüdür. Bu bölgelerde de ilkokula başlamadan önce âmin alayının düzenlendiği görülmüştür¹²⁵.

¹²¹ Hilal Şahin, "Tarihsel Bir Panorama: Hint-Türk Tarihine Dair Babürlüler Dönemine Kadar", *Türk Dünyası Araştırmaları*, C. 119, S. 234, (Mayıs-Haziran 2018), s. 139-140.

¹²² Halide Rumeysa Küçüköner, "Hint Alt Kıtasının Dini ve Kültürel Yapısının Şekillenmesinde Arilerin Rolü", *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, C. 10, S. 2, (Mayıs 2018), s. 610.

¹²³ Demirkıran, a.g.e., s. 50.

¹²⁴ Erkan Göksu, Kübra Akdemirel, "Orataçağ ve Yeniçağda Doğu Batı ve Türk-İslâm Topluluklarında Eğitim (375-1453/1789)", *Eğitim Tarihi*, (Ed. Mehmet Köçer, Erol Koçoğlu), Pegem Akademi, Ankara 2020, s. 126.

¹²⁵ Demirkıran, a.g.e., s. 50.

1.17. Orta Çağda Türklerin Yaşadıkları Coğrafyada Çocuk Eğitimi

1.17.1. Göktürklerde Çocuk Eğitimi

Türklerin İslamiyet'i kabulünden önceki eğitim şekline baktığımızda, çocuklarını daha çok geleneksel düzende yetiştirdikleri görülmektedir. Dönemin hayat koşulları ilk Türk devletlerinin eğitim biçimini büyük oranda etkilemiştir. Özellikle, göçebe yaşam süren Göktürk Devleti'nde eğitim yaygın şekilde verilmiştir. Bunun en büyük sebebi, göçler dolayısıyla okul ve sınıf kültürünün oluşmamasıdır. Bu yüzden herhangi bir kurumsallaşmaya gidilememiştir¹²⁶. Çocuklar, örgün eğitim kurumlarında değil de mahalle aralarında, yakınları vasıtasıyla sosyalleşip, eğitilmiştir. Çocuk eğitiminde en büyük görev aile bireylerine ve akrabalara düşmektedir. Aile içinde verilen eğitimin ehemmiyeti, *Dede Korkut'ta* şu şekilde geçmektedir: *Kız anadan görmeyince öğüt almaz, oğul atadan görmeyince sufra çekmez. Oğul atanın yetiridir, iki gözünün biridir. Devletli oğul kopsa ocağının közidir*¹²⁷.

Çocuk eğitiminde annenin rolü çok büyüktür. Baba evin geçimiyle uğraşırken, anne çocuğun her türlü bakımı ve eğitimiyle ilgilenmiştir. Anne, üstlendiği bu rolle milli ve manevi değerlere sahip çocuklar yetiştirmekte aynı zamanda bir kültür taşıyıcısı, aktarıcısı konumunda olmuştur¹²⁸.

Göktürk Devleti'nde çocuklara daha çok yöneticilik ve savaşçılık üzerine eğitim verilmiştir. Çocuklar, küçük yaştan itibaren binicilik, ok atma, kılıç kullanma gibi eğitimler almıştır. İstenen insan tipi; savaşçı, cesur, güçlü, akıllı bireyler yani iyi bir alp yetiştirmektir. Töre, bu devletlerin eğitim sistemini büyük oranda etkilemiştir. Çocuklar bu değerler çerçevesinde yetiştirilmiştir. Çocuk eğitiminde cinsiyetçi bir tutum görülmemiştir. Mesleki eğitim ön planda olduğu için erkeklerin eğitimi ile baba, kız çocuklarının eğitimi ile anne ilgilenmiştir. Eski Türklerde kız çocuğu anasına, erkek çocuğu babasına çekmeliydi. Bu yüzden, *İyi oğlana ataç, iyi kıza da anaç denirdi*. Dolayısıyla, *Ata oğlu ataç doğar* erkek çocuk babaya benzerdi. Buradan anlaşılacağı üzere; İslamiyet öncesi Türk devletlerinde, daha çok taklit ve model alma yöntemiyle;

¹²⁶ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, Pegem Akademi, Ankara 2019, s. 69.

¹²⁷ Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1984, s. 74.

¹²⁸ Aksoy, a.g.m., s. 18-19.

yaparak-yaşayarak öğrenme metodunun uygulandığı görülmektedir. Bunun yanı sıra, İslamiyet öncesi Türk Devletleri'nde *Şamanlar*¹²⁹ birer eğitimci olarak görülmüştür. Bunun en büyük sebebi şamanların kişilerin sorunlarını çözmesi, hastalara ve psikolojik rahatsızlığı olan kişilere şifa olmasıdır¹³⁰.

1.17.2. Uygurlarda Çocuk Eğitimi

Uygur Devleti, sanata, bilime ve eğitime önem veren bir devlettir. Okuma yazmaya önem veren bir devlet olarak kütüphaneler kurup, kitaplar yazmışlardır. Uygur Devleti'ndeki eğitim sisteminin, Hun ve Göktürk Devletlerine göre daha kurumsal olduğu görülmektedir. Bunun en büyük sebebi ise Uygurların yerleşik düzene geçmesidir. Uygur Devleti'nde çocukların eğitim faaliyetlerini yerine getirecekleri örgün eğitim kurumlarının olması kuvvetle muhtemeldir¹³¹. Kendinden önceki Türk devletlerinde olduğu gibi din adamlarının eğitici görevini üstlendikleri görülmektedir¹³².

Uygurların, *Maniheizm* dinini kabul etmesi ve yerleşik hayata geçmesi sebebiyle Türk eğitim tarihinde önemli bir yer teşkil etmişlerdir¹³³. Yerleşik hayatında verdiği imkânlar doğrultusunda eğitimde ön plana çıkmışlardır. Turfan'da bulunan bir belgede, bilgiye, eğitime verilen önem şu şekilde anlatılmaktadır:

“Bilgi bilin ey beyim

Bilgi sana eş olur

Bilgi bilen insana

Bir gün devlet yar olur

Bilgili insan beline

Altın konsa taş olur

Bilgisizin yanına

¹²⁹ “Bazı yöntemleri kullanarak, depresyonda ki insanların ruhlarını iyileştiren, tedavi eden kişidir.” Bkz. Oğuz Bozdemir, Hüseyin Özçelik, “Şamanist Ritüeller Kapsamında Şaman Davulunda Bulunan Sembollerin Değerlendirilmesi Üzerine Bir Araştırma”, *Akademik Sanat*, C. 4, S. 8, (Aralık 2019), s. 105.

¹³⁰ Akyüz, a.g.e., s. 69.

¹³¹ Akyüz, a.g.e., s. 14.

¹³² Salih Özkan, *Türk Eğitim Tarihi*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2011, s. 15.

¹³³ Akyüz, a.g.e., s. 14.

Taş kuşansa kaş olur¹³⁴. ”

Uygurların, toplum ve devlet olarak bilgili ve eğitilmiş insana önem verdiklerine dair kullandıkları atasözleri de vardır. Bu atasözlerinden bazıları günümüz Türkçesiyle şu şekildedir:

“Çocuğunu öğretmene ver, ondan alıp saraya ver.

Âlim olsan âlem senin olur.

Altın çürümez akıl yaşlanmaz.

Bilen bilgisine, bilmeyen nesine inanır?

Bileği güçlü bir kişiyi, bilimi güçlü bin kişiyi yener.

Bilmeyene iş, işsize de aş yoktur.

Canlı bilgisiz ölü, ölü âlim diridir.

Bilmediğini sorup öğrenen âlim, utanıp sormayan kendine zalim¹³⁵. ”

Geleneksel bir eğitim metodu izleyen Uygurlar, çocuklarını küçük yaşlardan itibaren eğitmişlerdir. Çocuk eğitiminde daha çok topluma fayda amaçlanmıştır. Devletin siyasi, toplumsal ve ekonomik durumuna göre eğitim verilmiştir. Tüm Türk devletlerinde olduğu gibi ana amaç iyi bir vatandaş, iyi bir alp yetiştirmektir. Çocukların oynadıkları oyunlara bile bu durumun tezahürü görülmektedir: Çocuklar savaş oyunları, binicilik, avlanma gibi faaliyetler içindedir. Hatta çocukların biniciliği öğrenmesi durumunda çocuklara hediyeler verildiği, onlar için eğlenceler düzenlendiği ve bu başarılarının törenlerle takdir edildiği bilinmektedir¹³⁶. Uygurlar, iyi bir eğitim-öğretimden geçen çocukların ileriki zamanlarda devletin üst kademesinde görev yapacağına inanmıştır¹³⁷.

¹³⁴ Reşit Rahmeti Arat, *Eski Türk Şiiri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2007, s. 258-259.

¹³⁵ Akyüz, a.g.e., s. 15.

¹³⁶ Bilhan, a.g.m., s. 53.

¹³⁷ Akyüz, a.g.e., s. 15.

1.18. Orta Çağda Amerika’da Çocuk Eğitimi

Amerika kıtası Aztek, İnka ve Maya gibi kadim medeniyetlere beşiklik etmiştir. Bu medeniyeler birbirinden etkilenecek kendine has bir kültür oluşturmuşlardır. Bu benzerlik sosyal yaşama ve eğitim faaliyetlerine de yansımıştır¹³⁸.

1.18.1. Mayalarda Çocuk Eğitimi

Mayalar, Orta Amerika’da kurulmuş bir medeniyettir. Guatemala, Honduras ve El Salvador’a kadar uzanan topraklarda yaşamışlardır. Amerikan medeniyetleri içerisinde en gelişmiş kültüre sahip ve en uzun ömürlüsüdür. M.Ö. 600 yılından itibaren yükselişe geçmişlerdir. M.S. 3. yüzyıldan itibaren en gelişmiş dönemlerini yaşamışlar; bu dönemi altın çağ olarak adlandırmışlardır. 7 ve 9. yüzyıllara gelindiğinde zayıflayarak, Orta Amerika’nın güney tarafından savaş ve göç hareketleriyle yok olmuşlardır¹³⁹.

Maya uygarlığında toplumsal yapı iki kesimden oluşmaktadır. Soylular ve bu sınıfın himayesinde yaşayan köylülerdir. Soylular sınıfı; krallar, onların eşleri ve çocuklarından oluşmaktadır. Bu sınıfa mensup çocuklar ayrıcalıklıdır. Bu çocuklar belli bir olgunluğa eriştiğinde orduda önemli hizmetlere getirilmiş ve bazı kentlerin kralı yapılmıştır. Bu mertebeye ulaşmak için de eğitim alma ve okul bitirme mecburiyetinde kalmamışlardır. Köy çocukları ise böyle bir imkâna sahip değildi. Bu çocuklara daha çok mesleki eğitim verilirdi. Bu kişiler soyluların işinde çalışırdı. Tarla ve çiftliklerde çalışıp, soylular adına balık tutup, satardı. Ayrıca bu kişilerin savaşçı bir karaktere sahip olması önemliydi. Bu yüzden askeri eğitime tabi tutulurlardı. Buradaki amaç ise soyluların gerek duyduklarında bu kişileri asker olarak kullanmalarıydı¹⁴⁰.

Sonuç olarak; Mayalar, savaşçı bir toplum olmasına rağmen eğitim faaliyetlerine önem vermişlerdir. Çocukluk yıllarından itibaren aldıkları eğitim sayesinde çeşitli alanlarda çalışmalar yapmışlar; büyük atılımlar gerçekleştirmişlerdir. Matematikte,

¹³⁸ Geoffrey Parrinder, “Aztekler ve Mayalar”, (çev. Galip Atasağun), *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 18, S. 18, (Temmuz 2004), s. 208.

¹³⁹ Göksu, Akdemirel, *a.g.e.*, s. 123.

¹⁴⁰ Demirkıran, *a.g.e.*, s. 53.

tıpta, astronomide, fizikte, eczacılıkta, kimya ve mimaride büyük ilerlemeler kaydetmişlerdir. Dönemin hayat koşulları ve yaşam tarzı eğitim-öğretim faaliyetlerini etkilemiştir. Kaynaklarda açık bir ifade olmasa da Mayalar yaşamlarını sürdürebilmek için mesleki eğitime önem vermiş; bu faaliyetleri gelecek nesillere ulaştırmak için çocuklarına aktarmışlardır¹⁴¹.

1.18.2. Azteklerde Çocuk Eğitimi

Aztek medeniyeti bölge olarak bugünkü Orta Meksika'da, 14 ve 16. yüzyıllar arasında hüküm sürmüş bir uygarlıktır. Zengin bir kültürel mirasa ve mitolojiye sahip olan Aztekler, başkent olarak *Tenochtitlan* kentini seçmişlerdir. Aztekler, İspanyol Hernan Cortes tarafından 1519 yılında işgal edilmiş, 1521 yılında da yıkılmıştır¹⁴².

Aztek medeniyetinde çocuklar ilk eğitimini aileden almıştır. Bu eğitim 14 yaş sonuna kadar sürmüştür¹⁴³. Aileler daha çok mesleki eğitim vermiştir. Kız çocuklarının ileride iyi bir eş ve anne olması için erkek çocuklarının ise iyi bir asker olması yönünde eğitim verilmiştir. Belli bir olgunluğa gelen çocuklar okula gönderilmiştir. Bu yaşın 15 olduğu bilinmektedir. Cinsiyet ayrımı yapılmadığı gibi sosyal statü ve ekonomik durum ayrımı da yapılmamıştır. Erkek-kız, zengin-fakir herkes eğitim hizmetinden faydalanmıştır¹⁴⁴. Ancak bu fırsat eşitliğine rağmen soylu ve halk çocukları yine de aynı çatı altında toplanamamıştır. *Calmecac* okullarında soylu aile çocukları eğitim almış ve din adamı veya asker olarak yetişmiştir. *Telpochcalli* adlı okullarda ise halk çocukları eğitim almıştır. Bu okullarda daha çok dini dersler işlenmiştir. Tarih ve mitoloji gibi dersler de öğretilmiştir¹⁴⁵.

1.18.3. İnkalarda Çocuk Eğitimi

İnka medeniyeti Güney Amerika'da 10. yüzyılın sonlarında kurulmuştur. Cuzco bölgesini mesken tutmuşlar; yerli kabilelere üstünlük sağlayıp bölgeyi hakimiyetleri altına almışlardır. 15. yüzyıl altın çağlarıdır. İnka medeniyetinde çocuk eğitimiyle

¹⁴¹ Göksu, Akdemirel, *a.g.e.*, s. 123.

¹⁴² T. Ahmet Ertek, "Amerika", DİA., C. 3, Ankara 1991, s. 36.

¹⁴³ Demirkıran, *a.g.e.*, s. 55.

¹⁴⁴ Geoffrey Parrinder, *a.g.m.*, s. 217.

¹⁴⁵ Demirkıran, *a.g.e.*, s. 55.

alakalı belgeler bulunamamıştır. Zamanın şartlarına göre mesleki eğitim verildiği tahmin edilmektedir¹⁴⁶.

¹⁴⁶ Demirkıran, *a.g.e.*, s. 54.

BÖLÜM 2: ORTA ÇAĞDA TÜRK VE İSLAM TOPLUMUNDA ÇOCUK EĞİTİMİ

2.1. İslam Toplumunda Çocuk Eğitimi

İnsanın dünyada yaşamını idame ettirebilmesi için bilgiye ihtiyacı vardır. Ancak bu yeterli değildir. Bunun yanı sıra yarının yetişkinleri olacak çocukların gerekli becerilerle donatılması önemlidir. Bu yapılırken çocuklar hem fizyolojik hem de psikolojik yönden desteklenmelidir. Çünkü zihinsel, bedensel, sosyal gelişimleri sağlıklı olan çocuklar mutlu bir birey olacak; ileriki hayatlarında huzurlu bir toplum oluşturacaklardır¹⁴⁷.

Arap toplumu İslâm ile tanışana dek planlı bir eğitim-öğretim faaliyetinden yoksun kalmıştır. Okuma-yazma faaliyetleri toplumun genel tabanına yayılmamış daha çok ticaretle uğraşan, maddi durumu iyi, köklü aileye sahip bireyler bu faaliyetlerden yararlanmıştır¹⁴⁸. İslamiyet'in kabulüyle birlikte eğitim-öğretimin önemi anlaşılmış ve bu faaliyetler kurumsallaşmaya başlamıştır. İslamiyet'in insana, bilgiye, eğitime önem vermesiyle bu faaliyetlerde bir hareketlenme ve toplumsal tabana yayılma izlenmiştir¹⁴⁹. Aynı zamanda Kuran-ı Kerim'de okumanın, ilmin, bilginin öneminden birçok kez bahsedilmesi bu faaliyetleri hızlandırmıştır. 610 yılında Kuran-ı Kerim'in inmeye başlamasıyla şu ayet nüzul bulmuştur:

“Yaratan rabbinin adıyla oku!

O, insanı “alak”¹⁵⁰tan yarattı.

Oku! Senin Rabbin en cömert olandır.

O, kalemle yazmayı öğretendir,

İnsana bilmediğini öğretendir¹⁵¹.”

¹⁴⁷ İsmail Sağlam, “Hz. Peygamberin Çocuk Eğitiminde Öne Çıkardığı Hususlar”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 11, S. 2, (Haziran 2002), s. 180.

¹⁴⁸ İbrahim Canan, *Peygamberimizin Okuma Yazma Seferberliği ve Öğretim Siyaseti*, Cihan Yayınları, İstanbul 1984, s. 33.

¹⁴⁹ Sağlam, a.g.m., s. 180.

¹⁵⁰ “Alak” yahut “alaka”, erkeğin spermiyle döllenmiş dişi yumurtadan bir hafta zarfında oluşan hücre topluluğunun rahim cidarına asılıp, gömülmüş şekli demektir. Ceninin ana rahminde geçirdiği evreler ile ilgili olarak”, Bkz. *Kur'an-ı Kerim* Hac Sûresi, Ayet 5. ve *Kur'an-ı Kerim*, Mü'minûn Sûresi, Ayet 14.

¹⁵¹ Halil Altuntaş, (hızl. Muzaffer Şahin), *Kur'an-ı Kerim Meâli*, Yenigün Matbaacılık, Ankara 2011, s. 692.

Kuran-ı Kerim’de Alak Sûresi’nde okumanın öneminden bu şekilde bahsedilmiştir¹⁵².

İslam dininin bilgiye, öğrenmeye verdiği önem bazı ayet, hadis ve sözlerde şu şekilde ifade edilmektedir:

“Hiç bilenlerle, bilmeyenler bir olur mu¹⁵³?”

“İlim Çin’de dahi olsa öğreniniz¹⁵⁴.”

“En faziletli sadaka Müslüman’ın ilim öğrenip sonra onu Müslüman kardeşine öğretmesidir¹⁵⁵.”

“Çocuklarınızı iyi eğitin ki yüce Allah sizi affetsin¹⁵⁶”

“İyi babaların çocuklarına bırakabileceği en büyük miras, servet değildir; güzel eğitim ve ahlaktır¹⁵⁷.”

Müslümanlıkta çocuk eğitimi dini temeller üzerine kurulmuştur. Kişi dini yükümlülükleri yerine getirmekle mükelleftir. Çocuklara daha çok Farz-ı Ayn¹⁵⁸ gibi bilgiler öğretilmiştir¹⁵⁹. Ebeveynler, çocuklarını itikatlı bir Müslüman olarak yetiştirmek istemiştir. Peygamberimiz (s.a.v.), çocuk eğitimi verilirken temel bilgilerin, görgü kurallarının ve iyi alışkanlıkların öğretilmesi üzerinde önemle durmuştur. Bu eğitimler verilirken çocukların zihinsel, bedensel, sosyal gelişimlerinin desteklenmesini savunmuştur¹⁶⁰. Mutlu ve huzurlu bir toplum olmanın ön koşulunu ahlaklı, dürüst, kul hakkı yemeyen bireylerden geçtiğini; bunun içinde çocukluktan itibaren bu ilkelerin bireylere öğretilmesinin elzem olduğunu dile getirmiştir¹⁶¹.

¹⁵² Mehmet Sağlam, Neriman Aral, “Tarihsel Süreç İçerisinde Çocuk ve Çocukluk Kavramları”, *Çocuk ve Medeniyet Dergisi*, C. 1, S. 2, (Aralık 2016), s. 47.

¹⁵³ *Zümer Sûresi* 39/9, www.kuranvemeali.com., (06.03.2021/20:17)

¹⁵⁴ Gazzali, *İhyâu Ulûmi’ d Din*, (çev. Ahmet Serdaroğlu), Çelik Yayınları, Ankara 1963, s. 21.

¹⁵⁵ Celâleddin Abdurrahman es-Süyutî, *El-Feth-ul Kebir*, C.1, 1350, s. 120.

¹⁵⁶ Muhyiddin İbn Arabî, *Mekarimu’l-Ahlak/Üstün Ahlak*, (çev. Vahdettin İnce), Kitsan Basım Yayın, İstanbul 2005, s. 155.

¹⁵⁷ Küleynî, *el-Kâfî*, (nşr. Ali Ekber el Gaffârî), Beyrut 1401, s. 150.

¹⁵⁸ “Her Müslümanın bizzat kendisinin yapması gereken farzdır.” Bkz. Rauf Pehlivan, *Büyük Namaz Hocası*, İmpa Matbaacılık, İstanbul 2002, s.77.

¹⁵⁹ Davut Okçu, “İslam’a Göre Temel Eğitimin Zorunluluğu ve Genelliği Üzerine Bir Değerlendirme”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 7, S. 15, (Aralık 2016), s. 203.

¹⁶⁰ Sağlam, a.g.m., s. 186.

¹⁶¹ Okçu, a.g.m., s. 204.

2.1.1. Bir Eğitim Kurumu Olan Suffe

Hazreti Muhammed (s.a.v.) döneminde mescidler hem bir ibadethane hem de bir eğitim merkezi gibi çalışmaktaydı. Hicretten sonra inşa edilen *Mescid-i Nebevi'de* halkın namaz kıldığı bir bölüm olduğu gibi eğitim ve öğretim faaliyetlerin yürütüldüğü bir mekân daha vardı. Bu gibi yerler *suffe* olarak adlandırılmıştı. Orada kalıp eğitim faaliyetlerinden yararlananlara da *Eshab-ı Suffe* denmiştir. Sözlük anlamı gölgelik, çardak, serinletici yer anlamına gelen *suffe*¹⁶²; evlerin etrafına inşa edilen gölgelik mekanlardır¹⁶³. Hz. Peygamber döneminde İslam'ı ve ibadet esaslarını öğrenmek için Medine'ye gelenler suffelerde eğitim almıştır. Bu mekanlar bir nevi okul görevini üstlenmiştir¹⁶⁴. İslam'ın ilk düzenli eğitim kurumlarıdır. Bu yerlerde verilen eğitim ve öğretim faaliyetleri; Kur'ân-ı Kerim, hadis, dini bilgiler ve okuma-yazma çalışmalarıdır. Bu kurumlarda eğitim alan öğrenciler tebliğ amaçlı farklı toplumlara görevlendirilmiştir¹⁶⁵.

2.2. Müslüman Türklerde Çocuk Eğitimi

Türkler, İslamiyet'i toplu bir şekilde 751 yılında yapılan Talas Savaşı sonrası kabul etmiştir. Çinlilerle yapılan bu savaşta Türkler, Arapların yanında yer almıştır. Bu savaş sonrası Türk ve İslam medeniyeti arasındaki diyalog hızlı bir şekilde gelişmiştir. Bu durum İslamiyet'in Türkler arasında yayılmasına yol açmış; Türklerin İslam'ı tanımasını ve benimsemesini sağlamıştır¹⁶⁶.

Türk-İslam devletleri, toplumun dini ihtiyaçlarını karşılamak ve devlet memuru yetiştirmek için eğitime büyük önem vermiştir. Eğitim-öğretim faaliyetleri için birçok

¹⁶² Mustafa Baktır, "Suffe", *DİA*, C. 37, İstanbul 2009, s.469-470

¹⁶³ Ebü'l Fazl Cemâlüddin Muhammed b. Mükerrrem b. Ali b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî, İbn Manzûr, (ö. 711/1311) *Lisânu-l- Arab*, I-XX, Beyrut 1963, IX, s. 195.

¹⁶⁴ Basri Çetin, *Asr-ı Saâdet'te Suffe; Doğuşu, Önemi ve İşlevi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019, s. 8-9.

¹⁶⁵ Yavuz Yıldız, *Ashab-ı Suffe ve Peygamber Efendimizin Eğitim Metodu*, (07.02.2019), <https://www.maarifsen.org/?Syf=22&Mkl=1072241>, (16.08.2021/ 18:00).

¹⁶⁶ Metin Bozkuş, "Türklerin İslamiyeti Kabulü ve Aleviliğin Türkler Arasında Yayılması", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 2, (Aralık 1998), s. 417.

kurum açmışlar ve açanlardan da desteklerini esirgememişlerdir. Fethettikleri yerleri her yönden mâmur etmişlerdir¹⁶⁷.

2.2.1. Karahanlılarda Çocuk Eğitimi

İslamiyet'in Türkler arasında siyasal ve kitlesel anlamda yayılması Karahanlılar döneminde olmuştur. İslamiyet'in kabul edişyle toplumun yaşam şeklinde bir dönüşüm meydana gelmiştir¹⁶⁸. Bu değişimle birlikte eğitim anlayışında da farklılıklar yaşanmıştır¹⁶⁹.

Karahanlı hükümdarları bilime ve eğitime önem vermiştir. Bilim adamlarını himaye etmiş ve korumuştur. Bu gelişme eğitim faaliyetlerinin önünü açmıştır. İlk dönemlerde töreye bağlı bir eğitim verilmiştir. Yaygın eğitim, yerini kurumsal olan medreselere bırakmıştır. Dolayısıyla eğitim-öğretim çalışmalarının merkezini medreseler teşkil etmiştir. Bu medreselerde gerçekleştirilen eğitim-öğretim faaliyetleri, bir düzen ve yöntem çerçevesinde verilmiştir. Daha çok okuma yazma ve dini bilgiler öğretilmiştir¹⁷⁰.

Sonuç olarak; devletin, hükümdarların eğitime ve bilime verdiği önem sayesinde halkın bilgi düzeyi yükselmiştir. Bilim adamlarına saygı duyulmuş, bu insanlar değer görmüştür. Bu durum Karahanlı topraklarını ilim adamları için cazip hale getirmiştir. Karahanlı şehirleri bir eğitim, bilim ve kültür merkezi haline dönüşmüştür¹⁷¹.

2.2.2. Gaznelilerde Çocuk Eğitimi

Gazneliler, Türk kumandan Alp Tegin tarafından 963 yılında kurulan Müslüman-Türk devletlerinden biridir. Devlet, merkez olarak Gazne şehrini seçtiğinden

¹⁶⁷ Mustafa Şahin, *Orta Çağda Herât Bölgesi (Gaznelilerin Kuruluşundan Timurluların Yıkılışına Kadar) (961-1507)*, Gaziosman Paşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Orta Çağ Tarihi Bilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Tokat 2013, s. 265.

¹⁶⁸ Polat, a.g.m., s. 43.

¹⁶⁹ Akyüz, a.g.e., s. 21.

¹⁷⁰ Polat, a.g.m., s. 47.

¹⁷¹ Akyüz, a.g.e., s. 21.

dolayı Gazneliler olarak adlandırılmışlardır¹⁷². Sebüktegin döneminde devlet sağlam temellere oturmuş ve hanedan sistemine geçilmiştir. 997’de Sultan Mahmud’un başa geçmesiyle devlet en şaşalı dönemini yaşamış, bilimsel ve kültürel faaliyetlerde ön plana çıkmıştır¹⁷³.

Gazneliler, yönetim ve toplum olarak ilme önem vermiştir. Müslüman-Türk devletleri içinde bilimsel ve kültürel faaliyetler bakımından öne çıkmışlardır. Hem devlet hem de toplum olarak alimlere ve şairlere saygı duymuşlar, onları her konuda desteklemiş ve korumuşlardır¹⁷⁴.

Literatürde Gaznelilerdeki çocuk eğitimiyle ilgili kesin bilgiler bulunmasa da daha çok ahlaki ve dini değerler üzerine bir eğitim verildiği tahmin edilmektedir. Eldeki kaynaklar şehzade eğitimi hususunda daha açık bilgiler içermektedir. Devletin geleceği görülen şehzadelerin çocuk yaştan itibaren iyi bir eğitimden geçtikleri bilinmektedir. Bu kişilere ilmi, askeri, siyasi alanda sağlam eğitimler verilmiştir. Sultan Mahmud gibi bazı yöneticilerin kitap yazacak düzeye geldiği bilinmektedir¹⁷⁵.

2.2.3. Selçuklularda Çocuk Eğitimi

Selçuklu Devleti, gücünü ordu ve bilimden almıştır. Devletin her dönem kudretli olmasını isteyen Selçuklu hükümdarları ve devlet adamları; bilimi, sanatı, eğitimi her daim desteklemiştir. Alimleri himaye edip korumuşlardır. Eğitim-öğretim çalışmalarını bir sistem içinde gerçekleştirmişlerdir. Medreseler kurmuşlar, bu medreseleri geliştirip yaygınlaştırmışlardır¹⁷⁶.

İlk Selçuklu medresesi, Nişabur’da 1040 yılında Tuğrul Bey tarafından kurulmuştur. Sultan Alparslan döneminde ise 1067 yılında Nizamiye Medreseleri

¹⁷² Muharrem Kesik, *İlk Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Yayınları, İstanbul 2010, s. 224.

¹⁷³ Vural Öntürk, “Gazneliler’de Bir Şehzade Düşmanı: Hâcibü’l-Hüccâb Tuğrul Bozan”, *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 36, (Ekim 2017), s. 357.

¹⁷⁴ *Gazne Devleti (Gazneliler)*, <https://www.tarihiolaylar.com/tarihi-olaylar/gazne-devleti-gazneliler-1322>, (02.09.2021/22:00).

¹⁷⁵ Mustafa Akkuş, “Gazneli Mahmud’un Mutasavvıflarla İlişkisi”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 45, (Nisan 2019), s. 365.

¹⁷⁶ İbrahim Sarı, *Türklerde Eğitim*, Net Medya Yayıncılık, Antalya 2017, s. 21.(Bundan sonra Sarı, *Türklerde Eğitim*)

Bağdat'ta açılmıştır¹⁷⁷. Bu kurumlara ülkenin ve dünyanın her yerinden öğrenciler gelmiştir. Böylece ülke genelinde bir eğitim-öğretim seferberliği başlamıştır. Bu gelişmeler aileleri de etkilemiştir. Çocuklarının eğitimi olmasını isteyen anne ve babalar bu medreseleri tercih etmiştir¹⁷⁸.

Nizamiye Medreseleri döneminin en iyi eğitim kurumlarından biridir. Bu medreseler eğitimde fırsat eşitliği sağlamıştır. O dönemler yükseköğretim tahsilini çoğunlukla varlıklı aile çocukları yapmıştır. Selçuklular, maddi durumu yerinde olmayan gençlerin faydalanması için medreseleri *yatılı ve burslu* hale getirmiştir. Böylece eğitim-öğretim faaliyetlerinden her kesim yararlanmıştır. Medreselerin ihtiyaçlarını vakıflar sağlamış, bu yapılar devlete bir külfet getirmemiştir. Müderris, talebe ve çalışanların her türlü ihtiyacı karşılanmıştır. Ekonomik sıkıntı ile uğraşmak zorunda kalmayan müderris ve öğrenciler bilimsel çalışmalara odaklanmıştır¹⁷⁹.

Eğitim içeriği ise daha çok dini niteliktedir. Hadis, fıkıh, tefsir, sarf, edebiyat gibi dersler işlenmiştir. Her müderris alanıyla ilgili dersler vermiştir. Bu kurumlarda başarılı olan öğrenciler bir üst kademeye geçmiştir¹⁸⁰.

Selçuklular, devletin geleceği olarak gördüğü şehzade eğitimine büyük önem vermiştir. Bu eğitim için *atabeglik* sistemini kurmuşlardır. Atebeglik, önem derecesi yüksek, resmi bir görevdir. Şehzadelerin eğitimiyle ilgilenmesi için deneyimli devlet adamları atabeg olarak görevlendirilmiştir. Şehzadelere, bu kişilerin gözetimi altında tecrübe kazanması için bir vilayetin sorumlulukları ve yönetim işleri verilmiştir¹⁸¹. Çünkü şehzadeler devlet yönetimini, siyasi işleri ve savaş yönetimini bu sayede tecrübe etmiştir¹⁸². Şehzadelerin hem teorik hem de pratik olarak en iyi şekilde yetişmesini üstlenmiştir. Atabegler, bu yönüyle bir eğitmen, bir mürebbi gibi görev yapmıştır¹⁸³.

¹⁷⁷ Akyüz, a.g.e., s. 43.

¹⁷⁸ Sarı, *Türklerde Eğitim*, s. 22.

¹⁷⁹ Mustafa Ergun, "Selçuklular Dönemi'nde Eğitim ve Bilim I", *Avrasya Dil Eğitimi ve Araştırmaları Dergisi*, C. 2, S. 1, (Haziran 2018), s. 13.

¹⁸⁰ İsmail Güven, "Büyük Selçuklu Devleti'nde Eğitim ve Öğretime Genel Bir Bakış", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, C. 25, S. 2, (Ağustos 2019), s. 845-848.

¹⁸¹ Akyüz, a.g.e., s. 47.

¹⁸² Sarı, *Türklerde Eğitim*, s. 21-22.

¹⁸³ Akyüz, a.g.e., s. 47.

Selçuklularda yaygın eğitim veren kurumlardan biri *ahilik* teşkilatıdır. Ahilik, Selçuklu Devleti döneminde ortaya çıkan bir kurumdur. Selçuklularda olduğu gibi Osmanlı Devleti'nin de ilk dönemlerinde ahilik teşkilatı etkili olmuştur. 13. yüzyılda yaşamış Ahi Evran bu kurumun kurucusu olarak kabul edilmektedir. Ahilik; çırak, kalfa, usta ve küçük esnaflardan oluşan, onların dayanışmasını sağlayan, aynı zamanda ticaretin etik kuralları içinde dürüstlük ilkesinden ödün vermeden yapılmasını denetleyen ve bu değerlere ait eğitimleri veren bir teşkilattır. Bu teşkilata *lonca* adı verilmektedir. Loncalarda eğitim veren muallimler öğrencilerine ahlaki değerleri, etik ilkeleri öğütlemiş; kötü davranış ve sözlerden öğrencilerini men etmiştir. İnsanlara faydalı olmayı, ülkenin ve milletin ekonomik refahını müreffeh kılmayı ilke edinmişlerdir¹⁸⁴.

Selçuklu eğitim sisteminde *gulamların* ayrı bir yeri vardır. Gulam sistemi üzerine birçok tarihçi araştırma yapmış ama en net tanımı Erkan Göksu yapmıştır. Ona göre:

*“Esir veya köle olarak hizmete alınan kimselerin, kabiliyetleri ve aldıkları eğitim neticesinde kazandıkları becerileri doğrultusunda başta ordu olmak üzere çeşitli devlet hizmetlerinde istihdam edilmesi suretiyle işleyen mekanizmaya gulam sistemi denmektedir”*¹⁸⁵.

Türklerde devletin gücünü gösteren en büyük emarelerden biri ordudur. Ordunun askeri gücünü insan unsuru oluşturur. Selçuklu Devleti'nde gulamlar ordunun en önemli parçalarından biridir. Gulam sistemiyle yetişen kişileri yönetici ve asker olarak görmek mümkündür¹⁸⁶.

Büyük Selçuklu ve Türkiye Selçuklularında saray, hükümet ve askeriye söz sahibi olan gulamlar; savaşta esir düşen kişiler arasından seçme, hediye, satın alma gibi yollardan elde edilmiştir. Bu çocuklar küçük yaşlardan itibaren gulamhanelerde eğitim almıştır. İlgi ve kabiliyetlerine göre üst mevkilere kadar yükselmişlerdir¹⁸⁷.

¹⁸⁴ Akyüz, a.g.e., s. 52.

¹⁸⁵ Erkan Göksu, “Türkiye Selçuklu Devleti'nde Gulam Eğitimi ve Gulamhaneler”, *Kırıkkale Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü*, S. 24, (Güz 2007), s. 66.

¹⁸⁶ Coşkun Erdoğan, *Selçuklu Devletleri Teşkilatında Gulam Sistemi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2010, s. 78-79.

¹⁸⁷ Göksu, a.g.m., s. 66.

Gulamalar küçük yaşlardan itibaren seçilmiştir. Farklı bir dine ve kültüre mensup çocuklar dönüştürülmek istenmiştir. Türk-İslam kültürüne göre çekirdekten yetiştirilmiştir. Devlete ve sultana sadık bir insan olarak görev yapmışlardır¹⁸⁸.

2.2.4. Osmanlı Devleti'nde Çocuk Eğitimi

Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren her daim bilgiyi önemsemiş, alimleri korumuştur. Devlet, kudretini askeri gücün yanı sıra eğitilmiş, iyi yetişmiş bir insan gücünden almıştır. Hem devlet nazarında hem de toplum nazarında eğitim-öğretim faaliyetleri önemsenmiştir. Aileler çocuklarının eğitilmiş bir birey olmasını istemiştir. Bu sebeple büyük camilerin birçoğunun yanına bir de sıbyan mektebi açılmıştır. Çocuklar ilk eğitimlerini bu mekanlarda almıştır. Ders içeriği daha çok dini dersler üzerine olsa da dört işlem ve yazmada öğretilmiştir¹⁸⁹.

Osmanlı toplumunda çocuklar dünyaya geldikleri andan itibaren dini terbiye ve ahlaki değerler üzerine yetiştirilmiştir. Adabımuâşeret kurallarına önem verilmiş, çocuğun sofrada adabından konuşmasına kadar dikkat edilmiştir. Aileden başlayıp eğitim-öğretimin son aşamasına kadar dürüstlük, doğruluk kavramları aşılanmış, çocukların bu ilkeleri özümsemeleri istenmiştir¹⁹⁰.

Osmanlı eğitim sisteminde dikkatimizi çeken diğer bir husus da çocuğa sorumluluk verilmesidir. Çocuklara problemlerini çözmesi için zaman tanınmıştır. Çocukların tecrübe kazanıp, gerekli becerilere sahip olması istenmiştir. Görevler çocuğun zihinsel ve fiziksel durumuna göre verilmiştir. Çocuğa boyundan büyük işler verilmemiş, çocuğun öz güveni zedelenmemiştir¹⁹¹.

Okul çağına gelindiğinde ise anne ve babalar çocuklarını okula götürmezdi. Bu iş şenlik havasında yapılırdı: Okuldaki çocuklarla birlikte kasideler ve ilahiler eşliğinde okula yeni başlayacak çocuğun evine gelinirdi. Hoca eve girer, Elifbâ kitabından harfleri okur, mektebe yeni başlayacak çocuğa tekrar ettirirdi. Daha sonra çocuğa

¹⁸⁸ Göksu, a.g.m., s. 66.

¹⁸⁹ Yavuz Bahadıroğlu, *Osmanlı'da Çocuk Eğitimi*, Hayat Yayınları, Ankara 2017, s. 35.

¹⁹⁰ Eren Sarı, *Osmanlı'da Çocuk*, Net Medya Yayıncılık, Antalya 2016, s. 67. (Bundan sonra Sarı, *Osmanlı'da Çocuk*)

¹⁹¹ Sarı, *Osmanlı'da Çocuk*, s. 70.

şekerle bulanmış olan mürekkep yalatırdı. Son olarak dualar edilir, gerekli sözler söylenir, evin reisi olan kişi hocaya *Eti senin kemiği benim* diyerek çocuğunu teslim ederdi. Mahalle ahalisi caddenin etrafına sıralanır, bu merasimi izlerdi¹⁹². En son olarak çocuk, evinin önüne getirilen midilliye mahallenin bekçisi tarafından bindirilir ve;

Tövbe edelim günahlarımıza / Tövbe illallah, ya Allah / Lütfunla bize merhamet eyle / Aman Allah, ya Allah dendikten sonra amin amin nidalarıyla eşlik edilirdi¹⁹³.

Tüm Türk devletlerinde olduğu gibi Osmanlıda da şehzadeler devletin geleceği olarak görülmüştür. Bu sebeple şehzadelerin üzerine titrenmiş; bakımı ve eğitimi ile ilgilenmesi için görevliler tutulmuştur. Şehzadenin doğumuyla birlikte *usta* denilen kızlar görevlendirilmiştir. Bu kızlar çocuğun her türlü öz bakım ihtiyacını karşılamıştır. Çocuk sütten kesilince Has odadan seçilen ağalar görevlendirilmiştir. Baş mürebbi olarak adlandırılan en yaşlı ağaya *baş lala* denilmiştir. Şehzadeler, beş veya altı yaşına ayak basınca *muallim-i sultanî* olarak adlandırılan hocasına emanet edilmiş, derse başlatılmıştır. Daha çok dini bilgiler verilmiş, kuran öğretilmiştir. Şehzadeler on ile on beşli yaş arasında sancağa çıkarılmıştır. Bir lala nezaretinde sancağa yönetici olmuştur¹⁹⁴. Lalalar bir eğitimci, bir mürebbi olarak şehzadeleri gerekli bilgilerle donatmış, şehzadelere hem ahlaki hem idari eğitimler vermiştir. Şehzadelere, askeri işlerden bürokratik işlere, divan toplantılarından siyasi işlere kadar her türlü eğitim verilmiştir. Gün gelip devletin başına geçtiklerinde deneyimli, sorunları çözen, halkının ve devletin refahı için çalışan yöneticiler olmuşlardır¹⁹⁵.

Osmanlı Devleti'nde Osman Gazi'den itibaren köle olan kişilerin askeri eğitim alıp kumandan olarak görev yaptıkları bilinmektedir. Osman Gazi, kölesi olan Balabancık Bahadır'ı Bursa kuşatmasında komutan olarak görevlendirmiştir. Bu durum Orhan Gazi döneminde de görülmektedir. Bazı köleler yeterli eğitimi aldığında devlet

¹⁹² Bahadıroğlu, a.g.e., s. 35.

¹⁹³ Sarı, *Osmanlı'da Çocuk*, s. 72.

¹⁹⁴ Akyüz, a.g.e., s. 98.

¹⁹⁵ Cevdet Kırpık, *Osmanlıda Şehzade Eğitimi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2016, s. 6-7.

hizmetinde kullanılmıştır. I. Murat zamanında devletin askere ihtiyacı ele geçirilen tutsaklardan karşılanmış ve böylece yeniçeri ordusu kurulmuştur¹⁹⁶.

Fetret Döneminde yaşanan sıkıntılar devşirme sisteminin yöntemini belirlemiştir. Fetihlerin durmasıyla köleler, esirler ele geçirilememiştir. Bunun üzerine II. Murat devrinden başlayarak Osmanlı vatandaşı olan gayrimüslim ailelerden çocuklar seçilerek devlet hizmetine alınmıştır. Devşirme sistemi bu şekilde ortaya çıkmıştır. Bu sistemde yetişen çocuklar ileride devletin en üst kademelerinde görev yapmıştır. Fatih Sultan Mehmet dönemindeki üst kademedeki yöneticilerin çoğu devşirme sisteminden yetişmiştir¹⁹⁷.

Devşirme yöntemiyle toplanan çocuklardan bazıları *Birûn* ve *Enderûn* için ayrılmıştır. Bu çocuklar kabiliyetli ve zeki kişiler arasından seçilmiştir. Türk-İslam ananelerine göre yetiştirilmişlerdir. Türk kültürünü tanımış ve özümsemişlerdir. Devşirme sistemiyle yetişen çocukların bazıları üst düzey komutan ve memur olmuştur. Devşirme kökenli bu kişiler devletin gelişip büyümesini sağlamıştır¹⁹⁸.

2.3. Orta Çağ İslam Medeniyetinde Eğitim Kurumları

2.3.1. Mescid-Cami

İslamiyet'te ibadet edilen yere mescid, toplanılan mekân manasına gelen yapılara da cami denirdi. Bu yerlerde daha çok dini bilgiler verilir, toplum bilinçlendirilirdi. Aynı zamanda buralar bir eğitim merkezi hüviyetindeydi¹⁹⁹.

Eldeki bulgular ışığında ilk inşa edilen mescidlerin belli bir mimari tarzı yoktu. Oldukça sade, kerpiç duvarlı, üzeri dallarla kaplı, açık gölgelik alanlardı. Yapılarında

¹⁹⁶ Halil İnalcık, *Devlet-i Aliyye Osmanlı Devleti Üzerine Araştırmalar II*, 39. Baskı, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009, s. 205.

¹⁹⁷ Abdullah Demir, "Osmanlı Devleti'nde Devşirme Sistemi", *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 1, S. 1, (2017), s. 20.

¹⁹⁸ Younghee Lee, *Osmanlı Devleti'nde Devşirme Sistemi (Fatih Döneminde Veziri Azamlar ve Zağanos Paşa)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2020, s. 211.

¹⁹⁹ Ebü'l Fazl Cemâlüddin Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî, a.g.e., s. 195.

bölgesel farklılık görülse de mahiyet bakımından aynı işlevi görmüşlerdi. İslam toplumunun kültürel ve sosyal alanda gelişmesini sağlayan ana kurumlardı.²⁰⁰

Buralarda İslam ve ibadet esasları öğretilmiştir²⁰¹. Kur’ân-ı Kerim, hadis gibi dini bilgiler öğretilmiş, okuma-yazma çalışmaları yaptırılmıştır²⁰². Talebelere sevgi, merhamet, dürüstlük gibi kavramlar verilmiştir²⁰³. Astronomi, lisan, tıp, şiir gibi ilimlerde okutulmuştur. Bu yönüyle camiler sadece bir ibadethane değil; aynı zamanda siyasal, kültürel ve sosyal hizmet veren bir kurumdur²⁰⁴.

2.3.2. Medreseler

Medrese, köken olarak Arapça *derase* kelimesinden türemiştir. Çoğulu *medarîstir*. Anlam olarak; “ders okunacak mekân, öğrencinin ders yaptığı bina” manasında kullanılmıştır.²⁰⁵

Bu bölümde Endülüs, Irak ve Mısır medreseleri tanıtılmış; buralarda kimlere, nasıl bir eğitim verildiği üzerinde durulmuştur.

Endülüs bölgesinin Müslümanlarla tanışması, Müslümanların Cebelitarık Boğazı’ndan geçiş yapıp İber Yarımadası’na yerleşmesiyle başlamıştır. Bu bölgede kurulan devletler hem gelişmişlik düzeyi bakımından hem de bilimsel anlamda ön plana çıkmışlardır. Bilim ve eğitime verdikleri önem sayesinde Endülüs bölgesini Avrupa’nın en önemli bilim merkezi haline getirmişlerdir²⁰⁶.

²⁰⁰ Ahmet Akin, “Tarihi Süreç İçinde Cami ve Fonksiyonları Üzerine Bir Deneme”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 15, S. 29, (Haziran 2016), s. 181.

²⁰¹ Çetin, a.g.e., s. 8-9.

²⁰² Yavuz Yıldız, *Ashab-ı Suffe ve Peygamber Efendimizin Eğitim Metodu*, (07.02.2019), <https://www.maarifsen.org/?Syf=22&Mkl=1072241>, (16.08.2021/ 18:00).

²⁰³ Hüseyin Kaygın, “İslam Yokuş, Yaşam Boyu Değerler Eğitimi Kurumları Olarak Camiler: Hutbelerde Değerler Eğitimi”, *International Journal of Sport Culture and Science*, C. 3, S. 4, (Eylül 2015), s. 483.

²⁰⁴ Akin, a.g.m, s. 179.

²⁰⁵ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1993, s. 436.

²⁰⁶ Muhammed Ali Budak, “Batı Kaynaklarına Göre Endülüs Medeniyetinin Eğitim ve Bazı Bilim Alanlarında Avrupa’ya Katkıları”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 23, (Kasım 2016), s.163.

Endülüs'teki eğitim-öğretim faaliyetleri XIII. asra kadar camilerde yapılmaktaydı. 1349 senesinden sonra bu durumun değiştiği görülmektedir. Gırnata'da yapılan medreseyle beraber eğitim-öğretim çalışmaları buralarda verilmiştir. Bu medreselerde birçok Müslüman öğrenci ders görmüştür. Yabancı öğrencilerde eğitim almıştır. Bu medreseler sayesinde doğunun akli ve İslami bilimleri Avrupa'da yayılmıştır. Bu durum kilise, manastır gibi geleneksel eğitim veren merkezlerin etkisini azaltmıştır²⁰⁷.

II. Hakem zamanında kurulan, Avrupa ve Afrika'nın seçkin bir eğitim kurumu olan *Kurtuba Medresesine* dünyanın her yerinden öğrenciler gelmiştir. II. Hakem'in sağladığı olanaklarla buralarda birçok çeviri yapılmış ve yeni kitaplar yazılmıştır. Bu dönemde kimsesiz ve maddi durumu kötü olan çocuklarda düşünülmüştür. Yoksul ve yetim çocukların ücretsiz eğitim alabileceği okullar açılmıştır. Kurtuba'ya bu şekilde eğitim veren 27 tane okul yapılmıştır. Böylece eğitimde fırsat eşitliği sağlanmış, okuma-yazma oranında büyük bir artış yaşanmıştır. Tüm bu çalışmalar sayesinde, Endülüs Emevileri'nin başşehri olan Kurtuba, gıptayla bakılan bir ilim merkezine dönüşmüştür²⁰⁸.

Irak'ta, Selçuklular döneminde önemli medreseler kurulmuştur. Bu medreselerden en önemlisi Sultan Melikşah'ın katkısıyla Nizamülmülk tarafından Bağdat merkezli kurulan *Nizamiye Medreseleridir*. Yine Bağdat'ta kurulan bir diğer eğitim kurumu da *Müstansırıyye Medresesi'dir*. Bu medreselerde birçok talebeye eğitim verilmiş; bölge ilim ve kültür merkezi haline gelmiştir²⁰⁹. Tüm bu gelişmelere bağlı olarak, Bağdat şehri İslam dünyasının fikir birliğini sağlayan; her mezhebe eşit bir şekilde yaklaşan ve herkesin eğitim alabildiği bir baş şehre dönüşmüştür²¹⁰.

Mısır, Müslüman Araplar tarafından 642 yılında fethedilmiştir. Mısır Fatihi olarak bilinen Amr bin As Fustat'ta bir cami inşa ettirmiş; burayı ibadet ve eğitim

²⁰⁷ Mustafa Ergün, *Suriye, Mısır ve Anadolu Medreseleri (15. Yüzyıl Ortalarına Kadar)*, Pegem Akademi, Ankara 2005, s. 148.

²⁰⁸ Saim Yılmaz, Furkan Erbaş, "Endülüs Emevi Halifesi II. Hakem'in İlmi Kişiliği ve İlim Hayatında Sağladığı Katkıları", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 17, S. 1, (Haziran 2017), s.179-180.

²⁰⁹ Göksu, *a.g.e.*, s. 129.

²¹⁰ Abdülkerim Özaydın, "Nizamiye Medreseleri", *DİA.*, C. 33, İstanbul 2007, s. 188-191.

faaliyetlerine açmıştır. Buralarda birçok alim ders vermiştir. Mısır'ın farklı şehirlerinde de bu tür eğitimler verilmiştir. Özellikle Fatimiler döneminde, Kahire'de inşa ettikleri *Ezher Cami* dönemin en önemli eğitim kurumlarından biridir. Ancak buralarda Şia'nın İsmaili koluna ait mezhepsel bir eğitim verilmiştir. Diğer bir eğitim kurumu olan *Dârülhikme*'de de bu tür eğitimler verilmiştir. Bu kurumlar zamanla Şii propagandası yapan bir merkez haline dönüşmüştür. Eyyübiler döneminde bu durum değişmiş, medreseler mezhepsel eğitimden sıyrılarak ilmi çalışmaların merkezi haline gelmiştir. Memlûk ve Osmanlı döneminde bu kurumlara takviye olarak yeni medreseler eklenmiş; ilmi çalışmalar tüm hızıyla devam etmiştir²¹¹.

2.4. Orta Çağda Yaşamış Türk-İslam Düşünürlerinin Çocuk Eğitimi Hakkındaki Görüşleri

2.4.1. Farabi

Farabi (870-950); psikoloji, mantık, fizik, metafizik, siyaset ve astronomi gibi birçok alanda eser yazmış bir bilim adamıdır. Kendisine *Muallim-i Sâni* (ikinci öğretmen) denmiştir. Hayatını bilime adanmış bir şahsiyettir²¹². İyi bir eğitim alarak kendini geliştirmek için Bağdat şehrine gitmiştir. Bağdat'ta Arapça dersleri almış; Arap dil bilgisini Ebu Bekr İbn el-Sarrac'dan öğrenmiştir. Harran'a giderek Aristo mantığını öğrenmeye çalışmıştır²¹³. Farabi'nin birçok dil bildiği söylene de Türkçe, Farsça ve Arapça dillerine hâkim olduğu bilinmektedir²¹⁴.

Farabi'ye göre eğitimin amacı; kişiyi toplum için faydalı hale getirmek, bireyin mutluluğu bulmasını sağlamaktır. Bunun içinde çocuklara ahlaki davranış ve erdemleri öğretmenin elzem olduğunu savunur. Her insanın bir meziyetinin, mesleğinin olmasını zorunluluk görür. Çocuk eğitiminde basitten zora doğru gidilmesini; bir kavram tam olarak verilmeden bir diğerine geçilemeyeceğini savunur. Böylece kavram karmaşasının

²¹¹ Ali Yılmaz, "Orta Çağ İslam ve Türk Devlet ve Topluluklarında Eğitim", *Eğitim Tarihi*, (Ed. Mehmet Şişman), Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını, Eskişehir 2019, s. 71.

²¹² Yahya Akyüz, "Farabi'nin Türk ve Dünya Eğitim Tarihindeki Yeri", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, C. 15, S. 2, (Eylül 2019), s. 81.

²¹³ Salih Toprak, "Farabi'nin Eğitim Anlayışı", *Genç Mütefekkirler Dergisi*, C. 1, S. 2, (Aralık 2020), s.139.

²¹⁴ Mehmet Bayrakdar, *İslam Felsefesine Giriş*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1998, s. 173-174.

önüne geçilmiş olur. Ayrıca; Çocukların ilgisi çekilip, merak duygusunun uyandırılması gerektiğini dile getirir. Bu sayede çocuklar aktif bir şekilde eğitim-öğretime faaliyetlerine katılacaktır. Beyin fırtınası yapılmasını, bir tartışma ortamının yaratılmasını verimli görür. Bu uygulamaların eğitim-öğretimi kolaylaştıracağını ve öğrenilenlerin kalıcılığını artıracığına inanır. Ayrıca, çocuklara görevler vererek sorumluluk duygusu kazandırmayı önemli görür. Öğretmenin de tüm bu çalışmalarda ılımlı bir metot izlemesi gerektiğini vurgular²¹⁵.

Farabi'ye göre eğitim işi sadece öğretmenin üzerine yıkılmamalıdır. Bu yüzden üç çeşit eğitici olduğunu savunur. Bunlardan ilki aile reisidir. Bilgisi ve tecrübesiyle aile üyelerinin eğitimcisidir. İkincisi öğretmendir. Bu kişiler çocuk ve gençlere eğitim verir. Üçüncüsünü de hükümdar olarak görür. Adaletinden, yönetim tarzına kadar her şeyiyle milletin eğitimcisidir. Bu kişiler eğer işinin hakkını verirse, her anlamda daha müreffeh bir yaşamın sürdürüleceğine inanır²¹⁶.

2.4.2. İbni Sina

İbni Sina, 980 yılında Buhara dolaylarında bir köy olan Efşene'de doğmuştur. Astronomi, felsefe, tıp, psikoloji, müzik, fizik gibi birçok alanda eser vermiştir. Batı dünyasında *Avicenna* olarak adlandırılmıştır. 1037 yılının Ramazan ayında vefat etmiştir²¹⁷. Türk ve dünya tarihi açısından eğitim tarihi ve tıp bilimine çok büyük eserler bırakmıştır. Kendisine *Muallim-i Salis* (üçüncü öğretmen) denilmiştir²¹⁸.

İbni Sina; *Kanun ve Şifa* adlı eserinde çocuk sağlığı, bakımı, eğitimi ile ilgili çok önemli bilgiler vermiştir. Özellikle yeni dünyaya gelmiş bebeklerin bakımı, beslenmesi, hastalığı ve tedavisi hakkında ayrıntılara değinmiştir. Bu bilgiler şu şekildedir: Yeni doğan bir bebek her gün yıkanmalı, ancak üşütülmemelidir. Zorunlu bir durum yoksa çocuğa anne süt vermelidir. Anne süt veremediği takdirde bir sütanne bulunmalıdır.

²¹⁵ Akyüz, a.g.m., s. 82.

²¹⁶ Akyüz, a.g.m., s. 83.

²¹⁷ Nail Yıldırım, Mehmed Yüzbaşıyev, Emine Saklan, Betül Alatlı, "Türk ve Dünya Eğitim Tarihine Hizmet Etmis İnsanlar Üzerine Bir İnceleme", *Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks*, C. 3, S. 1, (2011), s. 254.

²¹⁸ Yahya Akyüz, "İbni Sina'nın Türk ve Dünya Eğitim Tarihindeki Yeri", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, C. 15, S. 1, (Mayıs 2019), s. 1. (Bundan sonra Akyüz, "İbni Sina'nın Türk ve Dünya Eğitim Tarihindeki Yeri").

Sütannenin sağlıklı olmasına dikkat edilmelidir. Ayrıca, 25-30 yaşlarında ahlâklı, mutlu, sakin, cesaretli kişiler tercih edilmelidir²¹⁹.

İbni Sina çocuk eğitiminde dikkat edilecek hususları şu şekilde sıralamıştır: İlk olarak baba çocuğuna layık, iyi bir isim vermelidir. Çocuk süten kesildiği andan itibaren, kötü davranış ve alışkanlıklar edinmeden eğitime başlamalıdır. İlk olarak ahlak eğitimi verilmelidir. Eğer ikaz edilecek bir durum varsa çocuğa baskı uygulamadan, ılımlı bir şekilde uyarılar yapılmalıdır. Böylece çocuk hatalarını daha kısa zamanda düzeltecek ve aile büyüklerine saygı duyacaktır. Ancak, tüm bu uyarılara rağmen kötü alışkanlıklar devam ediyorsa çocuklara kızılmalı, en son çare olarak da dayak atılmalıdır²²⁰.

İbni Sina'nın üzerinde durduğu bir diğer husus da çocuğun yeteneği ve bunu keşfedecek öğretmene dair görüşleridir: Çocuk 6 yaşına bastığında okula gitmeli, 14 yaşına kadar eğitim almalıdır. Öğretmen yeterli donanıma sahip, bilgili, dürüst, ahlâklı, dindar, merhametli olmalıdır. Çocukları tanımalı, çocukların ilgi ve kabiliyetlerini bilerek ona göre eğitim vermelidir. Ayrıca, bu dönemde çocuklar iyi arkadaşlarla tanıştırılmalıdır. Böylece, çocuk iyi örnekler görecektir, derslerinde daha başarılı olacaktır. Bu yüzden İbni Sina varlıklı aile çocuklarının özel ders almalarını uygun görmez. Çocuğun arkadaşlarıyla sosyal bir bağ kurup, karşılıklı saygı ve sevgi ortamında yetişmesi gerektiğini söyler. Bu sayede insanları tanıyacağını, kişilerle daha sağlıklı bir iletişim kuracağını savunur²²¹.

İbni Sina bir öğretmen, mürebbi veya mürebbiyenin bazı özellikleri taşıması gerektiğini savunur. Öğretmenlik mesleğinin kendine has kabiliyet ve özelliği olan bir uzmanlık alanı olduğunu ifade etmektedir. Bu yüzden her isteyen öğretmen olamayacağını dile getirir. Bir eğitimcinin, ilk olarak kendi eksikliklerini bilmesi gerektiğini ve bunu gidermek için de gerekli eğitimleri almasını savunur. Öğretmen, öğrencilerine iyi bir örnek olmalıdır. Öğrencilerine karşı içten ve yumuşak huylu olup, merhametle yaklaşmalıdır. Yöntem olarak da çocukların ilgi ve yetenekleri

²¹⁹ Akyüz, “İbni Sina'nın Türk ve Dünya Eğitim Tarihindeki Yeri”, s. 7.

²²⁰ Akyüz, “İbni Sina'nın Türk ve Dünya Eğitim Tarihindeki Yeri”, s. 7.

²²¹ Akyüz, “İbni Sina'nın Türk ve Dünya Eğitim Tarihindeki Yeri”, s. 8.

doğrultusunda; basitten karmaşığa, kolaydan zora doğru bir metot izlemesini elzem görür. Tüm bunlar uygulandığı takdirde başarının geleceğini savunur.²²².

2.4.3. Yusuf Has Hacib

Kaynaklarda, Yusuf Has Hacib hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. M.S. 1019 yıllarında Balasagun'da doğduğu tahmin edilmektedir. Karahanlılar döneminde yaşamış büyük bir alimdir. Hayatının ilk yıllarında Balasagunlu Yusuf olarak anılırken, ilerleyen zamanlarda Has Hacib olarak anılmıştır²²³.

Yusuf Has Hacib'in, Kutadgu Bilig adlı eseri bir siyasetname hüviyetinde olsa da çocuk ve gençlerin eğitime dair bilgiler içermektedir²²⁴. Eserin bir bölümünde çocuk eğitiminde nasıl bir yol izlenmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Yusuf Has Hacib, bu eserinde aile eğitimi ön plana çıkarmış ve bu eğitimi hiçbir kurumun veremeyeceğini iddia etmiştir. Amaç; çocukları aileye, topluma, devlete faydalı bir birey olarak yetiştirmektir. Ayrıca; çocuk eğitiminde kontrollü bir yöntem izlenmesini savunmuştur. Elzem durumlarda ceza olarak dayığı uygun görmüştür²²⁵. Eğitim faaliyetlerine küçük yaşlardan itibaren başlanmasını; çocukların ilgi ve kabiliyetine göre eğitim almasını yararlı bulmuştur. Soru-cevap yöntemiyle; basitten zora, somuttan soyuta bir metot izlendiği takdirde öğrenilenlerin daha kalıcı olacağını savunmuştur²²⁶.

2.4.4. Nizamülmülk

Nizamülmülk, Büyük Selçuklu Devleti'nin en önemli devlet adamlarından biridir. Yirmi dokuz yıl devlette vezirlik yapmış, çeşitli alanlarda birçok hizmette

²²² Akyüz, a.g.e., s. 29.

²²³ Umut Kaya, "Kutadgu Bilig ve Yusuf Has Hacib'in Eğitimle İlgili Görüşleri", *Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 1, S. 1, (Nisan 2017), s. 2.

²²⁴ Yusuf Doğan, "Kâşgarlı Mahmûd'un Dîvânü Lûgati't-Türk Adlı Eserinin Dilbilim Açısından İncelenmesi", *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 4, S. 2, (Aralık 2016), s. 4.

²²⁵ Şemsettin Koçak, Süleyman Dönmez, "Kutadgu Bilig'de Çocuk Eğitimi", *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, C. 6, S. 15, (Mayıs 2018), s. 191.

²²⁶ Kaya, a.g.m., s. 1.

bulunmuş bir şahsiyettir. Bu icraatların en önemlisi de döneminde kurulan medreselerdir²²⁷.

Nizamülmülk'ün ilk olarak Nişabur'da kurduğu Nizamiye Medreseleri, birçok konuda öncülük yapmış ve çok sayıda alimin yetişmesini sağlamıştır. Yaşanan bu eğitim seferberliği daha sonraki dönemlerde de etkisini göstermiştir²²⁸. Bu konu hakkındaki ayrıntılı bilgi Nizamiye Medreseleri bölümünde verilmiştir.

Nizamülmülk'ün eğitim anlayışı İslami ekol üzerinedir. Döneminde yaşanan mezhepsel ayrılıkları ve fikri karışıklıkları önlemiş; kalbi, aklı, düşüncesi temiz öğrenciler yetiştirilmesini savunmuştur. Huzurlu ve mutlu bir toplum için bunu elzem görmüştür²²⁹. Nizamülmülk'ün uyguladığı eğitim faaliyetleri günümüzde örnek teşkil etmektedir: Talebelerin yatılı ve burslu bir şekilde eğitim almaları; hocaların cübbe giyme geleneği, atamalardaki uygulamalar ve devletin hedefleri doğrultusunda gençlerin yetişmesi gibi²³⁰.

2.4.5. Kaşgarlı Mahmut

Gerçek adı Mahmûd b. Hüseyin b. Muhammed olan Kaşgarlı Mahmut, Karahanlı Devleti döneminde yaşamış bir alimdir. Arap toplumuna Türkçeyi öğretmek için kaleme aldığı Divan-ü Lûgat-it Türk'le, Türkçenin ilk lûgatini hazırlamıştır. Türkçenin Arapçadan daha zengin ve üstün olduğunu savunmuş, eserini Abbasi Halifesine sunmuştur²³¹.

Kaşgarlı Mahmut'un çocuk eğitimiyle ilgili görüşleri az ama özdür. Çocuk bakımı ve eğitimine önem vermiştir. Burada ki en büyük görevin aileye düştüğünü ifade etmiştir. Çocukların, ilk olarak aile içinde eğitilmesini savunmuştur. Oyunun çocuk

²²⁷ Ahmet Ocak, "Nizâmülmülk'ün Dini ve Fikri Hayatı", *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, S. 8, (Ekim 2018), s. 34.

²²⁸ Cihan Piyadeoğlu, "Nizâmiye Medreselerinin Kuruluşu ve Önemi", *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, S. 8, (Ekim 2017), s. 133.

²²⁹ Beytullah Kaya, "Nizamiye Medreseleri ve Eğitim Geleneği", *İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 7, S. 14, (Haziran 2019), s.63. (Bundan sonra Kaya, "Nizamiye Medreseleri ve Eğitim Geleneği").

²³⁰ Kaya, "Nizamiye Medreseleri ve Eğitim Geleneği", s. 63.

²³¹ Akyüz, *a.g.e.*, s. 35.

eğitiminde çok önemli bir yer teşkil ettiğini ve çocukların bu hususta desteklenmesi gerektiğini dile getirmiştir²³².

2.4.6. Yunus Emre

Yunus Emre'nin hayatı hakkında kesin bir bilgiye ulaşılamasa da Anadolu Selçuklu Devleti'nin dağılmaya başladığı ve Anadolu'da yer yer Türk beyliklerinin ortaya çıktığı, XIII. asrın ortalarından XIV. asrın başlarına kadar Orta Anadolu'da hayatını sürdürmüş şair, gönül dostu bir şahsiyet; dini ve ilmi bir kişiliktir. Özellikle, iç çekişmelerin yaşandığı ve Moğol istilasının kasıp kavurduğu bir dönemde, Allah ve peygamber sevgisini dile getirmiş; tasavvufi hayatı yaşamış ve bunu talebelerine anlatmış müstesna bir insandır²³³.

Yunus Emre'nin sevgi ve hoşgörüye dayalı bir eğitim felsefesi vardır. İnsanlara kibirden, bencillikten, kavgadan, kinden, yalandan, riyakarlıktan ve aç gözlülüktan uzak durmayı anlatmış; insanların bu faziletlerle yaşaması için rehber olmuştur. İlim ve bilgiyi insanı özüne götüren bir araç olarak görmüştür. Bu hususta öğrencilerini bilgilendirmiş; dünyanın sevgi üstüne kurulduğunu ifade etmiştir. Eğitimin ana gayesini; Allah ve peygamber sevgisi olarak görmüş, bu dünyanın fani olduğunu anlatmıştır²³⁴.

Yunus Emre der ki: Sevgi, doğumla birlikte insanda var olan bir duygudur. Bu duygu eğer çevreye yayılırsa insanları huzurlu ve mutlu eder. Göz görmekten, gönül hissetmekten, kulak duymaktan haz duyar. Eğer bu duygular bebeklik çağlarından itibaren aşılanırsa; çocuklar ailesini, çevresini, arkadaşlarını ve başka insanları sever. Ayrıca, çocuk eğitiminde yumuşak bir üslup kullanılmasını, ılımlı bir yöntem izlenmesini dile getirir²³⁵. Önemli olan çocuğun kalbine dokunmaktır. Şayet, çocuklar

²³² Akyüz, a.g.e, 36-37.

²³³ Aytekin Erkmen, *Yunus Emre'nin Hayatını Konu Alan Biyografik Romanlar*, Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Haziran 2014, Kırşehir, s. 1.

²³⁴ Emine Elif Çakmak İgalcı, "Tasavvufi ve Eğitimci Kişiliğiyle Yunus Emre", *Toplum Bilimleri Dergisi*, C. 12, S. 23, (Ocak 2018), s. 108.

²³⁵ İgalcı, a.g.m., s. 109.

böyle bir ortamda büyürse mutlu ve huzurlu olacaklar; topluma, insanlığa faydalı bireyler haline gelecektir²³⁶.

2.4.7. Mevlâna Celaleddin Rumî

Mevlâna, 1207 yılının 30 Eylülü'nde Belh'de doğmuştur²³⁷. Asıl adı Muhammed Celaleddin'dir. Hüdâvendigâr, Mevlâna gibi lakaplar sonradan verilmiştir²³⁸. En büyük eserlerinden birisi olan Mesnevi'de birçok konuya değinmiştir. Bunlardan biri de çocuk eğitimidir. Mevlâna, bu hususta birkaç önemli noktaya dikkat çekmiştir: Çocuğun ilk öğretmenini anne olarak görmüştür. Bebeklik çağlarından itibaren annenin kullandığı üslubun çocukları etkilediğini savunur. Bu yüzden, çocuk eğitimi konusunda annelere büyük bir mesuliyet düşmektedir. Anneler, çocuklarıyla sakın bir şekilde ve çocuklarına hakaret etmeden konuşmalı; çocuklarının kişiliğini rencide etmeyecek bir dil kullanmalıdır. Mevlâna, çocukların oyunlarla olgunlaştığını ve yeni şeyler öğrendiğini savunmaktadır. Çocuklar, bu oyunlardaki rollerle özdeşim kurup, kendilerini geleceğe hazırlamaktadır. Mevlana'nın bu görüşü, günümüzde var olan oyun temelli eğitim yönteminin yüzyıllar önce ortaya konmuş halidir²³⁹.

Mevlâna'ya göre; çocuklar ilk eğitimini anneden alır, sonrasında bir okula gönderilirdi. Okul döneminde öğretmen kadar babaya da büyük görev düşmekteydi. Baba çocuğu okula götürür, eğer çocuk okula gitmek istemezse ödül yöntemiyle çocukları motive edip ikna etmeye çalışırdı. Öğretmen ise okula gelen çocuğa okuma-yazma öğretir, diğer ilimlerle ilgili bilgiler verirdi. Mevlana'ya göre öğretmenin başarısı öğrenciden geçerdi. Öğrenci isterse başarı artardı. Çocuk okula gelmek istemez veya dersi dinlemezse öğretmenin cezaya başvurusu doğal karşılanır; çocuğa bir şey olsa bile öğretmen herhangi bir diyet ödemezdi. Ayrıca, öğretmen okula gelemeyecek

²³⁶ İgalcı, a.g.m., s. 112.

²³⁷ Ahmet Eflâki, *Ariflerin Menkıbeleri*, (çev. Tahsin Yazıcı), Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1989, s. 77.

²³⁸ Sâfi Arpağuş, "Mevlâna Celâleddin Rûmî", *İstem*, S. 10, (Aralık 2017), s. 93.

²³⁹ Nuri Şimşekler, *Hiz. Mevlâna'da Evlilik, Aile ve Çocuk Eğitimi*, (07.08.2019), <https://semazen.net/hz-mevlanada-evlilik-aile-ve-cocuk-egitimi-nuri-simsekler/>, (21.10.2021/15:25).

derecede hastaysa, çocuklar öğretmenine evine giderdi. Bu durum muhtemelen eğitim sürecinde devamlılığı sağlamak içindi²⁴⁰.

2.4.8. Hacı Bektaş Veli

Hacı Bektaş Veli, Horasan erenlerinden Ahmet Yesevi'nin talebelerindendir. Anadolu'ya geldiğinde Kırşehir dolaylarında yaşamış bir zattır. Yeniçeriler, Hacı Bektaş'ı pirleri olarak görmüştür²⁴¹.

Hacı Bektaş Veli'nin eğitim anlayışı hoşgörüye dayalıdır. Daha çok insan sevgisi ön planda olup, ahlaki ilkelere bağlı bireyler yetiştirilmesini vurgulamıştır. Bunun da mürşit-mürit ilişkisiyle, maneviyata dayalı bir eğitim içeriğiyle verileceğini savunur²⁴².

Hacı Bektaş, *Altın ve gümüş ocakları gibi insanın zatı da maden ocaklarıdır.* ifadesiyle insanı işlenmesi gereken bir cevhere benzetmiştir. Bunun yolunun eğitimden geçtiğini belirtmiştir. Cehaletin baş edilemeyecek bir durum olduğunu ifade etmiştir:

“Su tufanında her ne kadar su bela ise de vücutlara yönelik olduğu için ondan kurtulmak kolaydır. Ancak cehalet tufanı ondan daha zordur, daha kötüdür. Çünkü onda boğulan kimse ilelebet kurtulamaz²⁴³.”

Hacı Bektaş Veli, eğitim-öğretim faaliyetlerinin ilim ve akıl temelli verilmesini dile getirmiştir. Bu yüzden akli en başa koyarak sultana benzetmiş; ilim, nezaket, ahlak ve iyiliği aklın komutanlarına benzetmiştir. Bu teşbih esasen insan eğitimine verilmesi gereken değeri belirlemektedir. İnsanların bu düsturla eğitilmesini savunmuştur²⁴⁴.

²⁴⁰ Nuri Şimşekler, *Hız. Mevlâna'da Evlilik, Aile ve Çocuk Eğitimi*, (07.08.2019), <https://semazen.net/hz-mevlanada-evlilik-aile-ve-cocuk-egitimi-nuri-simsekler/>, (21.10.2021/15:25).

²⁴¹ Akyüz, a.g.e., s. 56.

²⁴² Recep Kahramanoğlu, Fulya Şahin, “Hacı Bektaş Veli Felsefenin Etnopedagojik Açısından İncelenmesi”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 21, (Kasım 2019), s. 46.

²⁴³ Hacı Bektaş Veli, (hızl. Gıyasettin Aytaş), *Malâkât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye*, (Ed. Hacı Bektaş Veli Külliyyatı), Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2010, s. 397.

²⁴⁴ Kahramanoğlu, Şahin, a.g.m., s.46.

2.4.9. Nasrettin Hoca

Nasrettin Hoca 13. asırda yaşamış, Orta Anadolu’da hayatını sürdürmüş bir halk adamıdır. Onun eğitim anlayışı güldürü yoluyladır. Nükteli dili ve kıvrak zekasıyla birçok insanı düşündürürken, insanlara farklı bakış açıları da kazandırmıştır²⁴⁵.

Nasrettin Hoca, fıkralarıyla halkı bilgilendirmeye çalışmıştır. Bu fıkralar bireylerin günlük hayatını konu edinmiştir. Sorunlara, olaylara hoşgörölü bir biçimde yaklaşmış, sosyal hayatta ortaya çıkan problemleri çözüme yönelik fıkralar dile getirmiştir. Çocuklara kıssadan hisse şeklinde öğütler vermiştir²⁴⁶.

²⁴⁵ Akyüz, a.g.e., s. 56.

²⁴⁶ Ali Fuat Arıcı, “Eğitsel Yönleriyle Nasreddin Hoca Fıkraları: Bir İçerik Analizi”, *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 20, S. 3, (Kasım 2018), s. 604.

BÖLÜM 3: OSMANLI KLASİK VE MODERN DÖNEMLERDE ÇOCUK EĞİTİMİ

3.1. Örgün Eğitim Kurumları

3.1.1. Sıbyan Mektebi (Mahalle Mektebi)

Sıbyan sözcüğü *s-b-y* kökünden türemiştir. Kelime olarak *sabî* sözcüğünün çoğulu şeklinde kullanılmaktadır²⁴⁷. Bu mektepler *sabî* diye adlandırdığımız küçük çocuklara eğitim vermiştir. Sıbyan mektepleri taş mektep, daru't-ta'lim, mahalle mektebi olarak da adlandırılmıştır²⁴⁸.

Sıbyan mekteplerinde dersler erken saatlerde başlar, ikindi sonrasına kadar devam ederdi. Çocukların yemek yemesi için öğle arası verilirdi²⁴⁹. Müslüman aileler, sıbyan mektebine çocuklarını göndermeyi dini bir vecibe gibi görürlerdi. Çünkü, sıbyan mektepleri çocuklara dini bilgilerin verildiği mekanlardı. Bu mekteplerde 5 6 yaşında olan erkek ve kız çocuklarına okuma- yazma, kuran, dua ve sureler öğretilirdi. İbadet esasları, ahlaki davranışlar ve toplumsal değerler üzerine de bilgiler verilirdi²⁵⁰.

Sıbyan mektepleri, mevsim olarak sonbaharda başlardı. Çocuğun okula gideceği gizli tutulurdu. Çocuk, başlama şenliklerinde durumun farkına varırdı. Bunun nedeni ise hem çocuğu kaygılandırmamak hem de çocuğunun okul fobisini yenmesine yardımcı olmaktı. Bir diğer amacı da çocuğa sürpriz yaparak, çocuğu okula motive etmektir. Hocalar bazen okula başlayacak talebeyle birebir iletişim kurup, kendini ve okulu sevdirmeye çalışırdı²⁵¹.

Sıbyan mektebine gidecek olan çocuklara başlama şenlikleri yapılırdı. Bu şenlikleri belirleyen bazı durumlar vardı. En önemli husus ailelerin maddi durumuydu.

²⁴⁷ İsmail Doğan, *Türk Eğitim Tarihinin Ana Evreleri*, Nobel Yayınevi, Ankara 2010, s. 9.

²⁴⁸ Abbas Çelik, "Hatıralarla Sıbyan Mektepleri", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 27, (Haziran 2007), s. 126.

²⁴⁹ Mustafa Güçlü, "Klasik Dönem Osmanlı Eğitim Anlayışı", *Eğitim Tarihi*, (Ed. Mehmet Köçer, Erol Koçoğlu), Pegem Akademi, Ankara 2020, s. 143.

²⁵⁰ Çelik, a.g.m., 126.

²⁵¹ Çelik, a.g.m., s. 127.

Eğer aile yoksul ise herhangi bir aile büyüğü tarafından çocuk doğrudan hocaya emanet edilirdi. Aile orta derecede maddi bir imkana sahipse durum değişir; kız çocuğu ise saçlarına değerli tokalar takılır, erkek ise yeni giysiler, fesler giydirilirdi. Çocuk okula götürülürken aile büyüklerinin yanı sıra akrabalarda yer alır ve bu durum bir eğlenceye dönüşürdü. Aile zengin ise amin alayı düzenlenirdi. Bu çocukların okula başlama tarihleri önceden hocaya söylenirdi. Hoca bu durumu diğer talebelerine duyurur, amin alayı yapılacağını söylerdi. Çocuklar, o gün için hazırlanır, en güzel elbiselerini giyerdi. Amin alayı, ilahiciler ve okul çocuklarından oluşmaktaydı. Bu alay hazırlıklarını yaptıktan sonra okula başlayacak talebenin evine giderdi. Okula başlama günü aile için büyük bir öneme sahipti ve tüm fertler bu törene katılırdı. Çocuk giydirilir, süslenirdi. Aile fertlerinin ellerini öper, dualar ederdi. Amin alayı geldiğinde evden çıkarak süslenmiş bir ata bindirilirdi. Amin alayı hareketlendiğinde ise ilahiler okunur, dualar edilirdi. Bu alay önceden planlanmış bir şekilde bazı sokakları gezer, tekrar çocuğun evine gelirdi. Gelenlere şerbet ikram edilirdi. Okula başlayacak çocuk hocanın önüne otururdu. Hoca Elifba'dan harfleri ve heceleri okuturdu. Sonrasında dualar edilir, mürekkepli şeker yalatılırdı. Baba daha sonrasında çocuğu hocaya teslim ederdi²⁵².

3.1.2. Medreseler

Osmanlı Devleti her daim ilmi çalışmalara, bilim adamlarına değer vermiştir. Kuruluştan itibaren medrese ve bunun gibi eğitim veren kurumları ülkenin her yerinde yaygınlaştırmaya çalışmışlardır. Osmanlı Devleti'nde kurulan ilim merkezlerinin, uygulanan eğitim-öğretim metotlarının, derslerin, mimari yapıların kendinden önce yaşayan Selçuklu Devleti'yle benzer olduğu görülmüştür. Selçuklulardan alınan mirasın devamı niteliğindedir. Bu medreseler devletin üzerine bir külfet getirmemiştir. Çünkü, her medrese bir vakfa bağlıdır. Maddi giderlerini vakıflar karşılamıştır. Bu kurumlarda ders veren hocalar maaşlarını vakıflardan almıştır. Verilen bu destek, vakıflara söz hakkı tanımıştır. Herhangi bir vakıf, bir medresenin ihtiyacını karşıladığı takdirde ders içeriğini de belirleme hakkı kazanmıştır Tabiri caizse; bir medresenin sponsorluğunu yapan vakıf, orada hangi derslerin okutulacağına karar vermiştir²⁵³.

²⁵² Çelik, a.g.m., s. 127.

²⁵³ Gündüz, a.g.e., s. 115-116.

Osmanlı Devleti'nde medreseler sıbyan mektebinin bir kademe üstüdür. Bu kurumlar daha çok orta ile yüksek eğitim vermişlerdir. Hz. Muhammed (s.a.v.) dönemine kadar dayandırılan medreseler, dini bilgiler ve ahlaki ilkeler veren bir kurumdur. Tarihte ilk medresenin ne zaman kurulduğu bilinmese de en gelişmişleri ve en meşhurlarının Türk-İslam Devlet'leri tarafından kurulduğu bilinmektedir²⁵⁴. Daha çok camilerin etrafına inşa edilen medreseler, taştan, ahşaptan, tuğladan veya kerpiçten yapılan yapılardır. Aynı zamanda farklı amaçlar için yapılan binalarında medreselere dönüştürüldüğü bilinmektedir²⁵⁵.

Bu kurumlarda daha çok İslami eğitim verilirdi. Ana gaye İslam'ı ve ibadet esaslarını öğretmektir. Dersler, bir hoca tarafından anlatılır, sonrasında soru cevap şekline dönerdi. Talebelere not aldırılır, ezber yaptırılırdı. Fıkıh, hadis, tefsir, kelim, belagat, mantık gibi dersler verilirdi. Akli ve nakli ilimler bir arada öğretilirdi. Dersler daha çok sınıf geçme üzerinden değil de kitap bitirme durumuna göre işlenirdi. Eğer talebe kitabı başarı ile bitirirse bir diğerine geçerdi²⁵⁶. Bu tür derslerin yanı sıra astronomi, coğrafya, matematik gibi derslerde okutulmuş ve bu durum her zaman desteklenmişti²⁵⁷.

3.1.3.Enderun

Enderun, Osmanlı Devleti'nde II. Murat zamanında kurulmuş bir saray okuludur. Bu kurumların amacı gayrimüslim ailelerden alınan çocukların arasından detaylı bir seçimle tercih edilenleri, İstanbul'da çok sıkı bir eğitim faaliyetinden geçirip, toplumu ve devleti için çalışan bireyler haline getirmektir. Bu okullar Fatih Sultan Mehmet döneminde zirve yapmışlar, devletin ihtiyacı olan idari ve mülki kadroları çıkarmıştır. Buradan yetişen kişiler devlette üst düzey makamlara gelmiştir. Enderun'a alınan çocukların daha çok devşirme usulüyle alındığı bilinmektedir. Bu metot, Hristiyan çocuklar arasından bir seçime dayanmaktadır. Bu çocukların alınma kriterleri vardır: Her kırk evden bir çocuk tercih edilmiştir. Çocuk tercihinde ailenin rıza

²⁵⁴ Ünal Taşkın, "Klâsik Dönem Osmanlı Eğitim Kurumları", *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 1, S. 3, (Bahar 2008), s. 350-351.

²⁵⁵ Güçlü, *a.g.e.*, s. 147.

²⁵⁶ Mefail Hızlı, "Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 17, S. 1, (2008), s. 28.

²⁵⁷ Gündüz, *a.g.e.*, s. 117.

göstermesi önemlidir. Ayrıca, çocuğun İstanbul'a daha önceden gelmemesi, Türkçe bilmemesi, eksik bir uzvunun ve sakatlığının bulunmaması, ailenin tek evladı olmaması gibi durumlarda bu seçimi belirlemiştir. Bu çocukların 7 ila 17 yaş arasında olması istenmiştir. Zamanla Hristiyan aileler çocuklarını bu okullara göndermek için birbirleriyle yarışır hale gelmiştir. Devşirme sistemiyle seçilen çocuklar daha sonrasında İstanbul'a getirilir; Müslüman-Türk değerlerine göre yaşayan bir ailenin yanına yerleştirilirdi. Burada birkaç sene kalarak Türkçeyi öğrenmesi sağlanır ve Türk örf-adetlerini özümsemesi istenirdi. Bu aşamadan sonra çocuklar *Acemi Oğlanlar Ocağına* yazdırılırdı. Bu yerlerde çocuklar kabiliyetlerine göre ayrılır, ona göre yönlendirme yapılırdı²⁵⁸.

Enderun'da verilen eğitim-öğretim faaliyetleri; öncelik üst düzey Türkçe eğitimi daha sonrasında Farsça, Arapça gibi farklı diller öğretilirdi. Çocukların yazılarını güzelleştirmeleri istenir ve bunun üzerine çalışmalar yapılırdı²⁵⁹. Teknik bilgiler ve ahlaki değerlerde öğretilirdi. Bu bilgiler sadece teoride kalmaz, talebelerin pratik yapması istenirdi²⁶⁰. Daha sonrasında herkesin ilgi duyduğu ve yetenekli olduğu alanda uzmanlaşması sağlanırdı. Tüm bu aşamalardan geçip, Enderun Mektebini başarılı bir şekilde tamamlayanlar, saray veya saray dışında değişik görevlere getirilirdi²⁶¹.

3.2. Yaygın Eğitim Kurumları

3.2.1. Mescit ve Camiler

İslam dininde ibadet yapılan mekanlara cami denmiştir. Bunun yanı sıra mescit, namazgâh gibi yerlerde de ibadet yapılmıştır. Bu yerlerin ana işlevi ibadet faaliyetleri olmasına rağmen; bu mekanlarda toplanma, sosyal konuları istişare etme, ilim öğrenme, kutlama gibi etkinliklerde yapılmıştır. Hz. Muhammed döneminde ortaya çıkan bu yapılar, medreseler ortaya çıkana kadar bir okul hüviyetini taşımıştır. Cami ve mescit gibi binalarda hocalar çocuklara dersler vermiştir. Çocukları, özellikle dini konular ve

²⁵⁸ Gündüz, a.g.e., s. 125.

²⁵⁹ Gündüz, a.g.e., s. 126.

²⁶⁰ Abdulcelil Işık, Engin Güneş, "Türk Tarihinde Özel Yeteneklilerin Eğitimi: Osmanlı Enderun Mektebi", *Journal of Gifted Education and Creativity*, C. 4, S. 3, (Aralık 2017), s. 12.

²⁶¹ Gündüz, a.g.e., s. 126.

ahlaki değerler hususunda bilgilendirmişler, onlara iyi bir mümin olmanın yollarını öğretmişlerdir²⁶².

3.2.2. Tekke, Zaviye ve Dergâhlar

Hayatını tasavvufa adanmış ve tasavvufi bir yaşam seçmiş kişilerin şehir merkezlerinde bulunan mekanlarına tekke denilmektedir. Zaviye veya dergâh ise daha çok bu kişilerin kasaba ve köylerdeki mekanlarıdır. Kuruluş yerleri farklı olsa da işlev olarak benzer görevi görmüşlerdir. Buralarda İslami ilimler öğretilmiştir. Ana hedef kalplerin, ruhun eğitilmesidir. Gönle, manevi yaşama etki eden bir eğitim yöntemi uygulanmıştır. Bu gibi dini eğitim veren mekanlarda hâl ilmi yani davranış ilmi ön plandadır. Önemli olan ifade etmek değil, hayata tatbik etmektir. Türkçe, Arapça ve Farsça gibi dillerde öğretilmiştir. Bu dillere ait meşhur olan klasik eserler okutulmuştur. Günlük ve haftalık olarak zikirler yapılmış, dualar edilmiştir. Bu gibi dini bilgilerin yanı sıra güzel sanatlar eğitimi de verilmiştir. Eğitim-öğretim faaliyetleri gönüllük esasına dayanmaktadır. Birebir eğitim yöntemi uygulanmıştır. Önemli olan talebenin hocaya aklı ve kalbiyle teslim olmasıdır. Talebeler için belli bir yaş sınırı yoktur. Öğrenciler, buralarda gündüzlü veya yatılı olarak kalmıştır. Maddi açıdan da masrafları daha çok vakıflar tarafından karşılanmıştır²⁶³.

3.2.3. Kütüphaneler, Sahaflar ve Kitapçı Dükkânları

Kütüphaneler, kitapların depolandığı bir mekân olmakla beraber; bilgi edinme, öğrenme, okuma ve sanatsal etkinliklerin yapıldığı yerlerdir. Bu yönüyle bir eğitim-öğretim merkezi gibidir. Yetişkin olsun çocuk olsun herkese kapısı açıktır. Daha çok büyük şehirlere inşa edilen bu merkezler, Türk-İslam devletlerinde oldukça fazladır. Osmanlı Devleti'nin klasik döneminde, şehir merkezinde bu yapılar çokça görülmektedir. Buralar her daim bir ilim ve irfan merkezi olmuştur²⁶⁴.

²⁶² Gündüz, *a.g.e.*, s. 110.

²⁶³ Gündüz, *a.g.e.*, s. 110-111.

²⁶⁴ Gündüz, *a.g.e.*, s. 112.

3.2.4. Loncalar

Lonca, aynı mesleği yapan kişilerin, bir pirin veya şeyhin himayesinde bir araya geldikleri oluşumdur. Bu kurumlar esnaflar arasındaki bağı güçlendirip, dayanışmayı arttırmıştır²⁶⁵. Her ne kadar ticari kuruluş olsalar da kendi aralarında bir eğitim örgütlenmesidir. Bu yapıda, eğitim usta-çırak ilişkisine göre verilmektedir. Ticaret öğretilmiş; bunu da ahlaklı, ölçülü, güvenilir, dürüst bir düsturla yapmaları istenmiştir²⁶⁶.

3.2.5. Âlim, Edip ve Devlet Adamlarının Evleri, Konakları ve Eğitim Meclisleri

Eğitim ailede başlar. Çocuklara evlerde verilen eğitimin önemi büyüktür. Bu sadece çocuğun kendi evi değil aynı zamanda bir hocanın, ilim adamının, şairin ya da devlet memurunun evi de olabilirdi. Bu tür evlerde, konaklarda ilmi sohbetler yapılır, istişarelerde bulunulurdu. Dolayısıyla bu evler bir ilim merkezi, okul hüviyetindeydi. Sıbyan mektebi hocalarının evi bu konuda çok önemliydi. Evleri okula yakın tutulurdu. Hocalar, evlerini bazı durumlarda okul gibi kullanmaktaydı. Öğrenciler, hocalarının evlerine giderek bilgi alırdı. Osmanlı'da üst kademe devlet memuru konaklarının da bir eğitim-öğretim merkezi gibi işlev gördüğü bilinmektedir. Buralarda bilgiler verilir, yazışmalar yapılırdı. Talebeler bu yerlerde sohbetlere katılır, bilgi dağarcıklarına yeni şeyler eklerdi²⁶⁷.

3.2.6. Kahvehaneler

Kahvehaneler veya kıraathaneler, Osmanlı döneminde daha çok okuma yeri olarak kullanılmıştır. Bu mekanlar siyasi konuların konuşulduğu, fikri tartışmaların yapıldığı, kitapların okunduğu eğitim merkezi gibidir. Hem bir sosyalleşme ortamı hem

²⁶⁵ Halil Emre Akbaş, "Serdar Bozkurt, Osmanlı Devleti'nde Lonca Teşkilatı Yapısı ve Yönetim Düşüncesi ile Karşılaştırması", *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S. 9, (Eylül 2018), s. 173.

²⁶⁶ Gündüz, *a.g.e.*, s. 112.

²⁶⁷ Gündüz, *a.g.e.*, s. 113.

de kamuoyu oluşturma yerleridir. Buralar ilim ile eğlencenin bir arada olduğu yapılardır²⁶⁸.

3.3. Osmanlı Klasik Döneminde Önde Gelen Eğitimci ve Ahlakçıların Eğitimle Alakalı Görüşleri

3.3.1. Amasyalı Hüseyin Ali

Asıl adı Ali bin Hüseyin el-Amasi, 15. asırda yaşamış, sıbyan mektebinde ders vermiş bir hocadır. Kaleme aldığı *Tariku'l Edeb (Terbiye Yolu)* adlı eseri öğrenci, veli, hoca arasındaki ilişkilere değinen, çocuk eğitime dair bilgiler veren bir kitaptır. Kitapta kız çocuklarının da erkek çocukları gibi eğitim almalarından bahsedilmiştir. Karma eğitimden yana olan Amasyalı Hüseyin Ali, çocukların birbirinden öğrenecekleri çok şeyler olduğunu savunur²⁶⁹.

Amasyalı Hüseyin Ali, çocuğun yaş aralığına uygun eğitimler verilmesini dile getirmiştir. Öncelikle yeni doğan bir bebeğe güzel, anlamlı bir isim verilmelidir. Çocuk, belli bir yaşa geldiğinde sünnet ettirilmelidir. Çocuklara saygıyla davranmalı ve güzel sözlerle hitap edilmelidir. Çocuklara cömert olmayı öğretip, ekonomik durumu kötü olan insanlara yardım etme alışkanlığı aşılanmalıdır. Yedi yaşına gelen çocuğa dini konular anlatılmalıdır. Belli bir olgunluğa ulaşan çocuk namaza başlatılmalıdır. Amasyalı Hüseyin Ali, öğretmen niteliği üzerinde de önemle durmuştur. Bir öğretmende aranan özellikleri şu şekilde ifade etmiştir: Öğretmenler merhametli, sabırlı, bilgili, deneyimli ve inançlı olmalıdır. Eğitim-öğretim faaliyetlerine adapte olmalı, kendini bu işe adanmalıdır. Öğrencilerini tanımalı, ilgi ve kabiliyetlerini bilmelidir. Her çocuğun yeteneğine göre özel bir eğitim yöntemi izlemelidir. Aile ve öğretmenlerin düsturunun bu şekilde olmasını elzem görmüştür. Amasyalı Hüseyin Ali, bu düşüncesiyle hem Türk eğitim tarihi açısından hem de dünya eğitim tarihi açısından büyük bir değerdir²⁷⁰.

²⁶⁸ Gündüz, a.g.e., s. 113.

²⁶⁹ Halil Çeçen, Mehmet Şeker, "Ali bin Hüseyin el-Amâsî ve Tariku'l-Edeb'i", *İlmi Araştırmalar*, S. 25, (Şubat 2014), s. 149.

²⁷⁰ Güçlü, a.g.e., s. 169.

3.3.2. Davud-i Kayseri

Davud-i Kayseri, diğer adıyla Kayserili Davud, tahminen 1260 senesinde Kayseri’de doğmuştur Ailesinin, bugünkü İran’da olan Sava kentinden göç ederek Kayseri şehrine yerleştiği söylenmektedir²⁷¹. Davud-i Kayseri’nin Türk tarihi için bu derece önemli olmasının en büyük sebebi ilk Osmanlı müderrisi olmasındandır. 1331 yılında, İznik’in Orhan Gazi tarafından fethedilmesinden sonra burada bir medrese yapılması kararlaştırılmıştır. Orhan Gazi, bu medresenin başına Davud-i Kayseri’nin geçmesini istemiş ve onu İznik şehrine davet etmiştir²⁷². Davud-i Kayseri bir eğitimci, bir hoca olarak ölümüne kadar İznik Medresesinde çalışmıştır. Burada birçok talebesi olmuş ve çok sayıda hukuk adamı, devlet memuru yetiştirmiştir. Bu kişiler devletin en önemli kademelerinde görev yapmıştır²⁷³. Davud-i Kayseri talebeler yetiştirirken aynı zamanda eserler yazmıştır. Talebelerine fıkıh, hadis gibi dini ilimler öğretirken bir yandan da mantık, felsefe gibi akli ilimlerde anlatmıştır²⁷⁴.

3.3.3. Molla Fenâri

Asıl adı Şemsettin Muhammed Hamza olan Molla Fenâri, 1350 yılında doğmuştur. Doğum yeri hakkında çeşitli rivayetler olsa da Maverâünnehir’de doğduğu sonrasında Anadolu’ya geldiği söylenmektedir. Değişik hocalardan çeşitli ilimler öğrenmiştir²⁷⁵. Molla Fenâri’nin yazdığı birçok eser Osmanlı medreselerinde ve diğer kurumlarda ders kitabı mahiyetinde okutulmuştur. Medreselerin öğretim programını belirlemiştir. İslami ilimlerin yanı sıra hikmet, mantık, felsefe gibi akli ilimlerin de medreselerde öğretilmesini sağlamıştır. Talebelere bu tür eğitimlerin ahenkli bir şekilde

²⁷¹ Mehmet Bayraktar, “Davud el-Kayseri”, *DİA.*, C. 9, 1994, s. 32.

²⁷² Nuran Koyuncu, Yusuf Kılıç, “Osmanlı Medresesi’nin Kurucusu Kayserili Davud’un Hayatı, Eserleri ve Fikirleri Üzerine Bir Bakış”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 27, S. 2, (Ağustos 2019), s. 231.

²⁷³ Koyuncu, Kılıç, a.g.m., s. 231.

²⁷⁴ Dâvûd-i Kayserî, *Matla’u Huşûşî’l-Kilem*, Bombay 1300, s. 306.

²⁷⁵ İlyas Yıldırım, “Molla Fenâri: İlmi Kişiliği, Fıkıhla İlgili Eserleri ve Osmanlı Fıkıh Tarihindeki Yeri”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 11, S. 22, (Şubat 2017), s. 258.

verilmesini belirtmiştir. Kısacası; Molla Fenâri, eğitim-öğretim faaliyetlerinde medrese ve tekke münasebetini uyumlu bir şekilde çalıştıran örnek şahsiyetlerden biridir²⁷⁶.

3.3.4. İbn Kemal

İbn Kemal, hem akli bilgiye hem de dini bilgiye önem veren bir ilim adamıdır. İlmi, her şeyin önüne koymuştur. Önemli olanın akli bilgiyle dini bilginin birleşmesi olduğunu savunmuştur. Bu ikisi birleşmediği takdirde insanı cansız bir ceset gibi görmüştür. Aklın insan için en büyük velinimet olduğunu, bu yönüyle insanın diğer canlılardan üstün olduğunu vurgulamıştır²⁷⁷.

Muhtemelen İbn Kemal'in çocuk eğitimiyle ilgili açık bir ifadesi olmasa da kaynaklardaki görüşlerine bakıldığında, insanın çocukluk çağlarından itibaren eğitim almasını savunmuştur. Bu yaşlardan itibaren bireylere akli bilgiler verilmesini önemli görmüştür. Bunun yanı sıra dini bilgilerinde verilmesi gerekliliği üzerinde durmuş, ikisinin bir arada uyumlu bir şekilde verilmesi gerektiğini ifade etmiştir²⁷⁸.

3.3.5. Kınalızâde Âli Efendi

Kınalızâde Âli Efendi, 1510 yılında Isparta'da dünyaya gelmiştir. *Ahlak-ı Alai* adlı eserinin ilk beş bölümünde aile ve çocuk terbiyesi hususunda açıklamalarda bulunmuştur. Eğitim-öğretim konusunda, çocukların taklit yoluyla öğrendiklerini savunmuştur. Bu yüzden ebeveynlere büyük iş düştüğünü, anne ve babaların çocuklar için iyi bir model olması gerektiğini dile getirmiştir²⁷⁹.

Kınalızâde Âli Efendi, çocukların ilgi ve yetenekleri ölçüsünde eğitileceğini savunur. Çocuklara kabiliyetleri noktasında eğitim verilirken adabımuâşeret konularının da öğretilmesini önemli görür. Oturma, konuşma, yeme adabıyla ilgili eğitimler verilir,

²⁷⁶ Betül Güner, "Molla Fenâri'nin Osmanlı Medrese Geleneği ve Osmanlı Düşüncesi Üzerindeki Tesirleri", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 39, S. 39, (Ağustos 2015), s. 137.

²⁷⁷ Ali Öge, "İbn Kemal'in Bilgi Anlayışı", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 30, S. 30, (Temmuz 2010), s. 218.

²⁷⁸ Öge, a.g.m., s.220.

²⁷⁹ Ali Rıza Saklı, "Kınalızade Ali Efendi'nin Ahlak-ı Ala-i (Devlet ve Aile Ahlakı) Adlı Eserinin İncelenmesi", *Uluslararası Ekonomi İşletme ve Politika Dergisi*, C. 2, S. 1, (Nisan 2018), s. 147-148.

görgü kurallarının öğretilmesini elzem görür. Bu tür eğitimleri saygılı ve hoşgörülü toplum olabilmenin ön koşulu sayar²⁸⁰. Kınalızâde Âli Efendi; çocukların kaliteli bir eğitim aldığı takdirde, iyi bir vatandaş ve iyi bir insan olacaklarını savunur²⁸¹.

3.3.6. Taşköprülüzâde

Taşköprülüzâde Ahmed Efendi, 1495 yılında Bursa’da dünyaya gelmiştir. İlk eğitimini baba ve amcasından aldıktan sonra dönemin alimlerinin yanına gitmiştir. Bu kişilerin yanında eğitimini tamamlamış; İstanbul ve Edirne gibi büyük şehirlerdeki medreselerde görev yapmıştır²⁸².

Taşköprülüzâde, eğitimi bir süreç olarak görmüş; eğitimin hayatın her aşaması ve her alanında olması gerektiğini savunmuştur. Eğitimin ilk olarak ailede başladığını, eğitilmiş kişilere hem sosyal hayatta hem devlet yönetiminde ihtiyaç olduğunu dile getirmiştir. Bu derece önemli olan bir faaliyetin nasıl bir yöntemle verileceği önemli bir husustur. Taşköprülüzâde, bu yöntemin sevgiden geçtiğini belirtmiştir. Sevgiyle verilen eğitim sayesinde insan ilişkilerinin daha iyi olacağını; dürüstlük, hoşgörü gibi kavramların sosyal hayata yayılacağını ifade etmiştir. Buradan da anlaşılacağı üzere Taşköprülüzâde’nin eğitim modeli sevgi merkezlidir. Sevgiyle verilen bir eğitim sayesinde başarının yakalanabileceğini savunmuştur²⁸³.

3.4. Yakın Çağda Osmanlı Devleti’nde Eğitim Sistemi

3.4.1. Tanzimat Öncesi Yapılan Eğitim Reformları

Osmanlı Devleti’nin 17. asrın ikinci yarısından itibaren ekonomik ve askeri alanda gerilemeye başlamasıyla sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu gerçeklik asrın sonlarına doğru bir dönüşüm süreci yaşanmasını kaçınılmaz kılmıştır. Tarihçiler, düşünürler ve bazı devlet adamları, Osmanlı Devleti’nin Batı karşısındaki gerilemesini durdurmanın

²⁸⁰ Saklı, a.g.m., s. 147-148.

²⁸¹ Güçlü, a.g.e., s. 170.

²⁸² Büşra İbrahimoglu, *Taşköprülüzâde Ahmet Efendi’nin Eğitim Anlayışı*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimler Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2001, s. 2.

²⁸³ Yasemin Yılmaz, Enver Uysal, “Taşköprülüzâde’de Eğitimin İlkesi Olarak Sevgi”, *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 3, Sayı: 1, (Haziran 2019), s. 227.

yolunu Batı'yı örnek almaktan geçtiğini dile getirmiştir. 18. yüzyılda batılılaşma hareketinin hızlanmasıyla bu tarz dönüşümler her alana yansımıştır. Bu dönüşümün etkilediği en büyük alanlardan biri de eğitimidir²⁸⁴.

18. yüzyılın ilk çeyreğinden sonra Osmanlı devlet adamları Batı'nın gücüne karşı var olan askeri güçle karşı koyamayacaklarını kabullenmişlerdir. Askeri anlamda başlayan bu modernleşme hareketiyle birlikte, Batı'dan askeri eğitimciler getirilmiş ve modern askeri birlikler kurulmuştur. Ancak, askeri ve sivil güç odaklarının yeni sisteme karşıtlığı yüzünden tam anlamıyla bir başarı sağlanamamıştır²⁸⁵.

3.4.2. Modern Askeri Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi

Osmanlı Devleti'nde eğitimde reform çalışmaları 18. asrın son bölümlerinde olgunlaşmaya başlamıştır. 1773 yılında Avrupai tarzda olan ilk deniz mühendishanesi *Mühendishâne-i Bahr-i Hümayun* faaliyete geçmiştir²⁸⁶. Bu gelişmeyle beraber 1795 yılında *Mühendishâne-i Berr-i Hümayun* yani kara mühendishanesi açılmıştır²⁸⁷. Batı tarzı eğitim sistemi uygulanan bu okullarda ilk defa bir yabancı dil, Fransızca öğretilmiştir. Batı'da yazılmış eserler okunmaya başlamış ve bu tarz kitapların bulunacağı kütüphaneler kurulmuştur. Ayrıca, bu okullarda eğitim yabancı subay ve öğretmenler tarafından verilmiştir²⁸⁸.

Eğitimde modernleşme hareketleri devam ederken, III. Selim döneminde muhalif görüşe sahip kişilerin 1807 yılında çıkardığı *Kabakçı Mustafa İsyanı* ile gelişmeler kesintiye uğratmıştır. İsyancılar, III. Selim'in başlattığı yenilikleri lav etmişler ve padişahı öldürmüşlerdir. Bazı yenilik taraftarı olan hocalar yaralanmış, kimileri de öldürülmüştür. Bütün bu yaşananlar, mühendishanelerin gelişim sürecini uzatmıştır. Sultan II. Mahmut'un 1826 yılında Yeniçeri Ocağını kaldırmasından sonra askeri eğitim reformları tekrar başlamıştır. Nitekim ilk olarak ordunun doktor ve cerrah

²⁸⁴ Yakup Göktaş, "Modern Eğitim Kurumlarının Batılılaşma Dönemindeki Gelişimi", *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, S. 22, (Mart 2010), s. 11.

²⁸⁵ Cemil Öztürk, "Yakın Çağ'da Osmanlı ve Diğer İslam Devlet ve Topluluklarında Eğitim", *Eğitim Tarihi*, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını, Eskişehir 2019, s. 165.

²⁸⁶ Öztürk, a.g.e., s. 165.

²⁸⁷ Tarık Soydan, Mahmut Tüncel, "Osmanlı'da İlk Yenileşme Döneminde Eğitimin Kurumsal ve Yönetimsel Yapısının Oluşumu ve Gelişimi", *Milli Eğitim Dergisi*, C. 43, S. 198, (Mayıs 2013), s. 115.

²⁸⁸ Öztürk, a.g.e., s. 165.

ihtiyacını gidermek için 1827 yılında *Mekteb-i Tıbbiye* açılmıştır. Daha sonrasında 1834 yılında nitelikli askeri personel ihtiyacını karşılamak için *Mekteb-i Harbiye* açılmıştır. Bu okullar Tanzimat'tan itibaren eğitim kalitesi bakımından en seçkin yükseköğretim kurumları olmuştur. Bu kurumlara iyi yetişmiş öğrenciler bulmak için de 1845 yılında İstanbul'da ilk askeri idadi açılmıştır. İdadilere öğrenci bulmak için de askeri rüştiyeler faaliyete geçmiştir. Tüm bu gelişmeler modern eğitimin temellerini atmıştır²⁸⁹.

3.4.3. Askeri Eğitim Reformları: Osmanlı / Türk Modernleşmesinin Temelleri

Tanzimat Fermanı'ndan itibaren modern askeri okullar eğitim faaliyetlerinin yanı sıra İmparatorluğun siyasi, sosyo-kültürel düzeninin şekillenmesinde de etkili olmuştur. Özellikle Mekteb-i Tıbbiye ile Mekteb-i Harbiye modern Türkiye'nin doğuşuna tesir etmiştir. Mekteb-i Tıbbiye'nin, Osmanlı Devleti'nden itibaren Türkiye modernleşmesine katkısı büyüktür. Eğitim-öğretim faaliyetlerinin tamamen yabancı dilde yapıldığı ilk devlet okuludur. Yabancı dil olarak Fransızca'yı kullanmışlardır. Bazı muhalif görüşlere rağmen devlet bu uygulamadan vazgeçmemiş, kurtuluşu batıya açılmakta bulmuştur. Mekteb-i Tıbbiye'de eğitim alan öğrenciler bilimsel bilgiye değer vermişler ve akılcılığı öne çıkarmışlardır. Modernitenin ülkeye girmesini sağlamıştır. Mekteb-i Harbiye'de aynı tıbbiye gibi batı modernizmine inanmış ve bu düşüncüyü özümsemiş kişilerin eğitim aldığı bir okuldur²⁹⁰.

3.4.4. Sivil Eğitimde Modernleşme

Osmanlı sivil hayat modernleşmesi denildiğinde aklımıza gelen isim, Sultan II. Mahmut'tur. Diğer bir ifadeyle; Osmanlı Devleti'nde askeri alanda yapılan reformların sivil hayata taşınması II. Mahmut döneminde olmuştur. Sultan Mahmut, devlet teşkilatını yapılandırmanın gerekli olduğuna inanmıştır. Yeni bir sistem kurmuştur. Batı modelini örnek alarak bürokrasiyi yapılandırmıştır. Devletin personel ihtiyacını nitelikli elemanlarla karşılamak istemiştir. Tüm bu değişim ve dönüşümün eğitimden geçtiğini bildiğinden dolayı 1838 yılında bir rapor hazırlatmıştır. Hazırlanan rapor, eğitim sistemini üç kademeye bölüyordu. Ancak, dönemim şartları uygun olmadığından dolayı

²⁸⁹ Öztürk, a.g.e., s. 165-166.

²⁹⁰ Öztürk, a.g.e., s. 166-167.

sadece ortaöğretim kademesinde iki okul açılmıştır. Bu okullara alınan öğrenciler, planlandığı gibi mezun olduklarında devletin memur ihtiyacını karşılamıştır²⁹¹.

3.4.5. Modern Eğitim Sisteminin Tarihi Temelleri

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra eğitim sisteminde köklü değişiklikler olmuştur. Bugünkü Türkiye'nin temellerinin atıldığı bir dönemdir²⁹². En mühimi de Batı örnek alınarak açılan okulların hem gelişimi hem de yönetim ve denetim işleri için Maarif Nezareti'nin kurulmasıdır. Bu gelişmeyle Osmanlı topraklarında eğitim veren devlet okulları, yabancılar tarafından kurulan vakıf ve okullar Maarif Nezareti'ne bağlanmıştır²⁹³.

Tanzimat Fermanı, Osmanlı sosyal hayatında değişikliklere yol açtığı gibi eğitim sisteminde de farklılıklar yaşatmıştır. Resmi okullarda, gayrimüslimlerinde kendi dinlerine göre eğitim alması için çalışmalar yapılmıştır. Bu dönem ister Müslüman ister gayrimüslim olsun Osmanlı tebaasından olan her vatandaşa eşitlik veriyordu²⁹⁴. Bu sistemin sağlıklı bir şekilde işleyişini sağlayabilmek için laik bir hukuk sistemine ihtiyaç vardı. Tüm bu değişikliklerin istikrarlı bir şekilde işleyişinin laik bir eğitim sisteminden geçtiği düşünülmekteydi. Yöneticiler yeni düzene göre şekillenecek olan bürokrasi için de batı modeli eğitim veren okullar açmışlardı. Bu tür okulları başarıyla bitiren kişiler Babıâli'ye devlet ricali olarak alınmışlardır²⁹⁵.

Osmanlı Devleti'nde askeri eğitimde başlayan Avrupaileşme, sivil eğitiminde modernleşmesine kapı aralamıştır. Osmanlı Devleti'nde lise ve yükseköğretim kademesinde eğitim yapan askeri okullara alt kademedен iyi eğitim almış, nitelikli öğrenciler gelmiyordu. Bu durum askeri eğitimde kalitenin düşmesine sebep oluyordu. Bu yüzden 1840'lı yıllardan itibaren ülkede rüştiyeler (ortaokul) açılmıştır. Bu okullarda uygulanan eğitim yöntemi yarı laik bir içeriğe sahipti. Eğitim verecek öğretmen ihtiyacını karşılamak için de 1848 yılında bir öğretmen okulu olan

²⁹¹ Öztürk, *a.g.e.*, s. 167.

²⁹² Gökteş, *a.g.m.*, s. 20.

²⁹³ Öztürk, *a.g.e.*, s. 171.

²⁹⁴ Tuba Çınar, "Tanzimat Sonrası Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Aile Hukuku: Evlenme ve Boşanma", *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, C. 7, S. 2, (Aralık 2018), s. 143-144.

²⁹⁵ Öztürk, *a.g.e.*, s. 171.

Dârülmualimin açılmıştır. Bu teşkilatlanma sayesinde askeri okullar nitelikli öğrencilerle buluşma imkânı bulmuştur. Tanzimat Dönemi'nde mesleki eğitimde önemli gelişmeler olmuştur. Örgün şekilde yapılan mesleki eğitimde temelleri bu dönemde atılmıştır. Önceleri usta-çırak ilişkisine dayanan mesleki eğitim, Tanzimat sonrasında planlı bir düzende yapılmıştır. 1840'lı yıllardan sonra meslek okulları açılmıştır. 1860'lı yıllarda açılan sanayi mektepleri ve ıslahhaneler sayesinde mesleki eğitimde bir kurumsallaşma başlamıştır. Süreç içerisinde, mesleki eğitim kurumlarında başlayan kalite ve sayısal artış, mesleki anlamda yetişmiş insana olan ihtiyacı karşılamaya katkı sağlamıştır²⁹⁶.

Tanzimat Fermanı, Müslüman olan kız çocuklarının eğitim-öğretim faaliyetinden faydalanmasını sağlamıştır. Kız çocukları bu sayede ortaöğretime gitmiştir. Daha öncesinde kız çocukları on bir yaşlarına kadar eğitimden yararlanıyorlardı. Sadece devlet ricalinde yüksek kademedeki görev yapan kişilerle, varlıklı ailelerin kız çocukları bu eğitimlerden istisnai olarak faydalanmıştır. Bu eğitimde konaklara gelen özel öğretmenler vasıtasıyla olmuştur. Tanzimat'la birlikte bu anlayışta büyük bir değişim yaşanmıştır. Özellikle 1859'dan itibaren kız ortaokulları olan inas rüştiyeleri kız çocuklarının ortaöğretimden faydalanmasını sağlamıştır. Rüştiyelerin öğretmen ihtiyacını karşılamak içinde 1870 tarihinde kız öğretmen okulu olan *Dârülmuallimâtlar* açılmıştır. Böylece ilköğretim ve ortaöğretim kademelerinde kadın öğretmenlerde çalışmıştır²⁹⁷.

Tanzimat Dönemi'nde örgün eğitimde yaşanan bu gelişmelerle paralel olarak, Batı tarzı bilim akademisi çalışmalarına da başlanmıştır. Özellikle dönemin üç önemli siyaset adamı ve aydınlarından olan Cevdet Paşa, Âli Paşa ve Fuat Paşa'nın gayretleri sonucunda İstanbul'da 1851 yılında *Encümen-i Dâniş* yani bilim akademisi kurulmuştur. 1862 yılında yeni bir akademi olan *Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye* faaliyete geçmiştir. Ancak, bu gibi kurumlar altyapı eksikliğinden dolayı tam anlamıyla bir araştırma ortamı bulamamış ve geleneği oluşturamamıştır²⁹⁸.

²⁹⁶ Öztürk, a.g.e., s. 171.

²⁹⁷ Öztürk, a.g.e., s. 171-172.

²⁹⁸ Öztürk, a.g.e., s. 174.

3.4.6. Modern Eğitim Sisteminin Yapılandırılması: Maarif-i Umumiye Nizamnamesi:

Osmanlı Devleti'nde 1869 yılında uygulamaya konan *Maarif-i Umumiye Nizamnamesi* eğitim tarihinin mihenk taşlarından biridir. Bu Nizamname Fransız eğitim yasasından alınıp, Osmanlı Devleti'nce uygulanmıştır. Maarif-i Umumiye Nizamnamesi, sadece Osmanlı eğitim-öğretimini şekillendirmekle kalmamış; Cumhuriyet Dönemi eğitim sisteminin de temelini oluşturmuştur. Nizamname'de 198 madde bulunmaktadır²⁹⁹. Nizamname ile bütünlük oluşturulmuş; üç kademeli bir eğitim sistemi planlanmış, okul ve yönetim organları tanımlanmıştır³⁰⁰. Getirdiği yasal düzenlemeyle çocuklar için ilkokul zorunlu hale getirilmiştir. İmparatorluk bünyesinde bulunan tüm okullar tek bir yönetim organına bağlanmak istenmiştir. Bu sayede hem sistem entegre edilmek istenmiş hem de eğitim-öğretim faaliyetlerin kontrolü sağlanarak müfettişlerce kontrolü hedeflenmiştir. Ülke genelindeki okul sayısının artırılmasının çözüm olmayacağı bilindiğinden dolayı eğitim-öğretimin nitelikli şekilde verilmesi planlamıştır. Bu faaliyetleri verecek olan öğretmenlerin de nitelikli ve donanımlı olması elzem görülmüştür. Her köy ve beldeye sıbyan mektebi açılması ve eğitim sürelerinin 4 yıla çıkarılması hedeflenmiştir³⁰¹. Yabancı uyruklu öğrencilere Türkçenin yanı sıra kendi dillerinde de eğitim alması imkânı sağlanmıştır. Gayrimüslim öğrenciler din derslerini kendi din adamlarından alabilmiştir. İlkokuldan üniversiteye Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin getirdiği en önemli yeniliklerden biri de eğitim-öğretim kurumlarının Osmanlıcılık ilkesine uygun olarak tüm öğrencileri inanç ve milliyet ayrımı yapmadan kabul etmesidir³⁰².

3.4.7. Meşrutiyet Döneminde Eğitim

Eğitim hayatında Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile başlayan yenilikler, II. Abdülhamit döneminde gelişerek devam etmiştir. Özellikle Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'ni sahaya aktif bir şekilde taşıyan II. Abdülhamid, Osmanlı ve Türkiye

²⁹⁹ Mithat Aydın, "Osmanlı Eğitiminin Modernleşme Dönemi", *Eğitim Tarihi*, (Ed. Mehmet Köçer, Erol Koçoğlu), Pegem Akademi, Ankara 2019, s. 185.

³⁰⁰ Öztürk, *a.g.e.*, s. 174.

³⁰¹ Mine Çağır, İbrahim Caner Türk, "1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ve Türk Eğitim Tarihindeki Yeri", *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, C. 4, S. 11, (Kasım 2017), s. 73.

³⁰² Öztürk, *a.g.e.*, s. 174.

modern eğitim sisteminin temellerini atmıştır. Yaşanan modernleşmeden dolayı eğitimde sekülerleşme yaşanmıştır. Hatta eğitimde olduğu gibi hukuk alanında da yaşanan sekülerleşmeyle beraber bir yükseköğretim kurumu olan *Mekteb-i Hukuk-ı Şahene* adlı hukuk okulu 1880 yılında açılmıştır³⁰³.

Aydınlar, II. Meşrutiyet Dönemini Cumhuriyet'e geçiş dönemi olarak görmüştür. İmparatorluğun yeniden eski gücüne kavuşması için her alanda olduğu gibi eğitim hayatında bir dizi reformlar yapmışlardır. Özellikle 1908 yılında Jön Türk İhtilali'nden sonra basın-yayın hayatındaki gelişmeyle doğru orantılı olarak eğitim çalışmaları kamuoyunda tartışılmıştır. Eğitim içerikli dergiler yayımlanmış, gazete ve kitaplar basılmıştır. Sayısal bir artış yerine nitelikli bir eğitim tercih edilmiştir. Mesela; 1909 yılında Satı Bey, İstanbul Darülmuallimin'de eğitim alan öğrencileri seviye tespit sınavına sokmuş, bu öğrencilerin dörtte üçünü elemiştir. Başarılı öğrenciler arasından bir sıralama yapılmıştır. Eğitim alanında yapılan en büyük reformlardan biri de ilkokulla ortaokulların birleşmesiyle, eğitim hayatı 6 yıl olan ilköğretim okullarının kurulmasıdır. Ayrıca, okul öncesi eğitim çalışmaları başlamış, kız liseleri ve bu tarz üniversiteler açılmıştır³⁰⁴.

³⁰³ Öztürk, a.g.e., 176-177.

³⁰⁴ Öztürk, a.g.e., s. 176-177.

BÖLÜM 4: MODERN EĞİTİM SİSTEMİ VE MÜREBBİYELİK

Modern eğitim günümüzde de uygulanan okulöncesi, ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretimi kapsayan bir sistemdir. Bu sistemin ortaya çıkması çok yönlü radikal değişimler sonucunda olmuştur. Bu bölümde, ilk olarak modern eğitim sisteminin oluşumuna etki eden; toplumsal, siyasi, kültürel, ekonomik, dini faktörler ele alınmıştır.

4.1. Modern Eğitimin Sisteminin Oluşumunu Etkileyen Faktörler

Dünyada modern eğitim sistemin oluşumundaki en büyük faktör toplumsal olaylardır. Bu olaylar kıtalara ve hatta göre farklılık gösterse de bu tür radikal değişimler eğitim sistemini evrensel olarak etkilemiştir. Örneğin, Avrupa’da aristokratların, sınıfsal ayrıcalıklarının yıkılması sonucunda meydana gelen sosyal hareketlilik, eğitim sisteminin dönüşmesine yol açmıştır. Bunun yanı sıra çeşitli iş kollarının nitelikli eleman ihtiyacını okullardan talep etmesi modern eğitim kurumlarının açılmasını hızlandıran önemli bir neden olmuştur. Ayrıca, aydınların eserlerinde dile getirdiği eğitim reformları sistemin değişimini hızlandırmıştır³⁰⁵.

Kiliseler, reformasyon sürecinde din adamı yetiştirirken bir yandan da çocuklara ve halka ilköğretim kurumu gibi eğitim vermiştir. Bu durum, Avrupa’da ortaöğretimde modernleşmenin ve kurumsallaşmanın yolunu açmıştır. Hümanist düşüncenin de etkisiyle ders çeşitliliği artmaya başlamış; müfredata fen, sosyal, matematik ve yabancı dil gibi dersler eklenmiştir. Milliyetçilik düşüncesinin gelişip ulus devletlerin kurulmasıyla devlet eğitim-öğretim işlerini kontrol altına almıştır. Devletler, bu sistemi süreç içerisinde daha da geliştirmiştir. Devletin ihtiyacını giderecek nitelikli memur ve askeri personel yetiştirmek için lise, mesleki ve teknik okullar, üniversiteler kurulmuştur³⁰⁶.

³⁰⁵ Mustafa Ergün, “Dünyada Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi”, *Eğitim Tarihi*, (Ed. Mehmet Şişman), Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını, Eskişehir 2019, s. 156.

³⁰⁶ Ergün, *a.g.e.*, s. 156.

4.2. Avrupa’da Modern Eğitim Kurumlarının Teşekkülü

4.2.1. Okul Öncesi Eğitim

19. asrın başlarında yoksul aile çocuklarının eğitim alabileceği kurumlar vardı. Bu kurumlar günümüzdeki okuldan ziyade yetiştirme yurtlarına benzemekteydi. İngiltere’de faaliyetini sürdüren bu kurumlar zamanla uluslararası bir alana yayılmıştı. İlk örneği İngiltere’de olan bu kurumların bir benzeri, 1828 yılında Fransa’nın Paris şehrinde açılmış ve günümüzdeki okul öncesi kurumlarının modelini oluşturmuştur. İlk zamanlar zengin hayırseverlerin katkılarıyla açılan okullar, 1837 yılından itibaren düzenli bir sistem ve programa göre kurulmaya başlamıştır. Bu okullara öğretmen yetiştirmek için 1851 yılından itibaren, *M. Carpentier* önderliğinde okul öncesi öğretmen okulu açılmıştır. Ayrıca, daha küçük yaşlara hitap eden kreşlerde kurulmuştur. Fransa’da 1881 yılından itibaren bu kurumlara anaokulu adı verilmiştir. Bu tür okullar bir programa bağlanmış ve ilköğretime hazırlık sınıfı olmuştur. 1816 yılında İskoçya’da, 1837 yılında Almanya’da bu tür okullar açılmış ve günümüze kadar gelmiştir³⁰⁷.

Amerika Birleşik Devletleri’nde okul öncesi eğitimin temeli *Head Start Programı* ile atılmıştır. Bu programın amacı; dar gelirli ve dezavantajlı bir çevrede yetişmiş çocukların hazır bulunuşluk düzeylerini en üst seviyeye çekerek, bu çocukları okula ve hayata hazırlamaktır. 1965 yılında faaliyete geçen bu program, binlerce öğrenciyi ilköğretime hazırlamıştır. 1990’lı yıllara gelindiğinde çocukların eğitimi için kreş, gündüz bakımevi ve okul öncesi programları hem devlet nazarında hem de sosyal alanda daha fazla değer görmüş ve aileler çocuklarını bu kurumlara göndermiştir³⁰⁸.

Rusya’da okul öncesinin temeli 1866 yıllarına kadar dayanmaktadır. 1900’lü yılların ilk başlarında, Rusya’da eğitim veren kreşler bulunmaktaydı. Maddi durumu iyi olan aileler ücretli, kötü olanlar ise ücretsiz kreşlere çocuklarını gönderirdi. Ülkede bu tür hizmet veren ilk ücretsiz kreş Petesburg’da açılmıştır. Rusya, belli bir programa dayanan okul öncesi eğitim sistemini 20 Aralık 1917 tarihinde onaylanan *Okul Öncesi*

³⁰⁷ Ergün, *a.g.e.*, s. 144.

³⁰⁸ Şule Egüz, “Dünyada Modern Eğitim Sistemlerinin Doğuşu ve Gelişimi”, *Eğitim Tarihi*, (Ed. Mehmet Köçer, Erol Koçoğlu), Pegem Akademi, Ankara 2020, s. 284.

Eğitim Bildirgesi ile faaliyete geçirmiştir. Bu bildirgeyle okul öncesi eğitim yaygınlaşmış ve her çocuğun ücretsiz bir şekilde faydalanabileceği bir yapıya dönüşmüştür. Günümüzde ise bu eğitim anaokulları aracılığıyla sağlanmaktadır³⁰⁹.

4.2.2. İlköğretim

İlköğretim günümüzde tüm devletlerin zorunlu hale getirdiği bir eğitim kademesidir. 6-7 yaşlarından başlayıp, 13-14 yaşları sonuna kadar devam eden bir eğitim sürecidir. İlköğretimin gelişip, yayılışı kiliseler ve vakıflar sayesinde olmuştur. Reformasyon hareketinden sonra halka ve çocuklara din eğitimi veren kiliseler bir ilköğretim okulu mahiyetindeydi. Zamanla Protestanlar ve Katolikler; kilisede eğitim yerine, köy ve mahallere dini eğitim veren yurtlar, yetimhaneler açarak bir ilköğretim faaliyetine başlamışlardır. Bu yerler ilk zamanlar zengin ve hayırsever insanların katkısıyla kurulurken, zamanla devlet eliyle açılmıştır. Özellikle Alman dindarların eğitim alanındaki faaliyetlerinden esinlenerek, 1730'lu yıllarda halk okulları kurulmaya başlamıştır. Bu tür okulların bir benzeri de Fransa'da kurulmuştur. Fransa'daki bu okullar ilk başlarda küçük okullar iken zamanla halk okullarına dönüşmüştür³¹⁰.

Bütüncül bir yaklaşımda bakıldığında 1870'li yıllara kadar vakıf, belediye gibi kurumların elinde olan okullar, bu yıllardan itibaren devlet denetimine girmeye başlamıştır. İlk başlarda ücretli olan ilköğretimler, 19. yüzyıl son çeyreği ve 20. yüzyıl başlarında ücretsiz eğitim vermeye başlamıştır. Süreç içerisinde program ve kurulum olarak geliştirilmişlerdir. Günümüzde zorunlu eğitim kademesi olarak faaliyetlerini sürdürmektedir³¹¹.

4.2.3. Ortaöğretim

Batı medeniyetinde, ortaöğretim ilköğretimden sonra eğitim veren bir kurumdur. Bu kurumlar bir nevi yüksek okul hüviyetindedir. Yerleşkeleri üniversitelerle yan yana yapılmıştır. Bu okullar öğrenciyi üniversiteye hazırlamıştır. Ortaöğretim kurumlarında Latince ve Yunanca eserler okunmuş, bilimsel anlamda kitaplar yazılmış ve

³⁰⁹ Egüz, *a.g.e.*, s. 306.

³¹⁰ Ergün, *a.g.e.*, s. 145.

³¹¹ Ergün, *a.g.e.*, s. 145.

incelenmiştir. Zamanla bu okulların müfredatına edebiyat ve fen dersleri de eklenmiştir. 16. asırda hümanist derslerin daha çok öğretildiği bu okullar, 19. asırda üniversiteye hazırlayan kurumlar olarak görülmüştür³¹².

Devlet tarafından resmi olarak kurulan ilk ortaöğretim kurumları, Saksonya'da bulunan prens okullarıdır. Bunların ilki 1543 yılında kurulmuştur³¹³. Fransa'da 19. asra kadar birçok kişinin ortaöğretimden yararlanamadığı bilinmektedir³¹⁴. Eğitim daha çok evde aileler ya da özel eğitimci vasıtasıyla verilmiştir. Sonrasında kilise ve zenginlerin söz hakkını elinde tuttuğu kolejler kurulmuştur. Buralarda dini ve genel öğretim bir arada verilmiştir³¹⁵. Fransa'da resmi ortaöğretim okulları 1802 yılından itibaren kurulmaya başlamıştır. Özellikle, Napolyon döneminde kurulan ortaöğretim okulları memur ve askerlerin çocuklarına eğitim vermekteydi. Buralarda ilk başlarda cinsiyet ayrımı olmadan kızlar ve erkekler karma biçimde eğitim almıştır. Napolyon'un aldığı bir kararla 1808 yılından itibaren bu okullarda kız çocuklarının eğitim alması yasaklanmıştır. Böylece sistem askeri eğitime dönüşmüştür. Napolyon eğitim sistemini tekeline alarak merkezileştirmiştir³¹⁶.

Fransa'da ortaöğretim, 1975 tarihli kanunla genel hatlarıyla son şeklini almıştır. Sistem, iki aşamalı olarak düzenlenmiştir. Birinci aşamada öğrencilere genel bilgiler verilmiş, ikinci aşamada ise çocukları ilgi ve yeteneklerine göre mesleğe veya yükseköğretime hazırlayan kolejler oluşturulmuştur. Ayrıca, bu dönemde zorunlu eğitimi tamamlayan öğrencilerin ustalık ve çıraklık gibi yaygın eğitim kurumlarına gittikleri de olmuştur³¹⁷.

Gelişmiş ülkelerin süreç içerisinde eğitim sistemini değiştirip, ortaöğretim süresini uzatması liselerdeki öğrenci sayısını artırmıştır. Böylece okullarda sayısal olarak bir patlama yaşanmıştır. Bununla birlikte, okullarda nicelik olarak bir artış

³¹² Ergün, *a.g.e.*, s. 146-.

³¹³ Ergün, *a.g.e.*, s. 147-148.

³¹⁴ Egüz, *a.g.e.*, s. 301.

³¹⁵ Egüz, *a.g.e.*, s. 296-297.

³¹⁶ Ergün, *a.g.e.*, s. 148.

³¹⁷ Egüz, *a.g.e.*, s. 301.

görülürken nitelikli öğrenci sayısında düşüş yaşanmıştır. Bu durumda liselerin her seviyedeki çocuklara açık hale gelmesinin de etkisi vardır³¹⁸.

4.2.4. Yükseköğretim

Üniversite kavramı, Latince *Universitas*'dan gelmektedir. İlk başlarda lonca anlamında kullanılmıştır. Ortak çıkarları için bir araya gelmiş topluluk manasındadır. Avrupa'da, Orta çağda kullanılan universitas kelimesi, modern üniversite terimiyle tam olarak aynı karşılığa gelmemektedir. Daha çok kurum, dernek (corporation) anlamında kullanılmıştır. Orta Çağ Avrupası'ndaki modern anlamdaki üniversite terimi *Studium Genaralle* kelimesine denk düşmektedir. Bu kavramın ilk üniversiteler için kullanıldığı bilinmektedir³¹⁹.

Orta Çağ'da Avrupa'da üniversiteler daha çok Paris ve Bologna üniversiteleri örnek alınarak kurulmuştur. Bu üniversitelerin ne zaman kurulduğu tam olarak bilinmemektedir. Genel kanı Bologna Üniversite'sinin kurulan ilk üniversite olduğu yönündedir³²⁰. Buralar zamanla skolastik düşüncenin etkisi altına girmiş ve katı bir eğitim-öğretim faaliyeti izlemeye başlamıştır. Böylece, kısa süre içerisinde üniversitelerde kuruluş ilkelerinin tam aksine bir değişim yaşanmış; üniversiteler gelişmelere kapalı, ilkel ve çağının ihtiyaçlarına cevap vermeyen kurumlara dönüşmüştür³²¹.

1789 Fransız İhtilali üniversiteler için bir dönüm noktası olmuştur. İhtilalle birlikte üniversiteler yerine askeri tarzda eğitim veren mühendislik okulları kurulmuştur. Ayrıca Fransa'da 18. asrın ortalarından sonra önem verilen meslekler için farklı okullar kurulmuştur: Paris Askeri Okulu, Meziere Mühendislik Okulu, Yol ve Köprü Mühendisleri Kraliyet Okulu gibi. Bu kurumlar günümüze kadar etkinliğini sürdürmüş Fransa'nın en gözde okullarıdır³²².

³¹⁸ Ergün, *a.g.e.*, s. 148.

³¹⁹ Ömer Lütfi Antalyalı, "Tarihsel Süreç İçerisinde Üniversite Misyonlarının Oluşumu", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 6, (Aralık 2017), s. 25-26.

³²⁰ Antalyalı, *a.g.m.*, s. 27.

³²¹ Ergün, *a.g.e.*, s. 148.

³²² Ergün, *a.g.e.*, 149.

Fransa’da, 1984 yılında karara bağlanan bir yasayla, yükseköğretim kurumlarının amacı şu şekilde belirlenmiştir: Öğrencileri genel bilgilerle birlikte bir mesleğe yönlendirmek, bunun yanı sıra gençleri sportif, kültürel, sosyal alanda aktif kılmak³²³.

Almanya’daki yükseköğretim yapılanması, 1870 yılındaki *Alman Savaşları* ile zorunlu hale gelmiştir. 1868 tarihinde bir yüksekokul modelinde olan *Ecole Pratique des Hautes Etudes* kurulmuştur. Bu şekilde başlayan yükseköğretim modernleşmesi, milli üniversitelerin kurulmasına zemin hazırlamıştır. Bu tür milli üniversiteler 1896 yılında kurulmaya başlamıştır. Tarihteki modern üniversiteler incelendiğinde, Almanya’da ön planda bir yapılanma yaşandığı görülmektedir. Özellikle Reformasyon ve Hümanizm döneminde Almanya’da mezhep üniversitelerinin daha çok olduğu bilinmektedir. 18. yüzyılda *Göttingen* ve *Halle* gibi üniversiteler hukuk ve felsefe alanında bir modernleşme yaşatırken; 19. yüzyılda bu tarz kurumlar yaşamın ve milli düşüncenin ön plana çıktığı yerler haline gelmiştir. 1871-1918 yılları arasında, Alman üniversiteleri dünyada seçkin üniversiteler arasında ilk sırayı almıştır. Bu üniversiteler, bilimsel bir metotla araştırmaya dayalı bir öğretim yöntemi izlemiştir. Zirvede olan bu kurumlar, uluslararası arenada birçok alanda başarı sağlamış, öğretim üyeleri pek çok alanda ve çok sayıda Nobel ödülü kazanmıştır³²⁴.

İngiltere’de, *Cambridge* ve *Oxford Üniversiteleri*, 1850 yılından itibaren ders çeşitliliğini artırarak zengin bir öğretim programı uygulamıştır. Bu okullar, 19. yüzyılın son çeyreğine doğru modern üniversiteler haline gelmiştir. Belgelere göre Amerikan üniversitelerinin de İngiliz okulu olan Oxford ve Cambridge üniversiteleri tarzında kurulduğu bilinmektedir. İlk dönemlerde cemaat ve kiliselerin denetiminde olan bu kurumlar, zamanla seküler hale gelerek devletçi bir politika ve bilimsel bir yöntem izlemişlerdir³²⁵.

³²³ Egüz, *a.g.e.*, s. 301.

³²⁴ Ergün, *a.g.e.*, s. 149-150.

³²⁵ Ergün, *a.g.e.*, s. 150.

4.3. Mürebbiye Kelimesinin Etimolojik Kökeni

Mürebbiye, sözlükte *eğitmen*, *eğitici* anlamlarına gelmektedir³²⁶. *Mürebbi* kelimesinin müennesi (dişisi)dir. Kelime köken olarak Arapça *rby* kökünden türemiştir. Arapça *tarbiya* (تربى) kelimesinin tef'il vezni failidir. Genel itibariyle çocuk eğitimi ile ilgilenen kimselere atfedilmektedir. İbranice *rab* kelimesinden türemiş olması da muhtemeldir. Çünkü *rab* kelimesinin İbranice karşılığı *terbiye eden* anlamına gelmektedir³²⁷. Çocukların terbiyesi ve eğitimi için gerekli faaliyetleri yerine getiren kadın eğitimciye mürebbiye denir. Özellikle bazı yazarlar Tanzimat'ın ilanından sonra, mürebbiye yerine *enstitütris* kelimesini de kullanılmışlardır³²⁸.

4.4. Avrupa'da Mürebbiyelik Kurumunun Ortaya Çıkması ve Gelişmesi

Mürebbiyeler (*Governess*), Avrupa'da daha çok I. Dünya Savaşı'ndan önce görülmüştür. Köylerde, bir okulun bulunmadığı yerlerde, çocukların eğitim almasını sağlamışlardır. Aileler, uzak bir yatılı okula göndermektense çocuklarının mürebbiyeler aracılığıyla evde eğitim almasını istemiştir. Belli bir yaşa kadar evlerde eğitim alan bu çocuklar daha sonrasında bir okula gönderilmiştir³²⁹.

Mürebbiye tutanların büyük bir çoğunluğunu zengin ailelerin oluşturduğu görülmektedir. Varlıklı aileler hem sosyal statü göstergesi olarak hem de çocuklarına baksın ve çocuklarını eğitsin diye bu kişileri tutmuştur³³⁰. Mürebbiyelerin, çocukların her türlü ihtiyacıyla ilgilenmesi ebeveynlere bir rahatlık sağlamış ve anne-babanın işini kolaylaştırmıştır. Bu bakımdan mürebbiyelere ilgi her geçen gün artmıştır.

Ailelerin mürebbiye tutmasının bir diğer sebebi ise bazı ailelerin çok seyahat ettikleri için çocuklarının okul eğitiminden geri kalmasını istememeleridir. Çocuklarının destekleyici eğitim alıp diğer çocuklarla eşdeğer gitmesi için çocuklarına mürebbiye

³²⁶ Osmanlı Türkçesi Sözlüğü, *Mürebbi-Mürebbiye*, Say Yayınları, İstanbul 2011, s. 330.

³²⁷ Hüseyin Yaşar, "Samiha Ayverdi'nin Eserlerinde Mürebbiye Eğitiminin Yansımaları", *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 5, S. 10, (Aralık 2017), s. 488.

³²⁸ Ceran, a.g.m., s. 215.

³²⁹ Dmytro V. Kudinov, Sergey I. Degtyarev, Lybov G. Polyakova, Jasmin Gut, "Educational Process in Ancient Rome Schools", *European Journal of Contemporary Education*, C. 8, S. 2, (2019), s. 426.

³³⁰ Kudinov, a.g.m., s. 435.

tutmuşlardır. Bu yüzden mürebbiyelerini yanlarında götürmüşler, mürebbiyeler gerek duyulduğunda çocukların her türlü ihtiyacını karşılamıştır³³¹.

Avrupa’da, birçok kadının 17. yüzyılın ikici yarısından itibaren mürebbiyelik yaptığı ve geçimlerini bu yolla karşıladığı bilinmektedir. Bu kişiler mürebbiyelik yaptığı evde kalıp, aileyle birlikte yaşamışlardır. Gün geçtikçe sayıları artan bu mürebbiyeler, zamanla sosyal hayatta yer bulmuşlar; romanlara ve filmlere konu olmuşlardır³³². Bu durumun bir döngü şeklinde sürdüğü görülmektedir. Toplumun mürebbiyelere ilgisi artıkça filmler çekilmiş, romanlar yazılmıştır; bu tür eserler beğeni kazandıkça mürebbiyelere karşı ilgi artmıştır.

Sarah Fielding’in kaleme aldığı *Mürebbiye (The Governesses)* veya *Küçük Kadın Akademisi (The Little Female Academy)* romanı, toplumun dikkatini bu meslek üzerine yoğunlaştırmıştır. Bu roman, ailelere kız çocuklarını okutmanın önemini ve gerekliliğini göstermiştir. Bu eserin diğer bir önemli özelliği de İngilizce olarak kaleme alınan ilk çocuk romanı olmasıdır. Yazar, tüm ailelere, kız çocuklarına; *Okumanın gerçekten ne işe yaradığını gelin beraber düşünelim* diye seslenmiş, ilk satırlarına bu cümlelerle başlamıştır. İngiltere’de o dönemler kadın okuma oranlarının %40 dolaylarında olduğu zamanlardı. Yazar, bu açıdan bilgili, kültürlü bir kadın ideali kurmuştur. Kız çocuklarının okumasını ve onlardan öğrendikleri bilgileri günlük hayatta kullanmalarını istemiştir. Ayrıca, *The Governesses* romanı İngiltere toplumuna aşk romanları dışında da birçok türün olduğunu göstermiştir³³³.

Charlotte Bronte’nin yazdığı ve 1847’de üç cilt halinde yayımladığı *Jane Eyre* romanı, döneminin çok satan eserlerindendir. Eser, Bronte’ün kendi yaşamından esinlenerek kaleme alınmıştır. Kitaptaki kız okulu, yazarın ablalarıyla birlikte öğrenim gördüğü Cowan Bridge’deki rahip kızları için açılmış okuldur. Romandaki ölüm sahnesinde Charlotte Bronte’nin doğrudan ablası Maria’nın ölüm anını aktardığı söylenir. Kadın yazarlar Viktorya dönemi İngilteresi’nde ciddiye alınmadığı için yazar, eseri bir erkek ismi olan “Currer Bell” adıyla yayımlamıştır. Eser, öksüz kalmış bir kız

³³¹ *Mürebbiyenin Rolü ve Neden Aileniz İçin Uygun Olabilir*, (8 Nisan 2019), <https://www.motherhoodcenter.com/the-role-of-governess/>, (10.10.2021/13:30).

³³² *Mürebbiyenin Rolü ve Neden Aileniz İçin Uygun Olabilir*, (8 Nisan 2019), <https://www.motherhoodcenter.com/the-role-of-governess/>, (10.10.2021/13:35).

³³³ Sarah Fielding, *The Governess; or Little Female Academy*, British Library, Londra 1749.

çocuğu olan Jane Eyre'in hayatına odaklanmaktadır. Victoria dönemi İngiltere'sinde farklı sınıftan iki kişi arasındaki bir aşkı anlatan roman, toplumda yaşanan dini baskıyı, sınıf ayrımını ve erkek üstünlüğünü gerçekçi bir biçimde yansıtır. Kadın özgürlüğü ve haklarına sahip çıkan ilk romanlardan biri olarak kabul edilen eser romantizm akımının en önemli örneklerindendir. Jane, maddi imkansızlıklardan dolayı bir evde mürebbiye olarak işe başlar. Çalıştığı evin sahibi Edward Rochester'e aşık olur. Rochester de bu aşka karşılık verir ve evlenme teklifi yapar. Ancak, resmiyette böyle bir evlilik akdi yapılamaz. Çünkü Rochester evlidir. Roman kahramanı bu durum üzerine evi terk eder³³⁴.

Yazılı basında mürebbiyelik ile ilgili birçok eserin çıkması ve toplumun buna ilgi göstermesi görsel sanatları da etkilemiştir. *The Governess* bu tür filmlerden biridir. 1830'lu yıllarda Londra'da geçen mürebbiyelik mesleğini seçen bir kızın hikayesini anlatmaktadır. Mürebbiyelik mesleğini yapan bu kişinin nelerle karşılaştığını gözler önüne sermiştir³³⁵.

Sonuç olarak; ailelerin mürebbiye çalıştırmak için farklı sebeplerinin olduğu bilinmektedir. Ailelerin ikamet ettiği köyde, semtte okul bulunmaması; çok sık seyahat eden aile çocuklarının eğitim-öğretimden kopmaması; çocuklarıyla uğraşmak istemeyen zengin ailelerin hem çocuklarla ilgilenen hem de gösteriş olsun diye bu kişileri tuttukları görülmüştür. Mürebbiyeler, sosyal hayatta yer buldukça üzerine romanlar yazılmış ve filmler çekilmiştir. Böylece mürebbiyeler toplumun aşına olduğu karakterler haline gelmiş; sayıları her geçen gün artarak devam etmiştir.

4.5. Mürebbiyelerin Çocuk Eğitimdeki Roller ve İdeal Mürebbiye Tipi

Mürebbiyeler, ilk başlarda varlıklı aileler tarafından sosyal statü göstergesi olarak görülmüştür. Zamanla bu durum değişmiş, önemi anlaşılan bu kişiler çocuklara; aritmetik, okuma-yazma, dil, coğrafya ve tarih öğretmişlerdir. Yaşça daha büyük olan çocuklara dans, piyano, resim, güzel sanatlar ve görgü kuralları hususunda bilgiler vermişlerdir. Asıl işleri çocuğun eğitimi ve gelişimi olduğundan bu kişiler çalıştıkları evlerde diğer işlerle fazla alakadar olmamışlardır. Ancak, aile üyeleri tarafından

³³⁴ Charlotte Bronte, *Jane Eyre*, (çev. Nihal Yeğinobalı), Can Yayınları, İstanbul 2018, s. 14-600.

³³⁵ *The Governess*, https://www-amazon-com.translate.google/Governess-VHS-Minnie-Driver/dp/0767811429?x_tr_sl=en&x_tr_tl=tr&x_tr_hl=tr&x_tr_pto=sc, (15.11.2021/15:40).

görevleri belli olan bu kişilerin çevredeki insanlarca karıştırıldığı da olmuştur. Bazen taşıyıcı anne ya da evin hizmetçisi gibi görülebilmekteydiler. En çok da mürebbiyelerle dadılar birbirlerine karıştırılmıştır. Benzer tarafları olsa da mürebbiyeler dadılara göre çocuk eğitimi ve gelişimi hususunda uzmanlaşmış kişilerdir. Avrupalı aydınlar, mürebbiyelerin eğitilmiş olması gerektiğini vurgulamışlardır. Çocuğun bakım ve eğitimiyle ilgilenecek bu kişilerin, yeterli donanıma sahip olmasını ve gerekli formasyondan geçmesini elzem görmüşlerdir. Bunun yanı sıra tecrübenin de öneminden bahsetmişler; bu kişilerin deneyimli olmasını dile getirmişlerdir³³⁶.

Avrupalı aileler, mürebbiyelerin görev tanımını şu şekilde yapmıştır: Bu kişiler, öncelikli olarak çocukların derslerine yardımcı olmalıdır. Günlük ödevlerde çocukları destekleyip, denetlemelidir. Çocuklara görgü kurallarını öğretmelidir. Temizlik anlamında ise çocukların öz bakımlarına yardım etmelidir. Ayrıca, çocuk odalarının düzenli ve temiz tutulmasında çocuklara yardımcı olmalıdır. Tüm bunları yerine getirirken, çocukların gelişimini ön planda tutup çocuğun yaptığı işten zevk almasını sağlamalıdır³³⁷.

Aileler tarafından tercih edilen mürebbiyelerin eğitilmiş ve tecrübeli olmalarına önem verilmiştir. Bu tür mürebbiyelerin sayısı az olduğu için alanda bir boşluk meydana gelmiştir. 1826 yılında yayımlanan Robert Mudie'ye ait *The Complete Governess (Mükemmel Mürebbiye)* adlı eser, bu açığı kapatmak için kaleme alınmıştır. Eserde mürebbiyelik üzerine nitelikli bilgiler verilmektedir. Eser, kadınlar için hazırlanmış bir eğitim kitabıdır. Kitapta öğretmen ve mürebbiyelerin vereceği eğitimler üzerinde durulmuş, bu eğitimin ne şekilde verileceği anlatılmıştır. Çocuklara nasıl yaklaşılacağı ve çocukların algı durumlarına göre ne şekilde eğitim verileceği ele alınmıştır. Kitap mürebbiye ve öğretmenlerin aritmetik, geometri, tarih, gramer, felsefe, kimya, coğrafya, botanik, zoolojide nasıl uzmanlaşacağını anlatan bir eserdir³³⁸.

³³⁶ *Mürebbiyenin Rolü ve Neden Aileniz İçin Uygun Olabilir*, (8 Nisan 2019), <https://www.motherhoodcenter.com/the-role-of-governess/>, (10.10.2021/13:30).

³³⁷ *Mürebbiyenin Rolü ve Neden Aileniz İçin Uygun Olabilir*, (8 Nisan 2019), <https://www.motherhoodcenter.com/the-role-of-governess/>, (10.10.2021/13:30).

³³⁸ Robert Mudie, *The Complete Governess; a Course of Mental Instruction for Ladies, with a Note of the Principal Female Accomplishments: Intended to Facilitate the Business of Public Establishments, and Abridge the Labour of Private Education*, Knight and Lacey, London 1826, s. 28.

4.6. Avrupalı Meşhur Mürebbbiyeler

4.6.1. Katherine Swynford

Günümüzde Belçika sınırlarında bulunan bir konumdaki Hainaut'ta 1349 ya da 1350 yılında doğmuştur. Gauntlu John, kızları Elizabeth ve Philippa'nın bakım ve eğitimiyle ilgilensin diye Katherine Swynford'u mürebbbiye olarak işe başlatmıştır. Aile, mürebbbiyelerine o derece güvenmektedir ki mürebbbiyelerini kızlarının odasına yerleştirip, ailenin bir üyesi gibi görmüştür. Kızlarının yaşadığı lüksü mürebbbiyelerine de sağlamıştır. Gauntlu John, karısı Constance'nin ölümü üzerine mürebbbiyesi Katherine Swynford ile yasak ilişki yaşamış ve ondan dört çocuğu olmuştur. Toplumca uygun görülmeyen metres hayatı, baskı sonucunda evlilikle sonuçlanmış, ancak bu evlilik John'un itibarını önemli ölçüde zedelemiştir³³⁹.

4.6.2. Kat Ashley

Asıl adı Katherine Ashley'dir. 1502 yılında doğduğu tahmin edilmektedir. Onu tarihin öznelerinden birisi haline getiren Elizabeth Tudor'un mürebbbiyeliğini yapmış olmasıdır. Bu yönüyle bir kraliyet mürebbbiyesidir. Elizabeth, İngiliz kraliçe olarak tahta çıktığında da onun en gözde çalışanı olmayı sürdürmüştür. Her daim Kraliçe'nin yanında olmuş ve her türlü ihtiyacıyla ilgilenmiştir. Aralarında mürebbbiye, bakıcı ilişkisinden daha çok arkadaş, dost muhabbeti vardır. I. Elizabeth, Kat Ashley'i annesi gibi görmüş; mürebbbiyesinin her daim yanında olmasını istemiştir³⁴⁰.

4.6.3. Madame de Maintenon

Madame de Maintenon, 1635 yılında Niort'taki bir hapishanede dünyaya gelmiştir. 1647 yılında babası ölünce yetim kalmıştır. 1652 yılında şair olan Paul Scarron ile evlenmiştir. Kocasının 1660 tarihinde ölümüyle borç batağına saplanmıştır. Hayatını değiştiren olay XIV. Louis'in gayri meşru hayat yaşadığı metresi Marquise de Montespan'la tanışmasıdır. Bu sayede 1669 yılında Marquise de Montespan'ın teşvikiyle XIV. Louis'in gayrimeşru çocukları ile ilgilenmesi için mürebbbiye olarak

³³⁹ James White, *The Adventures of John of Gaunt, Duke of Lancaster*, Andesite Press, 2017, s. 42.

³⁴⁰ *The Life and Death of Kat Ashley*, (18.07.2012), <https://thetudorenthusiast.weebly.com/blog/the-life-and-death-of-kat-ashley>, (11.11.2021/22:50).

tutulmuştur. 1680 yılında ikinci nedime pozisyonuna gelmiştir. Maria Thesera'nın ölümü üzerine 1683'te kralla evlenmiştir³⁴¹.

4.6.4. Marion Crawford

1909 yılında İskoçya Gatehead'da doğmuştur. Çocuk psikoloğu olmak için eğitim hayatını sürdürürken, yaz tatilinde mürebbiye olarak Lord Elgin'in çocuklarıyla ilgilenmiştir. Çalışmasından memnun olunması sebebiyle Kraliçe Elizabeth II ve Kral VI. George'ye tavsiye edilmiştir. Crawford³⁴², zamanla kendini ispatlamış, Prenses Margaret ve Elizabeth'in en önemli mürebbiyelerinden biri olmuştur³⁴³.

4.6.5. Maria Flaxman

1768 yılında İngiltere'de doğmuştur. İngiliz ressam ve illüstratördür. Üvey kardeşi John Flaxman'ın resimlerinden etkilenecek ona yardım etmiştir. İtalya'da kaldığı dönem Naylor-Hare ailesinin çocuklarına mürebbiyelik yapmıştır. 1833 yılında Londra'da 65 yaşında hayata gözlerini kapamıştır³⁴⁴.

4.6.6. Jane Gardiner

Jane Gardiner, akademisyen John Arden'in kızıdır. Babasının da etkisiyle ilgi alanları bilim, edebiyat ve doğa felsefesi üzerine olmuştur. Eğitimle olan bu ilişkisinin etkisiyle genç yaşlarda öğretmenliğe başlamıştır. Lady Martin'in talebi üzerine kızlarına mürebbiyelik yapmıştır. Mesleğinde iyi olan Gardiner, Fox-Strangeways'in de mürebbiyeliğini yapmıştır³⁴⁵.

4.6.7. Edith Cavell

1865 yılında İngiltere'de doğmuştur. Londra'da hemşirelik eğitimi almıştır. Hemşirelik eğitimine başlamadan önce Belçika'da mürebbiyelik yaptığı bilinmektedir.

³⁴¹ Mark Byrant, *Queen Of Versay: Madame de Maintenon, XIV. Lous'nin Fransa'sının First Lady'si*, McGill-Queen's University Press, 2020, s. 45.

³⁴² Resim 4.

³⁴³ Ian Loyd, *The Forgotten Royal Nanny*, (Jul.30.2011), <https://www-express-co-uk.translate.google/expressyourself/261992/The-forgotten-royal-nanny? x tr sl=en& x tr tl=tr& x tr hl=tr& x tr pto=op,sc>, (12.11.2021/00:25).

³⁴⁴ Maria Flaxman, <https://peoplepill.com/people/maria-flaxman.>, (12.11.2021/10:00).

³⁴⁵ Joanna Martin, "A Governess in the Age of Jane Austen", *The Journals and Letters of Agnes Porter*, 2003, s. 7.

I. Dünya Savaşı'nda birçok Fransız, İngiliz ve Belçikalı esirin Almanlardan kaçmasına yardım ettiği için tutuklanmış, 1915 yılında idam edilmiştir³⁴⁶.

4.6.8. Marie Curie

1867 yılında Varşova'da doğmuştur. Annesi yönetici, babası öğretmen olan Marie Curie, bilime her zaman ilgi duymuştur. O dönemler Rus Çarı'nın denetimi altında olan Polonya'da eğitim almasının imkânı yoktu. Ablası ile bir anlaşma yapmış; Paris'te önce ablasını okutmuş, sonra da kendisinin okuyabilmesi için ablasının tüm imkanlarını kullanmıştır. Mürebbiyelik yapmış, parasının bir kısmını ablasına göndermiştir. Birçok yerde mürebbiyelik yapan Marie Curie böylece eğitime kaynak yaratmıştır. Sonra kendisi de Paris'e gitmiş ve 1893 yılında fizik bölümünü, 1894 yılında matematik bölümünü derece ile bitirmiştir³⁴⁷.

4.7. Osmanlı Toplumunda Mürebbiyeliğin Gelişimi

Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra Osmanlı Devleti'nin batı ile ilişkileri artmıştır. Bu temasın sonucunda geleneklerde, toplumun yaşayış tarzında, aile anlayışında ve sosyal alanda değişimler yaşanmıştır. Değişimin en çok olduğu yerler İstanbul gibi büyük şehirlerdir. Değişim, daha çok maddi durumu iyi olan ailelerde görülmüştür³⁴⁸.

Osmanlı Devleti'nde toplum, saray, devlet ricali alışkanlıkları farklılık göstermektedir. Sarayda protokol kuralları düzenlenmesi, batılılaşma ve modernleşme hususunda kitaplar yazılması bu görüşümüzü desteklemektedir. Sarayın Avrupaî yaşam arzusunu Nevin Meriç şu sözlerle ortaya koymuştur: Enver Paşa bir gün saray protokolünde yemek yerken, Paşa'nın bamya yemeğinden hemen sonra su içmesi garipsenir. Çünkü, devlet ricalinde bamya yendikten hemen sonra su içilmezdi. Bu Avrupaî yaşam, modernleşme tutkusu sadece sofranın kurallarıyla sınırlı kalmamış; yabancı sefirlerin kabulünde, yemek aletlerinde, giyim tarzında da kendisini hissettirmiştir. En son olarak ziyafetlere kadınlarında katılması ile çok boyutlu

³⁴⁶ Elizabeth Grey, *Friend Within The Gates: The Story of Nurse Edith Cavell*, Houghton Mifflin, 1961, s. 55.

³⁴⁷ Seda Balmumcu, *Bilimde Devrim Yapan Kadın: Marie Curie*, (04.07.2020), <https://www.birgun.net/haber/bilimde-devrim-yapan-kadin-maria-curie-307101>, (12.11.2021/14:30).

³⁴⁸ Şen, a.g.e., s. 122.

dönüşümler yaşanmıştır. Buradan da anlaşılacağı üzere bu değişim ilk olarak sarayda, protokollerde görülmüştür³⁴⁹. Batılılaşma hareketi içerisinde toplumun alafranga yaşama ayak uydurma arzusunun milleti kendi değerlerinden uzaklaştırdığı sonucu da yadsınamaz bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır³⁵⁰. Bu değişim her alanda olduğu gibi ailelerin çocuk eğitimi anlayışında da farklılık yaşatmıştır. Tüm bu gelişmeler ışığında çocuklarını Avrupalı tarzda ve batı normlarına göre yetiştirmek isteyen aileler ortaya çıkmıştır³⁵¹. Düşüncesi bu yönde olan aileler, çocuklarını modern ve yabancı okullara göndermiştir³⁵². Türk-İslam değerlerine göre yetişen çocukların yabancı okullara gönderilmesi bazı kesimlerce sakıncalı görülmüştür. Bu okullarda kiliseye bağlı bir eğitim verildiği gibi kendi değer ve inanç sistemlerine göre bir eğitim metodu da izlenmiştir. Müslüman-Türk aile yapısında yetişen çocukların bu durumdan etkilenmesi kaçınılmazdır. Bu okullarda görev yapan eğitimciler, Müslüman çocukları kiliseye götürmüş, ayinlere dahil etmiştir. Öğretmenler, Hristiyan inancına uygun bilgileri öğrenmediği takdirde öğrencilerin dini derslerine kötü not vermiştir³⁵³. Müfide Ferit: “*Bu okullara Türk girebilir ama Türk çıkılamaz*”³⁵⁴.” cümlesiyle durumu açık bir şekilde ifade etmiştir. İşte bu durumdan dolayı, çocuklarını bu okullara göndermek istemeyen ancak yabancı bir hocadan da nitelikli bir eğitim almasını isteyen aileler tarafından mürebbiye eğitimi ön plana çıkarılmıştır. Bu kişiler çocuklarına özel ders verdirmek isteyen varlıklı ailelerdir. Avrupalı tarzda eğitim verme arzusu zamanla orta kesim ailelere de sirayet etmiştir. Bu eğitimciler, mürebbiyeler zamanla ailenin bir üyesi haline gelmiştir. Çocukların her zaman yanında olmuşlar, yirmi dört saati çocuklarla geçirmişlerdir. Zamanla mürebbiyelere bir oda verilmiş, bu kişiler konaklarda kalmaya başlamıştır. Genelde bu kişiler devlet irtibatımızın da bulunduğu Fransa’dan gelen mürebbiyelerdir. Özellikle çocuğunun devlet nazarında iyi bir yere gelmesini isteyen anne babalar, yabancı dil öğrenimi için Fransız mürebbiyelerden faydalanmıştır³⁵⁵. İş bulmak hevesi ile ülkeye giriş yapan bu kişiler eğitecek öğrenci

³⁴⁹ Nevin Meriç, *Osmanlı’da Gündelik Hayatın Değişimi Âdâb-ı Muâşeret*, I. Baskı, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2000, s. 197.

³⁵⁰ Mustafa Karabulut, “Tanzimat Dönemi Türk Romanlarında Alafrangalaşmak”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı*, C. 56, S. 2, (2008), s. 47.

³⁵¹ Şen, a.g.e., s.123.

³⁵² Ceran, a.g.m., s. 216-217.

³⁵³ Ulu, a.g.m., s. 599.

³⁵⁴ Necdet Sevinç, *Osmanlı’dan Günümüze Misyoner Faaliyetleri*, Milenyum Yayınları, İstanbul 2002, s. 145.

³⁵⁵ Ulu, a.g.m., s. 599.

bulmak için dönemin gazetelerine ilanlar vermiştir³⁵⁶. Bunun bir örneği, Tarık gazetesinde yer alan ilanlarda görülmektedir³⁵⁷.

1830'lu yıllarda ailelerin isteğine göre Avrupa'dan özel olarak getirtilen mürebbiyeler, Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra kendi olanaklarıyla gelmeye başlamıştır. Bu mürebbiyeler ilk olarak sarayda ve yüksek makamları işgal eden devlet personellerinin konaklarında iş bulmuşlar ve II. Abdülhamid'in saltanatının bir dönemine kadar faaliyetlerini sürdürmüşlerdir³⁵⁸. Mürebbiyelerin, bu kadar çok sosyal yaşama, topluma nüfuz etmesinin bir sebebi de Müslüman olan kız çocuklarının sıbyan mektebini bitirdikten sonra devam edebileceği bir okulun bulunmamasıdır³⁵⁹. Çünkü; kadınların eğitimi için resmi ya da özel kuruluşlara gerek vardır. Mürebbiyeler, bunların dışında bir alternatif olarak ortaya çıkmıştır. Mürebbiyeler, çocukların eksik olduğu yönlerinin tamamlanması için tutulmuştur. Kadın eğitimi için yeterli resmî kurumlar olmadığı için kız çocuklarının eğitimi, konaklarda özel hocalar ve mürebbiyeler tarafından verilmiştir³⁶⁰.

Mürebbiyelerin daha çok saray ve varlıklı ailelerin konak ve yalılarında görev yaptığı bilinmektedir³⁶¹. Ancak, nadiren de olsa farklı kurumlarda da görev yapmışlardır. Bu kurumlardan, II. Abdülhamid döneminde açılan *darülacezelerin* bünyesinde olan *eytamhanelerde*³⁶² de yabancı mürebbiyeler çalışmıştır³⁶³.

Mürebbiyeler konusunda dikkat çeken bir diğer husus, 19. asır sonuna doğru çocukların bakım ve eğitimi için görevlendirilen mürebbiyelerin yanı sıra kadınlar için de enstitütrislerin tutulduğudur. Dolayısıyla, iş alanı genişleyen hem çocuklarla hem de kadınlarla ilgilenen bu kişiler sayısal olarak artmıştır. Müslüman olan yerli eğitimciler,

³⁵⁶ Sema Uğurcan, (hızl. Hakkı Dursun Yıldız), *Tanzimat Devrinde Kadının Statüsü, 150. Yılında Tanzimat*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1992, s. 500.

³⁵⁷ Cafer Ulu, "Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Mürebbiyelik Müessesesi", *International Periodical For The Languages Literature and History of Turkishor Turkic*, C. 9, S. 1, (Kış 2014), s. 602.

³⁵⁸ Uğurcan, *a.g.e.*, s. 500.

³⁵⁹ Ahmet Koçak, "Osmanlı Türk Toplumunun Modernleşmesinde Yeni Bir Model: Avrupalı Mürebbiyeler", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 40, (Güz 2016), s. 61.

³⁶⁰ Abdullah Acehan, "Batılılaşma Dönemi Türk Romanında Roman Kahramanı ve Olay Yönlendiricisi Olarak Mürebbiye", *Rota Eğitim ve Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 5, S. 12, (Ekim 2018), s. 4.

³⁶¹ Resim 1.

³⁶² Resim 2.

³⁶³ Ulu, *a.g.m.*, s. 603.

zamanla yerlerini Avrupalı mürebbiyelere bırakmak zorunda kalmıştır. İstanbul gibi büyük şehirlerde, kimi konaklarda bir zenci dadının yanı sıra bir de ecnebi mürebbiye çalışmıştır. Özellikle II. Meşrutiyet dönemine bakıldığında varlıklı ailelerin büyük bir çoğunluğunda bu tip mürebbiyeler görülmektedir. Bu dönemde, mürebbiyelerin sayısal olarak fazlalığından dolayı, Cemil Meriç dönemi “*Mürebbiyelerin Saltanatı*” diye adlandırmıştır³⁶⁴. Hatta, Avrupalı mürebbiyeler ülkemize o kadar çok alışmışlardır ki, içlerinden Osmanlı vatandaşlığına geçmek isteyenler bile olmuştur. Mesela; mürebbiye Sofi İnason, Osmanlı tabiiyetine kabulü konusunda müracaatta bulunmuştur. Bunun üzerine yapılan tahkikat üzerine bir sakınca görülmemiş, kaydı yapılmıştır³⁶⁵.

4.8. Türk Toplumunda Mürebbiyelik Kurumu ve Karşılaşılan Sorunlar

Pierre Anmeghian, Fatma Aliye Hanım’ın *Nisvân-ı İslâm* isimli eserine atıfta bulunarak kaleme aldığı *Les Femmes et La Societe Turque* adlı yazısında; Osmanlı kadınlarının Fransız kültürü ve diliyle tanışmalarını anlatmaktadır. II. Abdülhamid döneminde eğitim konusunda büyük atılımlar yapıldığını ve kurumsallaşmanın arttığını savunmaktadır. Özellikle, kız çocuklarının eğitim ve öğretim faaliyetleri için kurumlar açıldığını; Abdülhamid dönemine kadar ailelerin sadece Kuran öğrettiği kızlarına Fransızca öğretmek istediklerini dile getirmektedir. Maddi durumu iyi olan ailelerin Fransız mürebbiye tutmaya başladıklarını söylemektedir³⁶⁶.

Fransızlar, II. Abdülhamid’i Batıya dönük ve yeniliklere açık bir padişah olarak tanıyordu. Bu yüzden Türkiye’ye giriş çıkışlarda mürebbiyeler rahat etme imkânı bulmuşlar, bir sıkıntıyla karşılaşmamışlardır. Kıt kanaat geçinen, ekonomik sıkıntı yaşayan ve maddi kazanç sağlamak isteyen Fransız kadınlar için mürebbiyelik bir iş kolu olarak cazip gelmeye başlamıştır. Zamanla varlıklı ailelere Fransız mürebbiye ayarlayan, bulan iş adamları ortaya çıkmıştır. Ticari faaliyete dönüşen bu durum, ailelerin yeterli donanımına sahip olmayan, hatta okuma yazma bile bilmeyen kişilerle karşılaşmalarına sebep olmuştur. Bu durumu zengin bir eş bulmak düşüncesiyle kullanan kadınlar da olmuş; Müslüman erkeklerle evlenmişlerdir. Tüm bu yaşananların

³⁶⁴ Ulu, a.g.m., s. 600-601.

³⁶⁵ BOA., *DH.EUM.ECB.*, 16/46.

³⁶⁶ Senem Timuroğlu, *Kanatlanmış Kadınlar: Osmanlı ve Avrupalı Kadın Yazarların Dostluğu*, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2020, s. 17.

üzerine, çocukların mürebbiyeleriyle birlikte bir Avrupa ülkesinde yaşıyor gibi hareket etmesi, toplum nazarında rahatsızlık vermeye başlamış, devlet ricalinin belli kesimini endişeye sevk etmiştir. Devlet bu duruma kayıtsız kalmayarak önlem almıştır. İlk iş mürebbiye olduğunu iddia eden kişileri ayırt edebilmek için Fransa Millî Eğitim Bakanlığıyla anlaşma imzalanmış ve mürebbiyelerin gerekli diplomalarının olması zorunlu hale getirilmiştir. Bu belgeleri bulunmayan mürebbiyelere mümkün olduğunca izin verilmemiştir. Bu düzenleme yeterli gelmemiş olacak ki; II. Abdülhamid, İslam dinini kabul eden ailelerin, Hristiyan mürebbiye çalıştırmasını men eden bir hüküm çıkarmıştır³⁶⁷. Bu hüküm şu şekilde ifade edilmiştir: Avrupa'dan getirilen ve ülkemizde yaşayan Hristiyan kadınlardan evlere mürebbiye ve sütanneler alınmıştır. Gelen şikâyetler üzerine bu durum birtakım sorunlara yol açmıştır. Bu kişiler sütanne ve mürebbiye olarak İslam hanelerine girmiş, çocuklar bu mürebbiyelerin ellerine bırakılmıştır. Bu çocuklar, Hristiyan okullarına gittikleri için kendi dini değerleri öğretilmemiş ve bu aidiyetlerden uzaklaşmışlardır. Kimi Müslüman aile kız çocuklarının, mürebbiyeleriyle birlikte Hristiyan mahallerinde gezdikleri, açık saçık kıyafetler giyerek dolaştıkları ve uygun olmayan davranışlarda bulundukları görülmüştür. Dolayısıyla Hristiyan kadınların mürebbiye olarak İslam hanelerine alınmaması konusunda bir karar verilmiştir. İslam dinini kabul eden ailelerin, Hristiyan bayanları sütanne veya mürebbiye sıfatıyla çalıştırmaması gerekli görülmüş ve bu durumu yasaklayan hüküm çıkarılarak sorunun çözülmesi elzem olmuştur³⁶⁸. Bu hüküm toplumun değerlerinin, ahlaki yapısının bozulması üzerine alınmış bir karardır. Mesela; Selanik vilayetine uyarı maksatlı kaleme alınan bir mektup dikkat çekicidir. Katerin kazasında Jandarma teşkilatında yüzbaşı olarak görev yapmakta olan Sorin Efendi'nin, çocuklarının terbiyesi ve eğitimi için Rusya'dan getirttiği mürebbiye ile vilayet tercümanı Fahreddin Efendi arasında geçen yasak ilişki üzerine bir mektup yazılmıştır. Fahreddin Efendi, mürebbiyenin bulunduğu haneye sürekli gelerek mürebbiyeeye uygunsuz davranışlarda bulunmaktadır. Bu durumun çok çirkin olduğu ve olayın neticelenmesini belirten uyarı mektubu yazılmıştır³⁶⁹. Bu durumun bir benzeri Kütahya Mebusu Ahmet Gürsoy'un hanesinde yaşanmıştır: Mürebbiyelik görevini yürütmekte olan İsviçre uyruklu matmazele, Yaver Hayrettin Sümer'in çirkin davranışlarda ve

³⁶⁷ Timuroğlu, *a.g.e.*, s. 17-18.

³⁶⁸ BOA., *İ.HUS.*, 89/35.

³⁶⁹ BOA., *TFR.I.SL.*, 149/14868.

hakaretlerde bulunmasından dolayı Yaver Hayrettin hakkında gerekli yasal işlemlerin yapılmasına dair bir dilekçe gönderilmesi hukukunda verilen kararda görülmektedir³⁷⁰. Tüm bu yaşananlar; Osmanlı Devleti'nin bu gibi olaylarda gerekli incelemeleri başlattığı, suçlu bulunan kişiler hakkında gerekli cezai işlemleri uygulamaya koyduğunu göstermektedir.

Avrupalı mürebbiyeler, bazı dönemlerde devletin içinde bulunduğu siyasi şartlara göre dikkat edilmesi gereken bir husus olma özelliğini de taşır. Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı sırasında bu tür mürebbiyelere dikkat etmiş, bunları kontrol altına almaya çalışmıştır. Yabancı mürebbiyelerin, İstanbul gibi büyük şehirlere giriş çıkış yapmaları ve devlet içerisindeki yer değişiklikleri denetim altına alınmak istenmiştir. Yer değişiklikleri belli bir izne tabi tutulmuş; ancak Dahiliye Nezaretinden aldıkları izin belgeleriyle şehirler arası mahal değişikliği yapmışlardır³⁷¹. Tüm bu gelişmeler üzerine Avrupalı mürebbiyeler hakkında; Mensub-ı askeriye'nin muhasım devletler ya da Osmanlı Devleti'nin siyasi münasebeti olmayan devletlerin tebaasından olan vatandaşlardan mürebbiye ve hizmetçi tutmamaları, evlerine almamaları, aynı binada oturmalarını yasaklayan bir karar alınmıştır³⁷². Alınan bu hüküm desteklenmiş, yer değişikliği isteyen mürebbiyeler İtilaf Devletleri'nin vatandaşı ise çoğunlukla ret cevabı verilmiştir³⁷³. Mesela; Ankara Duhan Rejisi muhasebecisi olan Yorgidas Efendi'nin, 1916 yılında İstanbul'a tayini çıkmıştır. Bu sebeple Yorgidas Efendi kızlarının eğitimi ve bakımı ile ilgilenen mürebbiyeleri Jeanne Valence için izin talebinde bulunmuş, mürebbiyelerinin kendileriyle İstanbul'a gelmesini istemiştir. Bu konu üzerine yazışmalar yapılarak Ankara Valiliğince dilekçe yazılmış ve konu Dahiliye Nezaretine sorulmuştur. Dahiliye Nezareti konuyu Başkumandanlık Vekaletine yazılı olarak iletmiştir. Başkumandanlık Vekaleti, Jeanne Valence'nin durumunu sıkıntılı gördüğü için İstanbul'a gelmesine izin vermemiş, Ankara'da kalmasını uygun bulmuştur. Yorgidas Efendi, verilen bu kararı muhtemelen beğenmemiş olacak ki mürebbiyesinin yanına taşınması için ısrarcı olmuştur. Bunun üzerine gerekli izni alabilmek için Hariciye Nezareti'ne durumu bildirmiştir. Bağlantıları kuvvetli olan Yorgidas Efendi, Amerikan Sefaretinden mürebbiyesinin İstanbul'a getirilmesi konusunda yardım

³⁷⁰ BOA., 30-1-0-0, 58/352/13.

³⁷¹ Uğurcan, *a.g.e.*, s. 500.

³⁷² BOA., *DH.EUM.5.Şb.*, 84/48.

³⁷³ Ulu, *a.g.m.*, s. 605.

istemiştir. Ancak, bu durumdan da bir sonuç alamamış, tekrar ret cevabı verilmiştir. Tüm bu olumsuzluklara rağmen pes etmeyen Yorgidas Efendi, mürebbiyesini karısı gibi göstererek İstanbul'a getirmek istemiştir. Durumun anlaşılması üzerine Yorgidas Efendi'ye para cezası verilmiş, mürebbiyesinin İstanbul'a getirilmesine tekrar ret kararı verilmiştir³⁷⁴. Tabii duruma göre bu kararın tam tersi yönünde hükümler verildiği de görülmektedir. Bazı mürebbiyelerin yapılan tahkikat sonunda sıkıntı yaratan bir durumu yoksa, bu kişilerin ülke içerisinde yer değişikliğine izin verilmiştir. Mesela; Osmanlı Bankası Müdürü Jul Renips, Ankara'ya taşınacağından dolayı İstanbul'da ikamet etmekte olan mürebbiyesi ellili yaşlarındaki Madam Peraçyoni'yi yanında götürmek arzusundadır. Mürebbiyesi, İtalya tebaasından Avusturya asıllı İzidor Peraçyoni'dir. Dahiliye Nezareti'nden bu konu hakkında izin istenmiş, eğer uygun görülürse mürebbiyesinin kendileriyle birlikte gelmesini istemiştir. Gerekli tahkikat yapılmış, İzidor Peraçyoni'nin mürebbiye olarak Osmanlı Bankası Müdürü Jul Renips'in yanına gitmesinde bir sakınca görülmeyerek, Ankara'ya gitmesine müsaade edilmiştir³⁷⁵.

Osmanlı Devleti'nin Avrupalı mürebbiyeler hususunda karşılaştığı problemlerden biri de ülkedeki bu kişilerin istenildiği zaman bulunamamasıdır. Eytamhaneler, bakımevleri gibi resmî kurumlarda çalışan mürebbiyeler bu durumun dışında kalmış; iş adresleri belli olduğu için kontrol altında tutulmaları daha kolay olmuştur. Yalı ve konaklarda görev yapan mürebbiyelerle iletişim kurulmak istendiğinde ise bu kişilere ulaşılamamış, bunların ikametgâh adreslerinde oturmadığı görülmüştür. Mesela; İstanbul Emniyet Müdürlüğüne yazılan bir yazıda İstanbul'da ikamet etmekte olan ve mürebbiyelik yapan Fransız uyruklu Matmazel Luce'den ailesi haber alamamıştır. Matmazel Luce 26 yaşındadır. Annesi korkmakta ve meraklanmaktadır. İstanbul'daki adresi bilinmemektedir. Bulunabildiği takdirde annesiyle derhal iletişime geçmesi, mektup yazması istenmiştir. Yapılan tüm araştırmalara rağmen Matmazel Lucie'den haber alınamamış ve Lucie'nin adresi belli olmadığından dolayı bulunamadığı bildirilmiştir³⁷⁶. Bu durum bazı mürebbiyeler hakkında tahkikat yapılmasını zorlaştırmıştır.

³⁷⁴ BOA., DH.EUM.5.Şb., 49/16.

³⁷⁵ BOA., DH.EUM.5.Şb., 30/50.

³⁷⁶ BOA., DH.EUM.5.Şb., 31/4.

Osmanlı sosyal yaşamına bu denli giren Avrupalı mürebbiyeler kurgusal eserlere, romanlara da konu olmuşlardır³⁷⁷. Bu tür kitaplar her zaman ilgi çekmiş, toplumda karşılık bulmuştur. Bu romanların birçoğu İslami değerlere ve toplumun genel ahlakına aykırı bulunduğu için yasaklanmıştır. Mesela; İkdam gazetesinde tefrika edilerek kitap şekline getirilen Mürebbiye romanının basımı durdurulmuş ve satışına yasak getirilmiştir. Matbaalar Nizamnamesince, eğer böyle bir roman her yerde bulunursa derhal zabt edilerek toplatılması emri çıkarılmıştır³⁷⁸. Tüm bu yasaklara rağmen bu ilgi azaltılamamıştır.

4.9. Uyruklarına Göre Mürebbiye Tercihleri

Osmanlı Devleti'nde Fransız hayranlığı ilk olarak saraydan ve maddi durumu iyi olan ailelerden başlayarak her kesimde görülmektedir. Doğal olarak bu hayranlık mürebbiye seçimini de etkilemiştir. Aileler daha çok Fransız veya Fransızcaya hâkim olan mürebbiyeler tercih etmiştir. Farklı uluslardan mürebbiyelerin de çalıştırıldığı olmuştur. Bazı aileler Alman, Rum, İngiliz, Rus kökenli mürebbiyeler tutmuştur. Tercih edilme sebepleri farklı olsa da Şen bu durumu şu ifadelerle açıklamaktadır: Mürebbiyeler seçilirken; Fransızlar devletçe duyulan hayranlık ve Fransız dilinden, İngilizler daha çok asaletinden, Rumlar ise samimi ve yetenekli olduklarından tercih edilmiştir. Türk toplumunda bunun birçok örneği görülmektedir. Mesela; Şirin Devrim'in kardeşi Raad'la ilgilenen ilk mürebbiyesi Alman uyruklu Schwester Edith'tir. Biraz büyüdüğünde görevlendirilen mürebbiyesi ise Rum uyrukludur³⁷⁹. Osmanlı Bankası Müdürü Jul Penips'in çocuklarına bakan mürebbiyesi İzidor Peraçyonı'nın Avusturya asıllı olduğu bilinmektedir³⁸⁰. Kütahya mebusu Gürsoy'un çocuklarıyla ilgilenen mürebbiyesi ise İsviçre uyrukludur³⁸¹. Ülkede bu saydıklarımızın dışında az da olsa farklı devletlere mensup mürebbiyeler de görev yapmıştır. Bu tür tercihleri belirleyen unsurlar; devletler arası münasebet, ailenin düşünce ve yaşam tarzı, çocuğun yaşı ve çocuğa öğretilmek istenen dildir.

³⁷⁷ Ceran, a.g.m., s. 216-217.

³⁷⁸ BOA., MF.MKT., 404/2, s.2.

³⁷⁹ Şen, a.g.e., s. 118.

³⁸⁰ BOA., DH.EUM.5.Şb., 30/50.

³⁸¹ BOA., 30-1-0-0, 58/352/13.

4.10. Bir Mürebbiyede Bulunması Gereken Özellikler

Kadim dönemlerden itibaren çocuk eğitimi uzmanlık isteyen bir iş olmuştur. Aileler çocuklarını teslim edecek bu kişilere her zaman büyük değer atfetmişlerdir. Devletin ve ailenin bekası olarak gördükleri çocuklarının iyi bir eğitimden geçmesini istemişlerdir. Bu yüzden tercihlerini çocukları için faydalı olacak kişilerden yana kullanmışlardır.

Osmanlı Devleti'nde yer alan aydınlar, mürebbiye ve mürebbi tercihlerinin hayati bir önem taşıdığını savunmuşlardır. Ailelerin bu seçimlerde doğru kişiyi bulmasını istemişlerdir. Bu sebeple bir mürebbiye seçerken hangi unsurlar üzerinde durulması gerektiğini şu şekilde dile getirmişlerdir: Öncelikle bir mürebbi veya mürebbiyenin çocuk eğitimi hususunda bir yöntemi olması gerektiğini belirtmişlerdir. Deney ve gözlem metodunu uygulayan; öğrencilerine deneyimleyerek, yaşayarak öğrenme fırsatı veren kişilerin daha makbul olduğunu söylemişlerdir. Çünkü bu metotla verilen bilgiler daha kalıcı olacak ve daha iyi özümselenecektir. Çocukları ders kitaplarıyla boğmak yerine, öğrencilerin olayları gözlemleyerek bir çıkarım yapmalarının daha faydalı olacağını savunmuşlardır³⁸². Bunun yanı sıra mürebbiyeler eğitimi altındaki bireyleri çok iyi tanımalı, çocuklara ilgi ve yetenekleri doğrultusunda rehber olmalıdır. Çocukları gerekli bilgilerle donatırken aynı zamanda çocuğa davranışlarıyla rol model olmalıdır. Bu bağlamda mürebbiyeler hem öğretmen yönüyle hem de ev halkından biri olarak ahlaklı, dürüst ve güvenilir kişiler arasından seçilmelidir. Çünkü mürebbiye olarak konaklara alınan bu kişiler evin bir bireyi olarak görülmüştür. Sosyal alanda ailenin bir ferdi olarak algılanan mürebbiyeler toplumdaki hal ve hareketlerine dikkat etmeli, aileye söz getirmemelidir³⁸³. Tüm bunlarının yanı sıra mürebbiyelerde olması gereken en önemli özellik: Mürebbiyelerin çocuklar üzerinde bir etkisinin olmasıdır. Bu yüzden mürebbiyeler; güçlü bir karaktere, güçlü bir iradeye sahip bulunmalıdır. Böyle bir karaktere sahip mürebbiyelere hem aile fertleri hem de çocuklar her zaman saygı duymuştur. Aksi halde iş başa çıkılamaz bir hal alacak, çocuklar mürebbiyelerinin sözünü dinlemeyecektir. Mürebbiyeler kişiliğiyle,

³⁸² Şen, a.g.e., s. 213.

³⁸³ Ceran, a.g.m., s. 216.

bilgisiyle, yaklaşımıyla kendini çocuklara sevdirmeli ve çocuklarla aralarında sevgi, saygıya dayalı bir ilişki kurmalıdır³⁸⁴.

Mustafa Kâzım Bey’de bu kişileri seçerken dikkat edilmesi gereken hususları şu şekilde sıralamıştır: Mürebbi ve mürebbiyeler sözüne güvenilen, dürüst kişiler olmalıdır. İnsanlara saygılı olmalı, boş kelimelerde bulunmamalı, dışarıdaki hâl ve hareketlerinde ölçülü ve ağırbaşlı olmalıdır. Kılık kıyafetine dikkat etmeli, temiz giyinmeli, görevine titizlikle yaklaşmalı, sorumluluğu altındaki çocukları ihmal etmemelidir. Kısacası, mürebbiyeler her yönüyle iyi bir örnek olmalıdır³⁸⁵.

4.11. Aydınların Gözünden Mürebbiyeler

4.11.1. Ayşe Sıdika Hanım

Ayşe Sıdika Hanım³⁸⁶, mürebbiyeler hususunda birçok konuya değinmiş, ailelerin bu kişileri tutarken dikkat etmesi gerektiğini dile getirmiştir. Tüm bu uyarılara rağmen ailelerin bu seçime dikkat etmediklerini ve bu konuda ihmalkâr davrandıklarını ifade etmiştir. Para harcamakla anne ve babalık görevinin ifa edilemeyeceğini savunmuştur:

“Hakikat, çocukların saâdet-i hâl ve selâmet-i istikballerinden hiç olmazsa bir dereceye kadar mesul olan ebeveyn onları terbiye hususunda ne gibi ahkâma riayetkâr olduğu ve bilfiil ne kadar eser-i terbiye arz ettiği malum olmayan bir adama emniyet ederlerse acaba terbiyeleri hususunda lüzumu kadar ehemmiyet vermiş, eser-i himmet göstermiş olurlar mı? Vazifelerini, evladını yalnız mektebe vermekten veyahut ona bir hoca tutmaktan ibaret zanneden bir peder veya bir valide, terbiye-i evlat vazifesinin ebeveyne tahmil ettiği mesuliyeti üzerlerinden atmış olurlar mı? Şüphesiz bu kadarlık bir hizmetle vazifelerini tamamen ifa etmiş olmayacakları için mesuliyetten kolay kolay kurtulamamaları lazım gelir. Binaenaleyh çocukları yalnız mektebe göndermekle ve hatta bir hayli masraf ihtiyar edip hususi hoca tutmakla, dadılar, dayeler, tayin etmekle evladın terbiyesine hizmet edilemeyeceğini ve belki bu kayıtsızlıkla onların büsbütün terbiyesiz olacağı bu noktadan

³⁸⁴ Mustafa Şanal, Mustafa Güçlü, “Türk Eğitim Tarihinin Tozlu Sayfalarına Sıkışıp Kalan Aydın Bir Kadın Eğitimci: Ayşe Sıdika Hanım (1872-1903), Öğretmen ve Öğretmenlik Mesleğine Bakışı”, *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, C. 6, S. 10, (Haziran 2016), s. 213.

³⁸⁵ Şanal, Güçlü, a.g.m., s. 143.

³⁸⁶ 1872 yılında İstanbul’da doğmuştur. Osmanlı ulemasından Mustafa Efendi’nin kızıdır. Beyoğlu’nda Zapyan Kız Lisesinde okudu. Ayşe Sıdika Hanım, ilk kadın eğitim bilimcimizdir. Hatta bütün Müslüman kadınlar arasında ilk eğitim kitabı yazan pedagoggdur. Bkz. Hamza Altın, “Osmanlıda Bir Kadın Pedagog Ayşe Sıdika Hanım ve Eseri Usul-ı Talim ve Terbiye Dersleri”, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 10, S. 2, (Ocak 2017), s. 180.

da zahir olur, teessüflerle anlarız ki iyi bir usûl-u terbiyeye riayet olunmadıkça evlat hakkında para sarf etmek bile faide yerine birçok mazarrat tevliid eder³⁸⁷.”

Çocukları emanet ettiğimiz mürebbiyeler, çocukların gelişimini etkilemiştir. Bu yüzden, bu kişileri seçerken itinalı davranmalı, çok boyutlu araştırma yapılmalıdır. İlk kadın eğitim bilimcimiz olarak gösterilen Ayşe Sıdika Hanım, toplum olarak bir mürebbi veya mürebbiye tutarken yaptığımız hataları şu ifadelerle dile getirmektedir:

“En adi bir iş için bile ehil birini ararız. Oysa, terbiye bahsinde affolunmaz bir müsamaha gösteririz. Elbise biçmek, dikmek herkesin harcı değilken bir çocuğu yahut birbirine pek benzemeyen bir sürü çocuğu terbiye etmek herkesin harcı olabilir mi? Fakat çocuklarımızın terbiyesi hususunda o kadar müsamaha ve kayıtsızlık gösteririz ki ilk tesadüf ettiğimiz adamı hoca, dadı, lala tutarız. Bu pek büyük bir hatadır. Oysa terbiye en zor ve çok çeşitli bilgileri hazmetmeyi gerektiren bir bilim ve sanattır. Herkes mürebbi olamaz³⁸⁸.”

Ayşe Sıdika Hanım, çocuk eğitimiyle ilgilenen mürebbiyelerin bazı hasletleri taşıması gerektiğini elzem görmüştür. Mürebbiyelerin eğitilmiş, ahlaklı ve çocuklarla iletişimi iyi olan kişiler arasından seçilmesini tavsiye eder. Geleceğin yetişkinleri olacak çocukları, bu kişilerin ellerine körü körüne bırakmanın doğru olmadığını savunur. Bu yüzden, bir mürebbiyede olması gereken özellikleri şu şekilde açıklamıştır:

“Bir mürebbi nasıl olur? Ona göre bunun ilk şartı iyi ahlaklı ve terbiyeli olmaktır. Çocuklar, nasihat dinlemekten çok, büyükleri taklit ettikleri için davranışları ile iyi ahlak örneği vermeyen birini sınıfa sokmak çok büyük bir hatadır. Mürebbiliğin ikinci şartı bilgidir. Pedagoji bilimi, çok geniş mesleki bilgilerle çeşitli bilgilere sahip olmayı gerektirir. Bir başka şart, mürebbinin çocukların doğalarını, eğilim ve arzularını anlama kabiliyetidir. Çünkü mürebbi her çocuğun durumuna göre davranacaktır³⁸⁹.”

Ayşe Sıdika Hanım, mürebbiyelerin büyük bir çoğunluğunun bu melekeleri taşımadığını şu şekilde dile getirmektedir:

“Mürebbinin muvaffakiyeti için de irâde sahibi olmak iktiza eder. Bir mürebbi veya mürebbiyenin yed-i terbiyesine tevdi olunanların hemen hiçbirisi öyle melek-i haslet değildir. Hemen hepsi yaramaz, söz dinlemez, dikkatsizdir. Zâten bu haller tufüliyyet iktizasındandır. Öyle olduğu halde bir mürebbiye veya mürebbide sabr-ı metânet olmazda çocukların yaramazlıklarıyla başa çıkamayacak kadar dermansız ve terbiye ile uzunca bir müddet uğraşamayacak kadar irâdesiz ise öyle bir mürebbinin çocuklar üzerinde pek tesiri olamayacağı gibi kendisi de terbiye etmek meşguliyetini zor ve zahmetli ve alâh hûsus kendi tabiatına gayr-ı muvâfık bulur³⁹⁰.” Buradan da anlaşılacağı üzere, Ayşe Sıdika Hanım; her

³⁸⁷ Ayşe Sıdika, “Evladlarımıza Mürebbi İntihabındaki Müsamahamızdan Tevellüd Eden Fenalıklar ve Mürebbi İntihabında Dikkat ve İtina Olunacak Noktalar”, *Maarif Gazetesi*, C. 7, S. 189, (Muharrem 1311), s. 286.

³⁸⁸ Akyüz, a.g.e., s. 213.

³⁸⁹ Akyüz, a.g.e., s. 213.

³⁹⁰ Ayşe Sıdika, *Usul-i Tâlim ve Terbiye Dersleri*, Âlem Matbaası, İstanbul 1313, s. 134.

insanın öğretmenlik mesleğinin şartlarını taşımadığı gibi bu kabiliyete de sahip olamayacağını söyler³⁹¹.

Ayşe Sıdika Hanım, çocuk hafızasının küçük yaşlardan itibaren şekillendiği için bu dönem üzerinde önemle durmuştur. Çocukluk yıllarından itibaren nitelikli bir eğitim verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Tüm bunların milli değer ve geleneklere ters düşmeden verilmesini savunmuştur:

“Frenk mürebbiyelerin yedd-i ehliyet ve terbiyesine tevdi olunan çocuklar ancak devr-i tıfliyetlerini geçirince ecnebi terbiyesinin tesiratına tâbi olurlar, büyümeye başladıkları zaman tamamıyla ser azad olurlar, istedikleri gibi kendilerini terbiye ederler diyenler vardır. Bazen suret-i zahirede olsun makrun-ı hakikat görünür, fakat kuvvetli bir itiraza dayanacak kadar doğru değildir. Filhakika bir çocuk nihayet on beş yaşına kadar lalasına yahut mürebbiyesine tabi olur, ondan sonra kendisini kurtarır. Ve kendisini kendisi terbiye etmez, içinde büyüdüğü heyet-i içtimaiye ve münasabat-ı beşeriye terbiye eder. Fakat bir çocuk farzan kendisini mürebbi veyahut mürebbiyesinin yed-i terbiyesinden kurtarıp da bir insan olarak muamelat-ı beynel beşeriye atıliverince acaba ibtidai tıfliyetinde almış olduğu terbiye-i evveliyenin tamamıyla tesirinden kurtulabilir mi? Bazı hükema gibi bizde büsbütün kurtulamaz demeyelim fakat kurtuluncaya kadar bir zahmet çeker ki bazen bir ömür gider. Yine diyebiliriz ki, niçin bir çocuk yaşayacağı cemiyet için büsbütün yabancı ve bekli lüzumsuz ve memleketi için pek muvafık olmayan bir terbiyeye kendini alıstırmak üzere senelerce zahmet çeksin de sonra bir insan olarak muamelat-ı medeniyeye girdiği zaman küçükken almış olduğu terbiyenin yaşadığı yer ile uygunsuzluğunu bilfiil anlayarak eski hatasını tashih etmek için tekrar birçok seneler zahmet çeksin de kendisini sonraki mevkiine uydurmaya çalışsın? Bu lüzumsuz değil mi? Hatta mazar değil mi?

Elhasıl, lisanımızın âdât ve ahlakımızın asaletini halel edecek her ne varsa bizim için muzır olacağına kani olmalıyız. Fennin ahkâm-ı terbiyesini hiçbir zaman kabulde tereddüt etmemeliyiz. Lakin her terbiyenin de tahvilat-ı mevziyyesini yani bulunduğu yere tetabuk etmesi lazım geleceğini unutmamalıyız. Ecnebi mürebbi ve mürebbiyeleri ise bu kadar derin düşünmezler³⁹².”

Mürebbi ve mürebbiyeler ilgilendikleri çocukların gelişimlerini takip etmeli ve bireysel farklılıklarını bilmelidir. Çocukların farklılıklarını ve kişisel özelliklerini bilen öğretmenler, bu eğitimde daha başarılı olacaktır. Çocukların farklılıklarını bilen öğretmenler, ona göre eğitim verecek, her çocukla bireysel ilgilenebilecektir. Ayşe Sıdika Hanım’ın sözleri bu durumu açıkça ortaya koymaktadır:

“Mürebbinin bir vazifesi de çocuklarda bu kudretin (kudret-i mümeyyize) derecesini ve hususiyetini anlayıp onları ona göre terbiye etmektir. Meselâ, kudret-i tasavvura ziyadesiyle malik bir çocuğu fûnûn-ı riâyâziye tahsiline sevk etmek hem o çocuğa hem de insaniyete bir büyük hizmettir; ileride böyle bir çocuğun büyük büyük keşiflere muvaffak olmasıyla ne derece mucib-i saadet olacak bir hizmette bulunabileceği emsali ile sabit bir keyfiyettir... Zirâbu noktaya dikkat eden bir mürebbi talebesini seçer ve ileride büyük

³⁹¹ Şanal, Güçlü, a.g.m., s. 213.

³⁹² Ayşe Sıdika, a.g.m., s. 336-337.

hizmetler edecek çocukları henüz pek genç iken nazar-ı dikkate alır ve ona göre terbiye eder³⁹³.”

Bir mürebbi veya mürebbiyenin yeterli donanıma sahip olması önemlidir. Ancak bu tek başına etkili bir eğitim-öğretim faaliyeti için yeterli değildir. Eğer, eğitim-öğretim faaliyetlerinde mutlak bir başarı isteniyor ise öğrencilerin becerileri ve yetkinlikleri bilinmelidir. Çocukların kabiliyetlerine göre eğitim verilmelidir. Ayşe Sıdika Hanım bu konuya özellikle vurgu yapmış ve ısrarını şu sözlerle dile getirmiştir:

“Evveleminde hiçbir mürebbi veya mürebbiye terbiyede hüsn-i muvaffakiyetini yalnız kendi malumatı hüsn-i âhlak ve edvârı ve emr-i tâlim terbiyede izhar ettiği istidâd-ı zâtîyesiyle mütenâsib bilmemelidir. Çünkü yanılmış olur. Çocuğun da terbiye olmaya kabiliyet ve istidâdı en birinci şeraitlerdendir.... İşte bunun için herkesin kabiliyetine göre davranmak terbiyenin kısm-ı ameli ve tatbikisine mürebbinin her zaman hatırdâ tutacağı şerait-i mühimmenin birincisidir... İşte bunun için bir mürebbi evvelâ çocukların emr-i terbiyesinde nazar-ı dikkat ve itinâyâ alınacak hususiyeti bilmeli ve faaliyetinde ona göre hareket etmelidir³⁹⁴.”

İyi bir mürebbiye, çocuğun bakım ve eğitiminin yanı sıra çocuklara sorumluluk bilinci de aşılar. Güçlü irade çocuğu başarıya götürecektir. Çünkü, çocukluk yaşlarında verilen ders çalışma disiplini, çocuğun bir yetişkin olduğunda işine, ailesine, sosyal yaşamına yansıtacak ve bu şekilde yetişen çocuklar sorumluluklarının bilincinde olacaktır. Ayşe Sıdika Hanım bu durumu şu şekilde dile getirmektedir:

“İrâdetin zıddı atalet ve tembelliktir. Binâenaleyh bir çocukta iradeyi kuvvetleştirmek tembellik esbabını defetmek ile birdir. O halde çocuklara ta küçük yaşlardan beri çalışmak mecburiyetini telkin edip yaşamak için çalışmak behemehâl çalışmak lazım geldiğini anlatmalıdır ve faaliyetin insanlarca en mühim ve büyük bir vazife olduğunu bildirmeli ve öyle alıştırmalıdır³⁹⁵.”

Çocukların kuvvetli bir iradeye sahip olması için çocuklar öğrenme eyleminde aktif olmalı ve bu öğrenme ortamı da mürebbiye tarafından hazırlanmalıdır³⁹⁶. Aynı zamanda, mürebbiyeler çocuklara doğru söylemeyi öğretmelidir. Çünkü bu hasleti geliştiren çocuklar yaptığı hatalı davranışları, kusurları açık yüreklilikle dile getirir. Eğer çocuklara bu dürüstlük verilmezse, çocuklar gerekli terbiye ve ahlaki almamış olacaklardır. Bu durum toplumda gün geçtikçe bozulmalara yol açacaktır. Ayşe Sıdika Hanım bu konuya şöyle değinmiştir:

³⁹³ Ayşe Sıdika, *a.g.e.*, s. 93.

³⁹⁴ Ayşe Sıdika, *a.g.e.*, s. 32.

³⁹⁵ Ayşe Sıdika, *a.g.e.*, s. 136.

³⁹⁶ Şanal, Güçlü, *a.g.m.*, s. 241.

“Onun için mürebbi ve mürebbiye daha pek küçük yaşlarında çocuklara itiraf-ı kusur etmeyi öğretmeye çalışmalıdır. Onları kabahatlerinden pişman ederek müteessir edecek surette ikna etmelidirler. Gönüllerinde rikkat ve şefkat hâsıl olmayarak büyüyecek olurlarsa maazallah en fena âdem olmak üzere yetişmiş olacaklarında şüphe yoktur³⁹⁷.”

Ayşe Sıdika Hanım mürebbiyelerin, yabancı dil, müzik ve bir müzik aleti çalma, adabımuâşeret gibi basit ve elzem olmayan şeyleri öğretmekte olduklarını savunur. Asıl öğretilmesi gereken bilimsel bilgileri öğretmediklerini hatta bu bilgileri kendilerinin de bilmediklerini söyler:

“Gelelim ecnebi mürebbiyelerin iddia olunan faydalarına; evveleminde çocuklara bir veyahut iki ecnebi dili öğretebilirler. Çok ala! Demek oluyor ki nümâyişi öğretiyorlar, fâideli birinci derecede elzem olan şeyleri öğretmek lazım iken süsü için ve hoş görünmek için lazım gelen şeyleri öğretiyorlar. Yine tecrübeye binaen söyleyelim ki öyle ecnebi kadınların yedd-i terbiyesinde büyümüş olan kız var ki çocuklarından pek çoğunu gördük, güzel reveranslar yapıyorlar Fransızca veyahut İngilizce telaffuzları da pek güzel! Fakat iyi olmayan veyahut hiç olmazsa bize hoş görünmeyen bir cihet var ki terbiyelerinin mevkie nazaran pek nâkıs olduğunu gösteriyor. “Filhakıka lisan öğrenmenin zerre kadar aleyhinde bulunmayacağımızı, hayli müddet ecnebi lisanlarını öğrenmek için ömür sarf etmiş olmağımız tekeffül eder. Fakat görüyoruz ki bir çocuğa lisan öğretmekten maksat o ecnebi lisanıyla bazı kütüb-i mühim metetbi ve mütalaa ederek mensup bulunduğu memlekete hususiye numumiye bâis-i istifade olacak bir hizmet niyetine mebni değil, belki salon nezaketi yapabilmek içindir. Alelhusus ecnebi mürebbiyelerinden hiç birisinin bir çocuğa istihlat-ı fenniyeden bir şey öğrettiğini hiçbir defa göremedik. En evvel öğretilen cümleler (s’ilvousplait!, merci bien, pardon de gace) gibi ancak merâsim-i zâideye ait laflardır. Fakat hiçbir zaman fenni bir istilah öğretmezler, hatta almış oldukları terbiye ıktızası olarak kendileri hiç istilahatı bilmezler. Herkesin ağzında dolaşan ve teşrifât-ı âdiyeye müteallak olan bir iki cümleyi taklit ve telaffuz ile söyleyebilmek için bir lisan bilmekte başkadır³⁹⁸!”

Ayşe Sıdika Hanım, İslami hassasiyetle büyütülen bir çocuğunun ecnebi mürebbiyelerin eline bırakmanın doğru olmadığını savunur. Kendi ahlakları ve terbiyelerinden şüphe edilen bu kişilerin çocuklara hiçbir fayda sağlayamayacağını belirtir. Bu kişilerin çocuklara basit günlük alışkanlıklar verdiğinden bahseder. Yazar, ülkemize gelen Avrupalı mürebbiyelerin büyük bir çoğunluğunun sıkıntılı kişiler olduğunu, terbiye ve ahlak konusunda eksikliklerinin bulunduğunu savunur. Bu kişilerin Müslüman-Türk bir çocuğa gerekli eğitimi veremeyeceğini dile getirir. Bu kişilerin daha çok memleketlerinde yaşadıkları olaylardan kaçarak ülkemize girdikleri ya da maddi sıkıntılar nedeniyle zengin bir ailenin yanında hayatlarının geri kalan kısmını rahat ve huzur içinde geçirmek istediklerini söyler. Ayşe Sıdika Hanım, bir ecnebi

³⁹⁷ Ayşe Sıdika, a.g.e, s. 146.

³⁹⁸ Ayşe Sıdika, a.g.m., s. 321.

mürebbiyenin, İslâm'ı kabul etmiş Türk çocuğuna eğitim vermesini olanaksız görmüş, bu durumu şu ifadelerle dile getirmiştir:

“Evladını hakkıyla seven analar, babalar onları hiç kimseye emanet edemezler. Yanlış bir fikir yüzünden terbiyece evlatlarımıza ettiğimiz sû-i muâmeleye pek güzel bir delil şudur: Evde mutlaka ecnebi terbiyesini tercih etmek. Kibarlarımızdan birçoğu çocukları (mürebbiye-institüttrice) diye maruf olan ve memleketimizde adetleri gittikçe çoğalmakta bulunan bir takım Avrupalı dadılara teslim ediyorlar. Vakıa bir terbiyeli kadın eğer sahihan terbiyeli ise bir çocuk için birinci derece bir ihtiyaç demektir. Fakat kendi tecrübemizle sabittir ki bu mürebbiye namı ile memleketimize gelen kadınların yüzde doksanı hakiki bir terbiyeden mahrum olan ve memleketlerini sâika-ı zarûret ile mecburen terk edenlerdendir ki nihayet dört beş kuruşa dadılığa tenezzül ediyorlar. Sözümüz yanlış anlaşılmasın! Kimin bir adamı kabul etmek ve sair bu gibi münâsebet-i âdiyeyi gözetleyecek teşrifât-ı satha terbiye demek değildir. Olsa bile bizim terbiye-i milliyemiz öyle tamamen tevafuk etmez. Vakıa esasen ahkâm-ı terbiye bir Fransız için başka, bir İngiliz için başka, bir Türk için başka değildir. Fakat tatbikât-ı mevziyeceâdât-ı milliyeye tevafuk edecek kadar hususiyet arz eder. O halde bir İngiliz veya Fransız mürebbiyesinin bir Türk çocuğuna öğreteceği şeylerden mesela yemek yerken çatalı veya bıçağı şöyle veya böyle tutmak veyahut eldiven ile bir madama karşı çıkmamak ve ibtida madama servir etmek gibi bayağı malumat saadet-i hayat için hıfz-ı sıhhat için devletine milletine hizmet için birinci derecede elzem şeyler değildir. Fazla olarak terbiye-i hakikiye de bu değildir. Asıl bir çocuğu adam edecek terbiye-i siyasiye ve milliyeyi ise Türk çocuğu bir ecnebi kadından öğrenemez. Bir ecnebinin bir Türk'e öğretemeyeceği bir şey varsa oda budur. Tecrübe ile sabittir ki bu yolda güya bir terbiye-i mahsusa görüp şık ve kibar büyümüş olan çocukların çoğunda âdât-ı milliyeye karşı gizli bir nefret görülmüyor ki ziyadesiyle bâis-i teessüftür. İşte Frenk mürebbiyelerinin başlıca mazarratları içinde en ehemmiyetlisi bu zikrettiğimizdir³⁹⁹.”

4.11.2. Sabiha Sertel

Sabiha Sertel⁴⁰⁰, birçok yazısında çocuklara değinmiş ve çocuk eğitiminin önemini vurgulamıştır. Bu yazılarından birisi olan, *Süt ve Dadı Mektebi* adlı makalesi çocuk eğitimi hususunda önemli bilgiler içermektedir: Sabiha Zekeriya Sertel, çocukları teslim ettiğimiz kişileri tanımanın elzem olduğunu dile getirmektedir. Çocukların, eğitim almamış mürebbiye, bakıcı ve sütnine eline bırakılmasına karşı çıkmaktadır. Bu kişilerin daha çok rahat bir hayat sürdürme gayesinde olduklarını söylemektedir.

³⁹⁹ Ayşe Sıdika, a.g.m., s. 316.

⁴⁰⁰ Sabiha Sertel 1895 yılında Selanik'te doğmuştur. Balkan Savaşlarının ardından ailesiyle birlikte İstanbul'a göç etmiştir. 1915 yılında Zekeriya Sertel'le evlendi. 1919'da ABD'ye giderek Columbia Üniversite'sinde Sosyoloji Bölümü'nün derslerini takip etti. Kendi ifadesiyle “cins bilinci”nin yanında “sınıf bilinci”ni edindi. Türkiye'ye döndüğünde pek çok dergi ve gazetenin çıkışında önemli roller oynadı. Cumhuriyet, Büyük Mecmua, Resimli Ay, Sevimli Ay, Yeni Edebiyat, Tan gibi gazete ve dergilerde yazdı. Özellikle Tan gazetesinde yürüttüğü demokrasi mücadelesi 4 Aralık 1945'teki Tan Matbaası Baskını'yla son buldu. Türkiye'de kendi imzasıyla yayımlanan son yazısı 3 Aralık 1945 tarihli Tan nüshasındaki “Muafakatin Feryadı”ydı. Zekeriya Sertel'le beraber 1950'de bir daha dönememek üzere yurtdışına gitti. 3 Eylül 1968'de Bakü'de öldü. Mezarı hâlâ oradadır. Bkz. Sabiha Sertel, *Roman Gibi*, Can Yayınları, İstanbul 2015, s. 7.

Çocukların, bunların bozuk terbiyeleri ve adetleri ile yetiştirilmesine itiraz etmektedir. Bu kişilere teslim edilen çocukların zihni yapısının, psikolojisinin, aidiyet ve değerlerinin bozulacağını savunmaktadır. Sabiha Sertel, böyle bir durumla karşılaşılmasını için öneride bulunmuştur: Osmanlı toplumunda anne şefkatinden uzak, öksüz bir şekilde büyüyen çocukların yuvalara, bakımevlerine alınmasının elzem olduğunu dile getirmiştir. Bu gibi kurumlarda görev yapacak mürebbiyelerin de eğitilmiş, ahlaklı ve milli değerlere saygılı bireyler arasından tercih edilmesini şart koşturmuştur. Eğer mürebbiye tercihleri bu şekilde yapıldığı takdirde; bilgili, donanımlı, kendi örf ve adetlerini tanıyan bir neslin yetişeceğini savunmuştur⁴⁰¹.

4.11.3. Necip Fazıl Kısakürek

Necip Fazıl Kısakürek⁴⁰², mürebbiyeleri sorunlu kişiler olarak görmüş ve bu durumdan muzdarip olduğunu ifade etmiştir. Zengin çocuklarının her birinin yanında en az bir mürebbiye olduğunu, çok sayıda ailenin mürebbiye çalıştırıldığını söylemiştir. Bu kişilerin çocuklara bekçilik yaptığını dile getirmiştir. Himayesi altındaki çocukları tabiri caizse bir kaz gibi götüğünü, çocukların eğitimiyle alakadar olmadıklarını savunmuştur. Asıl üzücü olan ise mürebbiyelerin artık bir ev eşyası gibi elzem bir hal aldığı ve moda haline geldiğidir. Yazar, Müslüman-Türk bir ailede doğan bir çocuğun bu mürebbiyeler eline bırakılmasını sorunlu görmektedir. Bu durumun değerlerinden kopmuş, kimliksiz ve şahsiyetsiz bir toplum yaratacağını savunmuştur⁴⁰³.

Necip Fazıl Kısakürek, *Çerçeve 1* adlı eserinde mürebbiyelerin sosyal hayatta ne kadar faal olduklarını ve toplumda ne denli yaygınlaştıklarını şu cümlelerle açıklamaktadır:

“Büyük bir devlet memurunu, evinde telefonla aradım. Erkekleşmiş bir kadın sesi, testere gibi sivri dişli bir Almancayla hayli laf ettikten sonra, öfke içinde telefonu kapadı. Anladım

⁴⁰¹ Sabiha Zekeriya, “Süt Nine ve Dadı Mektebi”, *Büyük Mecmua*, (Mayıs 1918), s. 127.

⁴⁰² Necip Fazıl, 26 Mayıs 1905 yılında Abdülbaki Fazıl Bey ve Mediha Hanım'ın ilk çocukları olarak İstanbul'da Çemberlitaş civarında bir konakta dünyaya geldi. Necip Fazıl'ın ilk öğrenimi çeşitli okullarda kesintili ve düzensiz bir şekilde geçmiştir. Önce Gedikpaşa'da bir Fransız mektebinde bir müddet sonra aynı yerde bir Amerikan mektebinde, Büyükdere Emin Efendi Mahalle mektebinde, Büyük Reşit Paşa Nümune Mektebinde, Vaniköy Rehber-i İttihad'da okur. Necip Fazıl Kısakürek, 25 Mayıs 1983 yılında ölmüştür. Büyük ve hadiseli bir cenaze merasiminden sonra Eyüp sırtlarındaki kabristana defnedilmiştir. Bkz. Orhan Okay, *Necip Fazıl Kısakürek*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987, s. 1-3.

⁴⁰³ Necip Fazıl Kısakürek, *Çerçeve 1*, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul 2014, s. 58.

ki, bu ses, büyük devlet memurunun çocuklarına bakan mürebbiyeye ait... Ankara'da vekâletler boyunca bir sabah gezmesine çıkacak olursanız, bir sürü çocuk arabasının gerisinde, yarı rahibe, yarı hasta bakıcı kılıklı, hesapsız mürebbiye görürsünüz. Hepsı de Alman, hepsi de çiy sarı, hepsi de insan azmanı, hepsinin de koltuğunun altında Almanca bir kitap yahut mecmua... Eğer biraz yakınlarından geçecek olursanız, “bu vahşi de kim!” gibilerinden yüzünüze dik dik bakar ve terbiyelerine tevdi edilmiş Türk çocuğunu kaz gibi güder, yollarına devam ederler. Fatihteki üç odalı ve patiska perdeli evinden, maskara kübik villa çerçevesine geçmek imkanını bulan birçok iş sahiplerince Avrupalı mürebbiye, baba fotoğrafı kadar lazım bir ev eşyası oldu. Böylece bir evde bezik marközü, pikaplı radyo, birkaç tango plağı, Marie-Claire mecmuası bulunur da çocukları yetiştirecek mürebbiye bulunmazsa, aman Allah'ım ne ayıp ne ayıp! Ana rahminden körpe bir et ve kemik külçesi halinde doğan Türk yavrusunun usaremsi ruhuna şekil vermek üzere içimize aldığımız yabancı mürebbiye kendi kendimize itimat derecesini ne güzel ifade ediyor. Yoksa mürebbiyeyi, elektrikli süpürge tarzında, maddi bir iş aleti mi sanıyorsunuz? Beşikte başlanıp üniversitede tamamlanan Türk çocuğunu, bir başta Avrupalı mürebbiye ve öbür başta Avrupalı Profesör elinde bıraktıkça işimiz iş...Şahsiyeti olmayanın hiçbir şeyi yoktur⁴⁰⁴.”

4.11.4. Nezihe Muhlis

Nezihe Muhlis, Sırat-ı Mustakim gazetesinde kaleme aldığı *Terbiye-i İnas Etrafında* adlı yazısında mürebbiyelerin verdikleri eğitimden bahsetmiştir. Özellikle, Fransız mürebbiyelerin verdiği eğitimi eleştirmiştir. Bu eğitimi çocukların yaşadığı bir felaket olarak görmüştür. Yazar, bu durumu şu ifadelerle dile getirmiştir:

“Bu milletin bâ-husus Türk ırkının feyiz ve hayatını emerek muheyya-ı inkisaf-ı devran bütün kabiliyetini nasıl akim bıraktıysa yarım yanlış bir Fransızca ile mürebbiye namını takınan birtakım kadınların yetiştirdikleri genç kızlar ve bunların ensâli, bu memleket ve bu millet için o kadar muzır ve vahim oldu...⁴⁰⁵.”

4.11.5. Nevin Meriç

Nevin Meriç⁴⁰⁶, *Osmanlı'da Âdâb-ı Muâşeret* adlı eserinde Avrupalı mürebbiyeler hususunda önemli tespitlerde bulunmuştur. Özellikle İstanbul gibi büyük şehirlerdeki mürebbiye sayısının fazlalığından ve gün geçtikçe bu artışın devam etmesinden yakınmaktadır. Bu kişilerin toplumun genleriyle oynadığını ve bireyleri milli değerlerinden uzaklaştırdığını dile getirmektedir. Tüm bu yaşananlara rağmen, hali

⁴⁰⁴ Kısakürek, a.g.e., s. 58.

⁴⁰⁵ Nezihe Muhlis, “Terbiye-i İnas Etrafında”, *Sırat-ı Müstakim*, (18 Cemaziyelahir 1327), s. 248-249.

⁴⁰⁶ 29 Ekim 1960, Ürgüp / Nevşehir doğumlu. Ayazma İlkokulu, Mithat Paşa Kız Teknik Lisesi, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (1984) mezunu. Ortadoğu ve İslâm Ülkeleri Enstitüsü Sosyoloji Bölümünde “*Adab-ı Muâşeret Kitapları ve Gündelik Hayatın Değişimi*” adlı tezi ile yüksek lisans (1998) yaptı. İstanbul Müftülüğünde eğitim uzmanı olarak görev yaptı. Makaleleri *Kadın ve Aile*, *Yeni Dünya*, *Sena* dergilerinde yayımlandı. Bkz. Nevin Meriç, <https://www.biyografya.com/biyografi/12707>, (13.01.2022/12:40).

vakti yerinde olan ailelerin çocuklarını Avrupalı mürebbiyelere emanet etmekten geri kalmamalarını eleştirmiştir:

“2. Abdülhamit devri sonlarında İstanbul’da hemen hemen bütün büyük konaklarında kız ve oğlan torunlara bir mürebbiye tutmak, yetişkin kerimelere mutlaka bir enstitütrisi şakak lalesi etmek modası alıp yürümüştü. Tünelin perdesi inik köşesinde, vapurların yan kamaralarında, mesire yerlerinde, tiyatro localarında şatafatlı küçük hanımefendilerin yanında mutlaka bir madmazel bulunur, fanfîn fanfîn ötüp dururlardı⁴⁰⁷.”

4.11.6. Selim Sabit Efendi

Selim Sabit Efendi⁴⁰⁸, mürebbi ve mürebbiyeler hususunda bazı noktalara değinmiş ve mürebbiye tercihlerinde itinayla davranılmasını savunmuştur. Ebeveynlerin mürebbiye tercihlerinde; eğitim, mesleki yeterlilik, kültürel birikim gibi unsurlara bakması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca, bu kişilerin ahlak, merhamet, sabır gibi erdemleri taşıması gerektiğini dile getirmiştir⁴⁰⁹.

4.12. Mürebbiyeliğin Türk Edebiyatında ve Hatıratlarda İşlenişi

Tanzimat Fermanı’nın ilanıyla birlikte eğitim-öğretim faaliyetleri zorunlu tutulmuş, okuma-yazma bilen sayısı artmıştır. Toplum dergi, makale, gazete gibi yazılı materyallere ilgi göstermeye başlamıştır. Tüm bu gelişmeler ışığında yazarlar Batılılaşma, Avrupalılaşma gibi konuları romanlarda işlemişler ve bu tür romanlara ilgi giderek artmıştır⁴¹⁰.

Modernleşmenin etkisi ile sosyal hayata giren mürebbiyeler bu romanlarda ana karakterler olarak karşımıza çıkmaktadır. Batılı ve modern hayatı anlatan bu romanların

⁴⁰⁷ Reşat Ekrem Koçu, “Enstitütrisler”, *İstanbul Ansiklopedisi*, C. 1, Koçu Yayınları, İstanbul 1968, s. 5128.

⁴⁰⁸ 1829 senesinde, Kırklareli’nin Saray ilçesine bağlı bulunan Vize kasabasında, çiftçilikle uğraşan bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Babası, Mehmet Ağa’dır. İlköğrenimini memleketinde tamamladıktan sonra İstanbul’a gelerek Fatih Medresesi’ndeki dersleri takip etmiş ve “ulûm-ı Arabiye’de tekmil-i nûsh-ile icâzetnâme” almıştır. Daha sonra, Osmanlı Devleti’nin ilk erkek öğretmen okulu olarak 1848 yılında, İstanbul’da açılmış olan Darulmuallimîn’e kaydolmuştur. Tevfik Efendi’den Farsça, Esseyid Osmân Sâib Efendi’den cebir ve geometri, Yahyâ Tevfik Efendi’den Arapça ve tarih dersleri okuyarak 1854 yılında darülmualliminin ilk mezunlarından olmuştur. 1856 yılında Hoca Tahsin Efendi ile birlikte Paris’e gönderilmiştir. Altı yıl boyunca Fransızca, Hesap, Cebir, Hendese, Müsellesât, Cerr-i Eskâl, Heyet, Hikmet-i Tabiiye alanlarında eğitim almıştır. Bkz. *Selim Sabit Efendi*, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/selim-sabit-efendi>, (14.01.2022/12:00).

⁴⁰⁹ Mustafa Şanal, Mustafa Güçlü “Yenileşme Dönemi Eğitimcilerinin Öğretmenlik Mesleğine Bakışları”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 1, S. 18, (Haziran 2005), s. 139.

⁴¹⁰ Şen, a.g.e., s. 85.

geçtiği yerler daha çok yalı ve konaklardır. 1870-1970 yılları arasını inceleyen Nüket Esen'in araştırmasından çıkan sonuca göre, bu tür romanlarda çoğunlukla zengin ailelerin hayatları anlatılmaktadır: *Doksan altı romanda aktarılan ailelerin kırk üçü, konak ve yalıda oturan üst düzey ailelerdir*⁴¹¹.

Dönemin münevverleri, romanlarda mürebbiye konusunu çokça işlemiştir. Bu tipler, olumlu taraflarıyla karşımıza çıktığı gibi çoğunlukla yıkıcı bir rol üstlenmişlerdir. Mesela; Ahmet Mithad Efendi; mürebbiyelere olumsuz bakmış, mürebbiyelerin yetiştirdiği çocuklarda bir zihin ve kültür karmaşası meydana geldiğini şu sözleriyle ifade etmiştir:

*“Bu kızlar Avrupalı bir kızın öğrendiği şeyleri tahsil eyledikleri halde, kendi hânelerinde, mâişet-i Osmaniye dâhilinde bu tahsillerini imkân tatbiki bulamamak ve kendi baba ocağının yabancısı addolunmak gibi müthiş bir istikbale müheyya edilmiş olurlar idi”*⁴¹².

Bu karmaşa, kafa karışıklığına yol açmıştır. Bu kafa karışıklığını yaşamamak için en iyi yöntem olarak batının iyi ve yararlı olan yönlerinin, dengeli bir şekilde alınması üzerinde önemle durulmuştur⁴¹³.

4.12.1. Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Romanlarında Mürebbiyeler

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın⁴¹⁴ eserlerinde dönemin aile yapısı, sosyal hayatı, yaşayış tarzı anlatılmaktadır. Çocuk eğitimi üzerinde durmuş ve bu durumu farklı karakterler üzerinden işlemiştir. Hali vakti yerinde olan ailelerin, özel hocalar tutarak çocuklarını eğittiğini dile getirmiştir. Çocuklarla alakadar olacak bu tür kişilerin eğitilmiş olmasını elzem görmüştür. Bu düşüncesini de şu sözleriyle ifade etmiştir:

*“Bu memlekette çocuk peydahlaması bir marifet değil; büyütülmesi yetiştirmesi hüner. Çünkü eğitime çocuklardan değil; analarından, dadılarından, babalarından başlamak gerekiyor. Zengin çocuklarında görülen dengesizlikler yoksul çocuklarına özgü fenalıklarda aşağı kalmıyor”*⁴¹⁵.

⁴¹¹ Şen, a.g.e., s. 85.

⁴¹² Uğurcan, a.g.e., s. 500-502.

⁴¹³ Uğurcan, a.g.e., s. 503.

⁴¹⁴ “1864 senesinde İstanbul’da doğmuştur. Kısa süreliğine memuriyet görevi ifa etmiştir. Memuriyet hayatını bıraktıktan sonra yazarlık yapmış ve geçimini kalemiyle kazanmıştır. Yazarlığa 1887 yılında Tercüman-ı Hakikat gazetesinde başlamıştır. 1936-1943 seneleri arasında milletvekilliği yapmıştır.” Bkz., Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Mürebbiye*, Everest Yayınları, İstanbul 2008, s. 1.

⁴¹⁵ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Şipsevdi*, 5. Baskı, Atlas Kitapevi, İstanbul 1977, s. 77-78.

Buradan da anlaşılacağı üzere yazar eğitilmiş çocuklara sahip olmak için eğitilmiş ebeveynlere ve bakıcılara ihtiyaç duyulduğunu açıkça belirtmiştir.

Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Mürebbiye* adlı eserinde toplumun batıya ayak uydurma sürecini, alafrangalaşma arzusunu ironik ve mizahi bir üslupla dile getirmiştir. Mürebbiyelerin tercih edilirken dikkatsiz davranıldığını söylemekte ve çocuk eğitimiyle uzaktan yakından ilgisi bulunmayan kişilere çocukların emanet edilmesine karşı çıkmaktadır⁴¹⁶.

Mürebbiye adlı romanında; Dehri Efendi çocukları Nezahat Hanım ve Vahip Bey için Anjela adında bir mürebbiye tutmuştur. Anjela, Fransız kökenli ahlaksız bir kadındır. Dostu olan Mösyö Maksim ile İstanbul'a gelmiş, arkadaşının onu bırakmasıyla parasız kalmıştır. Çaresiz kalan Anjela İstanbul'da bir konakta iş bulup, rahat içinde yaşamak ister. Fransız bir arkadaşının yardımıyla, disiplinli bir aile yapısı olan Dehri Efendi Konağı'nda iş bulur. Görevi çocukların bakımı ve eğitimi ile ilgilenmektir. Anjela artık mürebbiye Anjela olmuştur. Zamanla eve alışan Anjela rahat hareket etmekte, evin düzenini bozmaktadır. Konakta yaşayan erkeklerle uygunsuz münasebetler kurmaktadır. Bu durum evin genç delikanlısı Şemi Bey'in, kardeşleri aracılığıyla Anjela ile iletişim kurmaya çalışmasında açıkça görülmektedir:

"Yok... Yok... Yanlış... Fena konjüge⁴¹⁷ yaptı. Et mon frere vousaime. Bu nasıl 'bet' lakırtı? Kim dedi böyle?.. Kitap dedi."

"Hayır matmazel... Kitap demedi... Ağabeyim Şemi Bey söyledi!.."

"A... Şemi Bey... O çapkın böyle demiş?.. Daha başka bir şey söylemedi?"

"Söyledi... Bana bu cümlelerin analizini de öğretti. Burada kardeşim 'süje⁴¹⁸', aimer⁴¹⁹ fiil imiş. 'Siz' de 'konpliman direkt⁴²⁰' oluyormuşuz. Ağabeyim 'sen matmazele böyle söyle, eğer dediğimi güzelce anlatabilirsen bugün mutlak bon puan⁴²¹ alırsın', dedi.⁴²²"

Romanın ana karakterlerinden biri olan Anjela, bazen Fransa'daki hayatını düşünürdü. Fransa'da yokluk ve sefalet içinde geçen yaşamı gözünün önüne gelir;

⁴¹⁶ Koçak, a.g.m., s. 65.

⁴¹⁷ Çekim.

⁴¹⁸ Özne.

⁴¹⁹ Sevmek.

⁴²⁰ Nesne.

⁴²¹ Yüksek not.

⁴²² Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Mürebbiye*, Everest Yayınları, İstanbul 2008, s. 6.

bugününe baktığında varlıklı bir aile olan Dehri Efendi Konağı'nda çalışmasına kendisi bile şaşırırdı. Fransa'da düşkün bir kadinken burada çocukların sorumluluğu verilen; diğer çalışanlara göre el üstünde tutulan en önemli kişidir. Hüseyin Rahmi Gürpınar, tam da burada gerekli donanıma sahip olmayan, öğretmenlikle uzaktan yakından hiçbir alakası bulunmayan kişilerin geçmişine bakılmaksızın, çocukların eğitimi için görevlendirilmelerini kahramanımız Anjela üzerinden eleştirmiştir⁴²³.

Çocukların eğitimiyle ilgilenen Anjela zamanla evin bir üyesi haline gelmiş, konakta kalabilmesi için ona bir oda tahsis edilmiştir. Bu yer konağın en iyi ve manzaralı odalarından biridir. Dekorasyonu mürebbiye Anjela'nın beğenisine göre yapılmıştır⁴²⁴:

“Bu odada Mürebbiye'nin malı olarak, lavabo üzerinde bazı makyaj malzemeleriyle karyolanın başucundaki büronun üzerine konulmuş fildişiinden mamul bir “krosifi”, yani Hazret-i Mesih'in çarmıha gerilişini tasvir eden bir heykel, beş on kitap ve birkaç kat elbiseden ibaretti”⁴²⁵.

Buradan da anlaşılacağı üzere; mürebbiyelere aileler tarafından ne derece önem verildiği görülmektedir. Mürebbiyelerin odaları batılı yaşayış tarzı ve kendi kültürel değerlerine göre döşenmiştir. Mürebbiyelerin eşya seçimi hane halkının ilgisini çekmiş ve özellikle bayanlar bu durumdan etkilenmiştir. Aynı zamanda, kendi dini ritüellerini yerine getiren bu kişiler; *Müslüman mahallesinde salyangoz satmak* misali, hanelerde Hristiyanlığın etkilerinin görülmesine sebep olmuştur. Bu durum, ilk zamanlar İslami değerlerden uzaklaşma olarak görülürken, zamanla bu mürebbiyelere teslim edilen çocuklar din değiştirecek konuma gelmiştir⁴²⁶. Bu durumu yaşamak istemeyen Dehri Efendi, Anjela'nın çocuklarla bir arada olmasına izin veriyor ancak çocuklarla aynı odada kalmasına izin vermiyordu. Çünkü; mürebbiyelerinin odasında Hristiyanlıkla alakalı kitap, haç gibi materyaller vardı. Ayrıca bu kişiler dini ritüellerini yerine getirirken çocukların bu durumdan etkilenmesi kaçınılmazdı. Hüseyin Rahmi bu durumu şu şekilde anlatmaktadır:

“Öyle yapacağına çocukları mürebbiyenin yanında yatırdı. Hem de âdet öyledir. Bir mürebbiyenin gözetimi altında bulunan çocuklar öğretmenleriyle beraber yatıp kalkarlardı...”

⁴²³ Gürpınar, a.g.e., s. 9.

⁴²⁴ Gürpınar, a.g.e., s. 52.

⁴²⁵ Gürpınar, a.g.e., s. 53.

⁴²⁶ Gürpınar, a.g.e., s. 53.

Çocukları mürebbiyeleriyle yatırmamasında da önemli bir sebep var. Anjela o kadar mutaassıp bir kız değil, ama neden bilmem karyolasının başucunda haçı var... Çocuklar onunla beraber yatıp kalkarsa göre göre bazı Hristiyan ibadetlerini öğrenirler... Yalı komşumuz... Efendinin evinde aynı şey olmadı mı? Valideleri çocukları bir sabah haçın önünde tapınırlarken görmedi mi? İşte bu halden çekinerek Efendi, çocukları mürebbiyenin yanında yatırmıyor⁴²⁷.”

Hüseyin Rahmi, *Mürebbiye* adlı romanında Anjela'nın evin değerlerini nasıl alt üst ettiği hususuna da değinmiştir. Konaktaki ar ve namus algısını bozmuş; evin damadı Sadri Bey'den, Şemi Bey'e, Amca Bey'den, Evin Reisi Dehri Efendi'ye kadar evin erkeklerini baştan çıkarmıştır. Bu durum, Müslüman-Türk ailesinde var olan saygı, namus gibi temel değerleri yozlaştırmıştır. Hüseyin Rahmi bu romanında batı değerlerinin sorgusuz sualsiz kabul edilmesinin; diğer bir ifadeyle topyekûn bir batı taklitçiliğinin aile değerlerine ne denli zarar verdiğini gözler önüne sermiştir. Anjela'nın himayesi altındaki çocuklara kendi değerlerini aşıladığını; çocukları dini ve milli değerlerinden uzaklaştırdığını anlatmaktadır. Mürebbiyeliği sadece kazanç kapısı olarak gördüğünü ve bu işi layıkıyla yerine getiremediğini dile getirir⁴²⁸.

Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Mürebbiye* adlı romanı kendi çocukluk anılarından ve Ahmet Vefik Bey'in aile yaşamından esinlenerek yazmıştır. Bu yüzden roman o günün şartlarına ve sosyal hayatına ışık tutmaktadır⁴²⁹. Ayrıca, Hüseyin Rahmi Gürpınar *Mürebbiye* romanının girişinde bu kişiler hakkındaki görüşünü açık yüreklilikle dile getirmektedir:

“Mürebbiyelere, kadınlıkları itibarıyla hürmete, çocuklarımızın eğitici olması haysiyetiyle şükran borçluyuz. Fakat hikâyemizde adını verdiğimiz Mürebbiye Matmazel Anjela, yalnız ismen mürebbiye. Bu nedenle de ne hürmete ne de şükranı değer olan bir sefiledir. Paris'te düşkün hovardaların kucağından başka bir terbiye mektebi, Histoiresgrivoises denilen edepsiz eserlerden başka tahsil görmemişken İstanbul'da her nasılsa namuslu bir ailenin gâfletinden yaralanarak oraya kendini mürebbiyeliğe kabul ettirmiştir. Rebalais'lerin⁴³⁰, Carabillon'ların⁴³¹, Boccace'lerin⁴³² edebi öğrencisi olan Matmazel Anjela'nın, bir eşini daha İstanbul bir yana, belki Paris'te bile bulmak pek zor olduğu için, güzide bir çiçeklikte

⁴²⁷ Gürpınar, a.g.e., s. 148.

⁴²⁸ Şen, a.g.e., s. 95.

⁴²⁹ Şen, a.g.e., s. 95.

⁴³⁰ “(1494-1553) Fransa Rönesans'ının parlak isimlerinden biridir. Din eğitimini takiben tıp eğitimi aldı. Bu eğitim sayesinde Rönesans'ın fikri merkezi İtalya'ya seyahat yapma imkânı buldu. Pantagruel ve Gargantua isimli şenlik coşkusu ile dolu, hümanizme meyilli, hiciv yüklü kitaplarını yayımladı.” Bkz. Gürpınar, a.g.e., s. 4.

⁴³¹ “1674-1762 yılları arasında yaşamış Fransız şair ve trajedi yazarı.” Bkz. Gürpınar, a.g.e., s. 4.

⁴³² “Boccaccio'yu Fransızların söyleme tarzı. Giovanni Boccaccio 1313-1375 yılları arasında yaşamıştır. 1349-1353 yılları arasında Decameron'u, devrin yegâne bilim ve yazı dili olan Latince ve halk dili olan İtalyancada yazmıştır.” Bkz., Gürpınar, a.g.e., s. 4.

baldırın⁴³³ yetişmesinin etrafın havasını bozmayacağı gibi bunu yanında da iffet sahibi diğer muhterem öğretmenlere herhangi bir leke düşmez zannederim⁴³⁴.”

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın diğer bir eseri olan *Ölüler Yaşıyor mu?* adlı romanında, Velittin Paşa ailesinin hayatı anlatılmaktadır. Velittin Paşa hayattayken çocukları Leman, Orhan ve Turhan'ın eğitimi için mürebbiye tutar. Bu mürebbiye Fransız Matmazel Luiz Şermin'dir. Hüseyin Rahmi Gürpınar, Madam Luiz Şermin'in zamanla nasıl çocukların ikinci annesi konumuna geçtiğini ve çocuklar üzerindeki etkisini anlatmaktadır Yazar, Luiz Şermin'in eline bırakılan bu üç kardeşin nasıl gündelik hayattan koparıldıklarını ve mürebbiyenin ilgi alanına göre nasıl yöneddiklerini kaleme almıştır. Tamamen mürebbiyeler eline bırakılan çocukların hazin sonunu anlatmaktadır⁴³⁵.

Velittin Paşa, Leman, Orhan ve Turhan'ın eğitimini komple mürebbiye Luiz Şermin'in eline bırakılmış; çocuklar formal öğretimden faydalanamamışlardır. Çocukların eğitimi, terbiyesi, yetiştirilmesi kısacası çocuklarla ilgili her şeyden mürebbiyeleri sorumlu tutulmuştur. Madam Luiz Şermin, *ispritizmanın* tutkunu ve savunucularındandır. Eğitimi altındaki üç kardeşe ruhçulukla ilgili bilgiler vermiş; çocuklarda merak uyandırmıştır⁴³⁶. Evde yaşayan Talat Bey, mürebbiyenin ve çocukların ilgisini çeken ruhçuluk teorisine karşı çıkmaktadır. Madam Luiz Şermin'e sorular sorarak onu bunaltmakta ve onu alaya almaktadır. Talat Bey, eser boyunca yeğenlerini mantıksız düşüncelerden ve ispritizmanın etkilerinden kurtarmaya çalışmaktadır. Bu yüzden, mürebbiye ile sürekli tartışmaktadır. Mürebbiyenin çocukların kafasını boş düşüncelerde doldurduğunu savunur. Talat Bey bu konuda yanılmamaktadır. Çünkü Mürebbiye Luiz Şermin, eve ilk geldiğinde ruhçulukla ilgili bir yığın kitap getirmiştir. Bu kitapları Leman, Orhan ve Turhan kardeşlerin okumalarına izin vermiş, genç dimağların ispritizma üzerine merak duymalarına sebep olmuştur. Hatta bu üç kardeş, ruhçulukla ilgili okudukları kitapların tesiri altında kalmış, ev halkı yattıktan sonra ruh çağırma seansları düzenlemişlerdir. Bu seanslara mürebbiyeleri de katılmış, çocuklara liderlik etmiştir. Mürebbiye eline bırakılan bu

⁴³³ “Nemli yerlerde yetişen zehirli bir bitki.” Bkz. Gürpınar, *a.g.e.*, s. 4

⁴³⁴ Gürpınar, *a.g.e.*, s. 3-4.

⁴³⁵ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Ölüler Yaşıyor mu?*, Oya Matbaası, İstanbul 1973, s. 14. (Bundan sonra Gürpınar, *Ölüler Yaşıyor mu?*).

⁴³⁶ Gürpınar, *Ölüler Yaşıyor mu?*, s. 25.

çocukların psikolojilerinin gün geçtikçe bozulduğu görülmüştür. Özellikle Leman, bozulan psikolojisi sebebiyle kendisini yatağında ölü olarak görür. Bu hayaller Leman'da ölüm korkusunun başlamasına sebep olur ve bu durumdan ev halkına da bahseder. Talat Bey bu duruma çok sinirlenir ve Luiz Şermin'in çocukları kendisine benzettiğini söyler⁴³⁷.

Sonuç olarak; Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın, *Ölümler Yaşıyor mu?* adlı romanında, Avrupalı mürebbiye eline bırakılan çocukların, süreç içerisinde psikolojilerinin adım adım nasıl bozulduğu görülmektedir. Yazar, ailelerin mürebbiye tercihlerinin önemli olduğunu, bu kişilerin çocuk üzerindeki haklarının sınırlı olması gerektiğini belirtmiştir. Mürebbiyeler, eğitimi altındaki çocukları kendi ilgi alanlarına göre değil de çocukların ilgi ve yeteneklerine göre yönlendirmesi gerektiğini roman içerisinde vermiştir.

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın diğer eserlerinde de çocuk eğitiminden çokça bahsedildiği görülmektedir. Özellikle mürebbiyeler eline teslim edilen çocukların şımarık, saygısız bir birey haline dönüştüklerini dile getirilmektedir⁴³⁸. Yazarın, *Metres* adlı eseri bu kategoride kaleme alınmış bir romandır. Bu romanda evin hanımı olan Firuze Hanım, çocuğu Hami'nin üzerine çok düşmektedir. Oğlunun eğitimi için eve özel hocalar getirtmektedir. Ancak, oğlunun eğitimi için bile olsa, Hami'nin ne moralinin bozulmasını ne de üzülmesini istemektedir. Eve gelen hocalara tembihlerde bulunarak, oğlu Hami'nin her dediğinin yapılmasını söyler. Hüseyin Rahmi Gürpınar bu çıkmazı şu sözlerle anlatmaktadır:

“Ders sırasına oturmadan önce çocuğu doktor dikkatle muayene ederek, o günkü sağlık durumuna göre ne kadar zaman derse dayanacağını tayin ederek, bu iş için hocaya talimat verecek, tembihte bulunacak. Hami Beyefendi'nin terbiyesine, derslerine çeşitli hocalar tayin olundu. Fakat çocuğun zayıflığı, çelimsizliği annesini pek büyük endişelere düşürdüğünden çocuğa, öğretmenlerinin sözlerine uyması değil, hocalara küçük beyin emrine uygun şekilde bir nevi öğretip öğretmek usulü icat etmeleri tembih edildi. Çocuk hiç sıkıştırılmayacak. İsterse dersine çalışacak, istemezse çalışmayacak. Çocuk herhangi bir dilbilgisi kuralını kabul etmezse, öğretmenlerinin bütün yapması gereken, onun kabul edebileceği bir şekilde kuralı tekrarlamaktır. Fakat küçük bey yine beğenmez, hatta ağlamaya başlarsa, kuralı onu istediği şekildedir diye tasdik etmekten başka çaresi yoktur. Hocaların bir kısmı bu türlü ders vermeyi haysiyetlerine uygun bulmayarak ayrılırlar;

⁴³⁷ Gürpınar, *Ölümler Yaşıyor mu?*, s. 99.

⁴³⁸ Yusuf Çelik, *Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Romanlarında Aile ve Çocuk Eğitimi*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli 2012, s. 19.

fakat sonunda Firuze Hanım oğluna aradığı hocaları bulur. Bunlar her akşam yedikleri baklavalara, börekler yüzünden, çocuğun huyuna suyu gitmeyi uygun bulurlar⁴³⁹.”

Hüseyin Rahmi, *Metres* adlı romanında Firuze Hanım'ın oğlu Hami'nin saygısızlıklarını olaylar üzerinden anlatmaktadır. Bu saygısızlık sadece hocalarına karşı değil, aynı zamanda eve özel olarak getirtilen Fransız mürebbisi içinde geçerlidir. Bu öğretmen çocuğun yabancı dilinin gelişmesi için elinden geleni yaptığı halde, çocuğun saygısız üslubuna maruz kalır. Bazen ders çalışırken bazen Hami'nin telaffuzunu düzeltmeye çalışırken bazen de Fransızca dil bilgisi kurallarını öğretirken. Hami, mürebbisi Jan'ın söylediklerini doğru kabul etmediği gibi bir de üzerine kendi söylediklerinin doğru olduğunu savunur. Bu durumu gururuna yediremeyen Jan: *Hadi oradan ahmak, sana hoş görünmek için gramerimizi değiştirmemizi mi arzu ediyorsun?* diyerek tepkisini dile getirir. Ancak, annesi tarafından haddinden fazla şımartılan Hami, mürebbisinden bu sözleri duyunca yerlere yatarak ağlar. Hami'nin ağlaması üzerine yalıda bulunan kişiler endişeye kapılıp, doktor çağırırlar. Mürebbi Jan, şaşkınlık içinde: *Yalnız çocuk değil, terbiye yok.* der. Oğlunun hakkında bu şekilde konuşulmasına dayanamayan Firuze Hanım, öğretmene hediye olarak saat verir ve öğretmenden sözünü geri almasını ister. Öğretmen, Firuze Hanım'ı kırmak istemez ama bu duruma da dayanamaz. Israrını sürdüren Firuze Hanım'ın baskısıyla sözünü geri alır, dışarıya çıkar. Aynı durum, Hami büyüüp oğlu olunca onun eğitimi için tutulan mürebbiye Madam Krike içinde geçerlidir⁴⁴⁰.

4.12.2. Ahmet Mithat Efendi'nin Romanlarında Mürebbiyeler

Ahmet Mithat Efendi, toplumsal olayları ve sosyal konuları işleyen bir yazardır. Bu olayları aktarırken çocuk eğitimi üzerinde önemle durmaktadır. Huzurlu ve mutlu bir toplumun çocuk eğitiminden geçtiğini sıklıkla dile getirmektedir. *Bahtiyarlık* adlı romanı bu tür eserlerinden biridir. Bu eserinde, eğitim sisteminin olumlu ve olumsuz yönlerini anlatmaktadır. Romana karakterler üzerinden baktığımızda, ana kahramanlarından biri olan Abdülcebbar Bey, çocuklarının eğitimine önem veren ve bunun için elinden geleni yapan müşfik bir baba olarak karşımıza çıkmaktadır.

⁴³⁹ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Metres*, Atlas Kitapevi, İstanbul 1965, s. 34. (Bundan sonra Gürpınar, *Metres*.).

⁴⁴⁰ Gürpınar, *Metres*, s. 36-37.

Abdülcebbar Bey, bir baba olarak çocuklarının Doğu ve Batı ilminden faydalanmasını ve bu bilgileri özümsemelerini ister. Çocuklarının eğitimi için böyle bir kurum bulamayacağını düşünerek, doğu bilimini öğretmesi için bir hoca, batı bilimini öğretmesi için bir mürebbiye tutar. Ahmet Mithat Efendi kaleme aldığı bu eserinde, Abdülcebbar Bey'in çocukları için Fransa'dan getirttiği mürebbiye ile hoca efendinin kıyaslaması yapılmıştır. Bu karşılaştırmada, Avrupalı mürebbiye'nin çocuklara yaklaşımı yumuşak ve içten bulunurken, hoca efendinin eğitimi katı ve yersiz bulunmaktadır. Yazar, bu görüşünü şu ifadelerle dile getirmektedir:

“İskendriye’li Abdülcebbar Bey vardı ki bir oğluya bir kızını hüsn-i terbiye emeline düşüp hâlbuki İstanbul’da muhtaç olduğu mektebi bulamayacağını daha vaktiyle derpiş eyleyince huruf ve lisan ve ulûm-ı şarkiyye için bir hoca ve garbiye için dahi bir madama isticar eyleyerek evladının tedris ve terbiyesini bunlara havale etmişti. Avrupa’nın enstitütris denilen muallimeleri ne kadar müstait olurlar. Çocukların damarlarına girmeyi ne güzel bilirler! Bunlar “eti benim kemikleri babasının anasının” diye terbiye-i etfâli deruhde etmezler. Ders zamanlarını çocuklara bir işkence edip bırakmazlar. Belki çocuklara hem kendilerini hem tahsili sevdirek muayyen olan zamanlarda derslerine seve seve devam ettirdikleri gibi yine muayyen olan zamanlarda dahi çocuklarla beraber oynayarak hiçbir zaman yanlarından ayrılmazlar. İşte İskenderiyeli Abdülcebbar Bey’in Fransa’dan getirmiş olduğu muallime dahi böyle müstait şeylerden olup her gün çocukların iki saat kadar Türkçe ve Arapça tedris edecek olan hoca efendiye mahsus olmakla hoca efendinin düşman üzerine kılıç sallarcasına değnek sallayarak çocukların tehdit ve ihafesi bunları kendisinden ne kadar soğutursa muallime Madam Terniye’nin nazikâne ve muhibbâne muameleleri çocukları kendisine o nispette ısındırır, gerek Mansur Bey ve gerek Nusret Hanım hoca efendinin yanına sanki asılmaya giden mahkûm gibi gittikleri hâlde Madam Terniye’nin yanına bilâkis bir dost bir penah nezdine gelen biçareler gibi gelip sığınırlandı⁴⁴¹. ”

Ahmet Mithat’ın Bahtiyarlık adlı romanında, ebeveynlerin kız çocukları için mahalle mektebini bitirerek, hafız olmalarının ve Kuran hatmetmelerinin kâfi sayıldığını görülmektedir. Kimi anne babalar ise çocuklarının eğitimini kendileri vermiş; Kuran-ı Kerim hatmetmelerinin yanı sıra Arapça ve Farsça kaynaklardan da dersler vermişlerdir. Bir kısım ebeveynler ise geleneksel eğitimi beğenmeyerek, alafranga merakı olan kızlarına Fransızca öğretmek gayreti içinde olmuşlardır. Dolayısıyla, maddi durumu yerinde olan aileler, çocuklarının eğitimi için yabancı mürebbiyeler tutmuş veyahut çocuklarını rahibelerin eğitim verdikleri Frenk okullarına göndermiştir. Bu çocuklar yabancı bir kültürün ve dinin etkisi altında eğitim aldıklarından dolayı kendi aidiyetlerine yabancılaşmışlardır. Bu durum çocukları

⁴⁴¹ Ahmet Mithat Efendi, (hızl. Nuri Sağlam), *Bahtiyarlık*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s. 43-44.

ailelerinden uzaklaştırmış, tabiri caizse onları *Çıktığı kabuğu beğenmez* duruma getirmiştir. Yazar, bu durumu şu şekilde dile getirmiştir:

“Meselâ bazıları eski usulce mahalle mekteplerine çocuklarına birkaç hatim ettirtir ve şu tahlili biraz daha ileriye götürmek arzusunda bulunursa çocuğa bir de inşa okuturdu ki namaz kılmak için Kuran okumaya olan ihtiyaç anlaşılabilirdi hâlde yazı yazmayan ve hiç de yazmayacak olan bir kız çocuğa inşa okutmanın lüzumu bir veçhile anlaşılamazdı. Bazılarıysa kızlarının tedrisini kendileri deruhte ederek bir yandan mahalle mekteplerinde hafız olmaya kadar cebreyledikleri kızcağızları diğer taraftan dahi kendileri emsileden başlatarak bina maksut merhavamil izhar kafiye diye âdeta bir medrese talebesi gibi ulûm-ı âliyye-i Arabiyyeyi tahsile ve talim-i Farisiden Nasihatü'l-hukema'danbed ile Tuhfe-i Vehbi, Pend-i Attâr, Gülistân-ı Hâfız gibi kitaplardan Farisi okutmaya mecbur eyleyerek Fıtnatlar, Leylâlar gibi edibeler yetiştirmeye gayreteyleydiler. Tahsilin böyle Osmanlılığa mahsus olan suretini beğenemeyerek alafranga heveskârı olanlarsa kızlarına mutlaka Fransızca öğretmek arzusunda bulunarak bunu için dahi bazı kudreti olanlar daha çok küçükken hanelerine Frenk muallimeler alırlar veyahut çocuğu büyür büyümeyiz rahibeler idaresi altında buluna Frenk mektebine verirlerdi ki bu kızlar dahi Avrupalı bir kızın öğrendiği şeyleri tahsil eyledikleri hâlde kendi hanelerine kendi maişet-i Osmâniyyeleri dairesi dahilinde bu tahsillerinin imkân-ı tatbikini bulamamak ve kendi baba ocağının yabancıyı addolunmak gibi müthiş bir istikbale müheyya edilmiş olurlardı⁴⁴².”

Bahtiyarlık romanında dikkatimizi çeken diğer bir husus da mürebbiye Terniye Hanım'ın, Nusret Hanım ve Mansur Bey'in yaşlarının küçük olması sebebiyle, kendine ihtiyaç duyacaklarını söyleyerek çocukları kendi yatak odasına taşıttırmasıdır. Her anı çocuklarla geçen mürebbiye, çocuklara kendi ana dili gibi Fransızca öğretmiştir. Hoca Efendi, derslere başladıktan bir bir buçuk yıl sonra halen çocuklara bir hatim indirtememişken, mürebbiye çocuklara Fransızca öğretmiş ve öykü kitapları okutmuştur. Çocukların bu derece Fransızca'yı sökmeleri ebeveynlerini bile şaşırtmıştır⁴⁴³.

Ahmet Mithat Efendi, çocuklara eğitim verecek olan yabancı mürebbiyelerin kendi ülkelerinin eğitim bakanlığından aldığı belgelerinin olması gerektiğini önemle vurgulamaktadır. Sadece bununla kalmayıp aldıkları belgelerin gerçek olup olmadığının teyit edilmesini savunur. Hatta yazar *Mesâil-i Muğlaka*'da meydana gelen bir olay neticesiyle, okuyucuya şu tavsiyede bulunur:

“Dostlara nasihat ederim ki hanelerine muallime alacakları zaman Fransa maarif nezaretinin muallimeliğe mahsus olan şahâdetnâmesini arasınlar. Hatta böyle bir şahâdetnâme ibraz olduğu zaman bile sahte bir şey olmasından emin olmak için Fransa konsülatosuna müracaat

⁴⁴² Ahmet Mithat Efendi, a.g.e., s. 42-43.

⁴⁴³ Ahmet Mithat Efendi, a.g.e., s. 44-45.

külfetinden kaçınmasınlar. Ve illa muallime diye bir kokot veyahut mütekaid bir aktrisi hânelerine almak ihtimali hiç de istib'ad olunamaz⁴⁴⁴.”

Ahmet Mithat Efendi yabancı mürebbiyelerin, Müslüman-Türk çocuklarını kendi dini ve milli değerlerinden uzaklaştırdığını savunur. Avrupalı mürebbiyelerin, çocuklara kendi değerlerini kabul ettirmeye çalışmalarını sakıncalı görür. Bahtiyarlık romanının ana karakterlerinden biri olan Abdülcebbar Bey, çocuklarının iyi bir eğitim alması sebebiyle tuttuğu Fransız Madam Terniye'nin, iyi biri olduğunu düşünmekte misyonerlik tarafını bilmemektedir. Halbuki mürebbiyeleri çocuklara Hristiyanlık dinini anlatmakta ve bununla ilgili hikâyeler okumaktadır. Tüm bunlara rağmen Abdülcebbar Bey çocuklarına iyi bir eğitim verildiğini düşünmektedir:

“Madam Terniye'nin çocuklara bir de Hak Teala Hazretleri olduğu ve onun da mini mini bir oğulcuğu bulunduğu ve bu oğulcuğun bir de anası olup insanlar uğrunda oğlunu canını feda eylediği ve binaenaleyh onu minnettarane bir surette sevmek iktiza edeceği hakkında verdiği derslere ve “işte baba oğul valide şunlardır” diye kitaplardan resimlerini dahi göstermesine burada ilişmeyelim. Çünkü çocukların babası Abdülcebbar Beyefendi dahi bunları görmüyordu bile! Çocukların mini mini malûmatcıklarını büyütle büyütle işte o minnettarane bir surette sevilmesi lâzım gelen İbnullah'ı Yahudiler asmış, öldürmüş olduklarından bahisle onlar hakkında bir husumet lazım olduğu derecesine kadar vardırıdığı gibi bir aralık kıraat kitaplarında muhârebâtı sâlibiyyeye dair görülen fıkralar üzerine Müslümanların dahi Hristiyanlara nasıl seyfi zulümle muamele etmiş olduklarını tarife başlayarak işte bu misillülkaâtla genç çocukları kendisine celp ettikçe etmekte bulunmuştu⁴⁴⁵.”

Yazar, Madam Terniye'nin çocuklara bu eğitimi art niyetli olarak verdiğini düşünmemektedir. Ayrıca bilinçli bir İslâm aleyhtarlığı yaptığını da kabul etmemektedir. Sadece Madam Terniye'nin ülkesinde aldığı eğitimi çocuklara uyguladığını dile getirmektedir.

Ahmet Mithat Efendi'nin itinayla üzerinde durduğu diğer bir husus da özellikle çocuklara vatan sevgisi gibi milli ve dini duyguların verilmesinin elzem olduğudur. Çünkü çocuklara bu yaşlarda verilecek eğitimler, çocukların karakterini, kişiliğini belirleyecektir. Yazar, bu husustaki görüşlerini şu şekilde dile getirmektedir:

“Avrupa maârif-i ibtidâiyyesine vâkıf olanlar bu sözlerde asla mübalâğa şaibesi olmadığını teslim ederler. Hatta Madam Terniye çocuklara bu derslere İslâm aleyhindeki husumetinden veyahut kendi din ve milletine mutaassıbâne muhabbetinden neşet etmek suretiyle veriyor değildi. Belki maârif-i ibtidâiyye olmak üzere çocukları bu yolda talim

⁴⁴⁴ Ahmet Mithat Efendi, *Mesâil-i Muğlâka*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003, s. 350.

⁴⁴⁵ Ahmet Mithat Efendi, *a.g.e.*, s. 45.

etmeye elimdeki program dahilinde görmekle kadıncağız ifayı vazife ediyor fikir ve mütalâasıyla derslerini bu yolda vermekteydi. Evet! Çocuklara maârif-i ibtidâiyyeyi hem de böyle vermelidir. Onlara din muhabbeti millet gayreti vatan sevdası gibi mukaddesatın kâffesi henüz hâli tufûliyyetlerinde verilirse zihinlerine hak olunmuş kalarak bir daha çıkmak mümkün olamaz. Fakat bir Müslüman çocuğa Hristiyanlık ve bir Hristiyan çocuğa dahi Müslümanlık âlemi için iktiza eden maârif-i ibtidâiyyeyi vermemelidir. Her millet kendi dini diyaneti için lâzım gelen surette maârif-i ibtidâiyyesini tertip etmelidir⁴⁴⁶.”

Evin kız çocuğu olan Nusret Hanım’ın eğitimi sadece mürebbiye Madam Terniye Hanım’a bırakılmıştır. Nusret Hanım, bu sayede Fransızca konuşmayı ve yazmayı öğrenmiştir. Mürebbiye ile sohbetlerinde felsefeden ve tarihten bahsetmektedir. Mürebbiyesi sayesinde güzel piyano çalmayı öğrenmiştir. Batı tarzı kitaplar okumuş, resim yapmıştır. Bu derece olumlu gelişmelere rağmen, Fransız mürebbiye evin küçük hanımına Müslümanlık ve kendi değerleri hakkında bir şey öğretmemiştir. Evin babası Abdülcebbar Bey, her şeyden habersiz kızının terbiyesinden çok memnundur. Bir de kızı piyano çalıp şarkı söylerse ziyadesiyle keyif olurdu⁴⁴⁷. Ancak, küçük hanım babasına gösterdiği sevgi ve saygıyı, valide sultanına göstermemektedir. Annesi nasihat edecek olursa, hemen kızar ve annesini küçümserdi: *Ben terbiyeyi bir ham Türk’ten almaya muhtaç değilim!* der, annesini ağlatacak duruma getirtirdi. Anne bu durumdan ne kadar memnun olmasa da evin bireyi haline gelen Madam Terniye’ye bütün aile güvenmekteydi⁴⁴⁸. Zamanla bu durum anne babasına saygı duymayan, doğduğu evi, aileyi, toplumu beğenmeyen bireylerin yetişmesine yol açmıştır. Aynı zamanda, sorgusuz sualsiz eve alınan bu kişiler evde önemli bir konuma gelmiş, diğer çalışanlardan daha fazla ön plana çıkmışlardır.

Ahmet Mithat Efendi, *Felâatun Bey ve Râkım Efendi* adlı romanında Batılılaşmanın yanlış değerler üzerine kurulduğundan bahsetmektedir. Bilinçsiz Batılılaşmayı yererken, aynı zamanda eleştirisini de roman kahramanı Felâatun Bey üzerinden kurgulamaktadır. Felâatun Bey ve onun gibiler romanda yanlış Batılılaşma ve alafrangalaşmanın kısılcacında olan züppeler olarak tanımlanmaktadır. Yazar, Rakım Efendi karakteri ile geleneksel değerleri korurken, modernleşmenin de püf noktalarına nüans etmektedir. Eserde son dönem Osmanlı sosyal hayatı, bu zıt karakterler üzerinden anlatılmaktadır. Ahmet Mithat Efendi, Avrupa’yı her yönüyle taklit eden, batının

⁴⁴⁶ Ahmet Mithat Efendi, *a.g.e.*, s. 45-46.

⁴⁴⁷ Ahmet Mithat Efendi, *a.g.e.*, s. 47-48.

⁴⁴⁸ Ahmet Mithat Efendi, *a.g.e.*, s. 48.

değerlerini iyi veya kötü ayırt etmeksizin kabul eden kişilerin, milli ve manevi değerlerini nasıl kaybettiklerini yermektedir. Aynı zamanda yanlış Batılılaşmanın kısıracında olan Felâton Bey'i, Râkım Efendi karşısında küçük düşürmektedir⁴⁴⁹. Romanında, mürebbiye eğitimi alan çocukların çok da iyi bir eğitim alamadıklarına dem vurmaktadır. Ahmet Mithat Efendi bu durumu şu şekilde dile getirmektedir:

“Alafrangada kızlar için okumak tahsili lazım idiyse de biçare kızcağız öksüz büyüdüğünden muvaffak olamadı. Babası muzıka talimi için âlâ bir piyanocu madam getirmişti. Lakin madam kendisi çalıp babası dinlediği cihetle Mihriban Hanım “Taş altında bir yılan- Kaşları duru divan” şarkısından başka bir şey öğrenemedi⁴⁵⁰.”

Ahmet Mithat Efendi, *Mesâil-i Muğlâka* adlı eserinde gayrimüslim bir kadınla Müslüman bir gencin ilişkilerinden yola çıkarak, diğer gayrimüslim karakterleri ele almıştır. Eser, hukuk eğitimi almak için Fransa'nın Paris şehrine giden Abdullah Nahifi isimli Osmanlı vatandaşının, Fransa'da yaşadığı olayları, tecrübeleri anlatmaktadır. Yazar, eserde okuyucuya batı ve doğu kültürünü karakterler üzerinden eleştirel bir dille, karşılaştırmalı olarak sunmaktadır. Ahmet Mithat Efendi bu eserde aile kurumu, boşanma, evlenme ve yabancı mürebbiyelerle ilgili düşüncelerini dile getirmektedir⁴⁵¹.

Ahmet Mithat Efendi, *Ana ve Babanın Evlad Üzerindeki Hukuk ve Vezâfi* adlı kitabında, mürebbiyelerin verdiği milli ve dini terbiyeyi sakıncalı görmüş ve bu durumu şu ifadelerle dile getirmiştir:

“Bir Avrupalı muallimenin kendi lisanıyla beraber evladımıza vereceği terbiye ve efkârın muhakkak olan mehâzirinimen'e kudretimiz varsa evladımızı enstitütrislere tevdi etmek aladır. Bu sözü dahi tecrübe üzerine söylüyoruz. Dostlarımızdan birisi bu mehâziri haber verdiğimiz halde, ehemmiyet vermeyerek biri erkek ve ikisi kız olan çocuklarını bir muallimeye vermişti. İki üç sene zarfında çocuklar Fransızcayı itiyat suretinde öğrenmişler. Yani lisanın ahvâl-i mahsusasından bihaber olarak o yaşlardaki Fransız çocukların masum olabilecekleri hatalardan masumiyetleri temin edemeyerek öğrenmişler... Fakat günü birinde peder efendi çocukların ağzında ‘Müslümanlar böyle yaparlar’ ve ‘Türkler böyle ederler’ tarzında sözler ve tavırlarında dahi bu dedikleri haller istihza eder işmizazlar görüp işitmeye başlayınca biçare peder enstitütris cenaplarına yol vermeye mecbur olduğunu kendi ağzıyla itiraf etmiştir. Hakkı yok mu ya? Ama pazarlık zamanında muallime cenapları çocukların terbiye-i İslamiye ve Osmanîyesini ihlal etmeyeceğine dair ne kadar söz verirse versin ne kadar taahhüt eylerse eylesin onun âğuş-ı terbiyesinde aile ocağına

⁴⁴⁹ İbrahim Biricik, “Hiciv Kavramı Açısından Ahmet Mithat Efendi'nin Felâton Bey ve Râkım Efendi Romanında Yanlış Batılılaşma”, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 13, S. 3, (Ekim 2015), s. 314.

⁴⁵⁰ Ahmet Mithat Efendi, *Felâton Bey ile Râkım Efendi*, Özgür Yayınları, İstanbul 2003, s. 9.

⁴⁵¹ Ahmet Alver, “Ahmet Mithat'ın Mesâil-i Muğlâka Romanındaki Gayrimüslim Karakterlerin Analizi”, *Uluslararası Türk ve Türk Dilleri, Edebiyatları ve Tarihi Süreli Yayınları*, C. 8, S. 1, (Kış 2013), s. 727.

yabancılık peyda edecekler çocuklar bilahare yeniden Osmanlılandırılmaya muhtaç kalırlar zannederim”

Yazar, mürebbiyelerin çocuklara yabancı dil öğretirken, çocukları kendi dil ve kültüründen nasıl uzaklaştırdığını gözler önüne sermiştir. Bu yüzden, ebeveynlerin mürebbiyelerin verdiği eğitimden haberdar olmasını ve mümkün olduğu kadar bu eğitimi takip etmesi gerektiğini dile getirmiştir. Aksi takdirde, bu şekilde yetişen çocukların kendi değerlerini küçük göreceklərini ifade etmiştir⁴⁵².

4.12.3. Şirin Devrim’in Anılarında Mürebbiyeler

Kaynakları incelediğimizde mürebbiyeler daha çok kız çocuklarının eğitimi için tutulmaktadır. Çünkü kız çocuklarının erkek çocuklarına göre eğitim-öğretim olanakları daha kısıtlıdır. Bu sebeple, çoğunlukla kız çocukları için tutulan bu eğitimciler daha çok bayanlardan seçilmektedir. Nedeni ise; hem evin haremine yabancı bir erkek almamak hem de İslami değerlere ters düşmemektir. Bir diğer sebebi ise sosyal çevrede çıkabilecek dedikodulara maruz kalmamaktır. Ancak, bu kişiler seçilirken bazı istisnalarında olduğu görülmektedir. Mesela; Şirin Devrim’in⁴⁵³ akrabası olan Fureya’ya, Charles Berger isimli mürebbi keman, piyano ve müzik dersi vermek için konağa gidip gelmektedir. Bu gibi örnekler az da olsa bulunmaktadır. Ancak, bu iki karşı cinsin bir arada olması, zaman zaman uygunsuz durumlara yol açmaktadır. Mesela; Fureya’nın özel olarak aldığı müzik dersi maksadını aşarak eğitimden ziyade gönül ilişkisine kaymıştır⁴⁵⁴. Bu durumu Şirin Devrim şu şekilde dile getirmektedir:

“Aliye teyzem, annesinin ve kardeşlerinin son derece üzülmelerine karşın, haftada bir iki gün Berger’in şehirdeki küçük apartmanına gidiyordu. Her ne kadar siyah tüllü şapkalar giyip yüzünü gizlemeye çalışsa da kimseyi kandırdığı yoktu, bu ilişki herkes tarafından biliniyordu. Artık aile durumu kabullenmekten başka çare görememişti⁴⁵⁵.”

⁴⁵² Ahmet Mithat Efendi, *Ana ve Babanın Evlad Üzerindeki Hukuk ve Vezâifi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2013, s. 112. (Bundan sonra Ahmet Mithat Efendi, *Ana ve Babanın Evlad Üzerindeki Hukuk ve Vezâifi*.)

⁴⁵³ Şirin Devrim, *Şakir Paşa Ailesi* adlı hatıratında kendisinin ve ailesinin başından geçen olayları anlatmaktadır. 1926 yılında İstanbul’da doğan Şirin Devrim, yazar İzzet Melih Devrim ve ünlü ressam Fahrenisa Zeid çiftinin ikinci çocuğuydu. Annesinin ikinci evliliğini Irak Kralı I. Faysal’ın kardeşi Emir Zeid ile yapması nedeniyle Şirin Devrim çocukluğunu İstanbul ve Bağdat’ta geçirdi, Avrupa’nın birçok kentinde yaşadı. Bkz. *Şirin Devrim Türkiye’ye Getirilecek*, (09.03.2011), <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/sirin-devrim-turkiyeye-getirilecek-228518>, (15.01.2022/21:45).

⁴⁵⁴ Şen, a.g.e., s. 118.

⁴⁵⁵ Devrim, a.g.e., s. 36.

Belgeler incelendiğinde bazı ebeveynlerin çocuklarını tamamen Avrupalı mürebbiyelerin eline bıraktıkları görülmektedir. Dolayısıyla, anne ve babasından daha çok mürebbiyeleriyle zaman geçiren bu çocukların aile üyelerinden çok mürebbiyeleriyle bağ kurmaları doğaldır. Şirin Devrim'in *Şakir Paşa Ailesi* isimli hatıratına baktığımızda mürebbiyesi olan Matmazel Tina ile çok yakın bir duygusal bağ kurduğu görülmektedir. Şirin Devrim, Matmazel Tina'yla olan aralarındaki duygusal bağı şu ifadelerle dile getirmektedir:

“Lalamız beni kucakladığı gibi yukarı götürüp yatağıma yatırdı. Arkasından gelen Matmazel Tina da koyu yeşil panjurları kapadı. Bu sükûnet bana iyi geldi. Uyandığımda hala ateşim vardı, titrememde geçmemişti... Yalvarmalarına karşı koyamayan Matmazel Tina, yataktan kalkmama ve en güzel elbisemi giymeme izin verdi. Özel bir gün olduğu için de başıma kocaman pembe fiyonklu bir kurdele bağladı⁴⁵⁶.”

Mürebbiyeler, bir arada yaşadıkları insanlarla o kadar samimi olmuşlardır ki, aynı ortamda bulunmuş aynı masada yemek yemişlerdir⁴⁵⁷. Şirin Devrim ve Erdal İnönü'nün anılarını incelediğimizde, mürebbiyelerini aile bireylerinden biri olarak kabul ettikleri görülmektedir. Şirin Devrim bu durumu şu şekilde dile getirmektedir:

“Her zaman olduğu gibi herkes yaşına, mevkiine göre otururdu. Sofranın başında bütün ihtişamıyla anneannem İsmet Hanımefendi, onun etrafında kızları ve oğulları eşleriyle, sofranın ucuna doğru da biz çocuklar mürebbiyelerimizle otururduk. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra İzzet, Seniye, Remide'nin İngiliz mürebbiyesiyle Avrupa'ya seyahate çıkmışlardır⁴⁵⁸.”

Bu denli öne çıkan mürebbiyeler, süreç içerisinde konaktaki diğer çalışanlara göre daha değerli hale gelmişler ve aile fertleri gibi hissedilmişlerdir. Çocukların gelecek planlamalarında da söz sahibi olmuşlardır. Çocukların eğitiminden arta kalan saatlerde, gündelik işlere de yardımcı olmuşlar, ev sahibi gibi diğer çalışanların planlamalarını yapmışlardır⁴⁵⁹.

4.12.4. Samiha Ayverdi'nin Romanlarında Mürebbiyeler

Mürebbiyeler, 19. asırda çocuklara evde eğitim vermek amacıyla zengin aileler tarafından tutulan eğitmenlerdir. Özellikle romanlarda geçen dadı karakterlerinin, çocuk

⁴⁵⁶ Devrim, *a.g.e.*, s. 24.

⁴⁵⁷ Acehan, *a.g.m.*, s. 3.

⁴⁵⁸ Devrim, *a.g.e.*, s. 24.

⁴⁵⁹ Şen, *a.g.e.*, s. 117.

bakımı ve eğitimiyle ilgilenen versiyonudur. Birçok yazar bu kişilere dikkat edilmesini söylemiştir. Samiha Ayverdi⁴⁶⁰ de bu kişilerden birisidir. Mürebbiyelerin faydalarından çok zararlarının olduğunu savunan bir yazardır. *Yolcu Nereye Gidiyorsun!* adlı eserinde mürebbiyeler hakkındaki düşüncelerini dile getirmiştir. Samiha Ayverdi de Ahmet Mithat Efendi gibi Avrupalı mürebbiyelerin çocukları dini ve milli aidiyetlerinden uzaklaştırdığını savunmaktadır. Çocukları ailesi ve kültürüne karşı yabancılaştırdığını dile getirmektedir. Mürebbiyeler elinde yetişen çocukların ailesine, toplumuna karşı sorumsuz davranışlarda bulunduklarını ifade etmiştir. Eserlerinde mürebbiyeleri çoğunlukla *öteki kişi* olarak olumsuzlaştırmıştır⁴⁶¹.

Samiha Ayverdi, *Yolcu Nereye Gidiyorsun!* adlı romanında üç çocuklu bir aileden bahsetmektedir. Bu çocuklardan Rıdvan ve Jale için mürebbiye tutulduğu görülmektedir. Üçüncü kardeş en küçükleri olup, mürebbiye eğitimden geçmemiştir. Samiha Ayverdi, eğitimci olarak ailenin içerisine giren Avrupalı mürebbiyelerin, Müslüman ve Türk aile yapısıyla uyuşmadıkları gibi bu düzeni de bozduklarını savunmaktadır. Yazar, evin ebeveynleri olan Nemide Hanım ve Asaf Bey'in mürebbiye tutmakla hata yaptıklarını savunmaktadır. Rıdvan ve Jale isimli ikiz kardeşler, tamamen mürebbiyelerin ellerine teslim edilerek, mürebbiyelerinin inisiyatifine bırakılmışlardır. Eserde, mürebbiyenin çocuklara Batı değerlerini iyi kötü demeden, ayırt etmeksizin çocuklara dayatması görülmektedir. Mürebbiyenin, çocuklara kendi değerlerini benimsettiği görülmektedir. Dolayısıyla, bu çocuklar kendi değerlerinden uzak, yaşadığı çevreyi beğenmeyen, toplumsal uyumsuzluk yaşayan bireyler haline dönüşmüşlerdir⁴⁶².

Samiha Ayverdi'nin, *Yolcu Nereye Gidiyorsun!* adlı romanında, çocukların kendi kültür ve benliklerinden ne derece uzaklaştığını Jale karakteri üzerinden anlatmaktadır. Jale'nin, batılı yaşama olumlu baktığı gibi batı tarzı modayı da takip

⁴⁶⁰ 1905 ve 1993 yılları arasında yaşamış olan Sâmîha Ayverdi, bir mutasavvıf ve mütefekkir, bir fikir ve gönül insanı, bir rehber, örnek alınacak şahsiyeti ve hayâtı ile bir âbide şahsiyet, bir insan-ı kâmil, gönül dili ile ifade edecek olursak, yeryüzüne nâdir gelmiş seçilmişlerden bir seçilmiştir. Sâmîha Ayverdi yazı hayatının ilk yıllarında, 1938-1950 yılları arasında; tasavvuf ve ilâhî aşkı eserlerine mevzu olarak almıştır. Bu devrede roman, hikâye ve mensur şiire ağırlık veren yazarımız, yazdıklarında tek gerçeğe, birliğe doğru yol almış, eserleriyle şahsiyetinin ve dünya görüşünün de sentezini ortaya koymuştur. Bkz. İsmet Binark, *Mutasavvıf ve Mütefekkir Yazar Samiha Ayverdi'nin Tarihimiz ile İlgili Tesbit ve Tahlilleri*, Türkkad Yayınları, İstanbul 2012, s. 6-7.

⁴⁶¹ Yaşar, a.g.m., s. 489-490.

⁴⁶² Yaşar, a.g.m., s. 489-490.

ettiği kıyafet ve aksesuar seçiminden anlaşılmaktadır. Mesela; Jale'nin taktığı kolyede Napolyon'un at üzerindeki portresi vardır. Buradan da anlaşılaçağı üzere, çocuklar kendi tarihinden uzaklaşmakla kalmamış, milli kahramanları yerine yabancı kahramanları daha çok benimsemişlerdir. Yazar, Jale'nin bu hareketiyle kendi değerlerinden ne derece uzaklaştığını, koptuğunu göstermek istemiştir. Bu kopuşun bir sebebi de mürebbiyelerin çocuklara kendi kültürünün romanlarını, hikâyelerini, masallarını okuyup anlatmalarıdır. Böylece, çocuklar kendi kahramanları yerine yabancı ülkelerin kahramanlarını tanımışlar, onlarla özdeşim kurmuşlardır. Benliklerine ve hafızalarına o kahramanları kaydetmek zorunda kalmışlardır⁴⁶³.

Samiha Ayverdi'nin *İbrahim Efendi Konağı* adlı eserinde, modernleşme ve alafrangalaşma süreciyle birlikte, toplumun kültürünün, milli ve manevi değerlerinin nasıl farklılaştığı ve bu durumun konak etrafında nasıl anlatıldığı görülmektedir⁴⁶⁴. Yazar, yakın çevresini anlattığı bu eserinde dini ve manevi değerleri küçümseyen mürebbiyelerin, çocukların değer algılarında, kişiliklerinde ne gibi olumsuzluklara yol açtığını gözler önüne sermektedir. Eserde, mürebbiye eğitimine içsel olarak direnen Râtibe ile bu eğitimi tamamen benimseyip, özümseyen Mebrure iki ana karakter olarak karşımıza çıkmaktadır. Evin kızı olan Râtibe, tamamen mürebbiyesi Matmazel Çera'ya teslim edilmektedir. Matmazel, Râtibe'nin İslâmi değerlere göre yetişmesini istememekte ve çocuğu bu çevreden uzak tutmaya çalışmaktadır. Râtibe, bayram günlerinde dahi arkadaşlarıyla oyun oynamaya çıkamamakta, mürebbiyesinin izni olmadan dışarıya adım atamamaktadır. Mürebbiye Çera, Müslüman-Türk evlerinde olan değerleri hor gördüğü gibi bu değerlere saygıda duymamaktadır. Hatta, bu adetleri sürdürenlerle dalga geçmektedir. Mürebbiye Çera, Râtibe'yi bu adetlerden uzak tutup, gayrimüslimlerin daha fazla yaşadığı Beyoğlu gezmelerine götürmektedir. Râtibe, bu durumdan hiç memnun değildir. Onun haz duyduğu; eski günlerin, gelenek ve adetlerin, hikâyelerin anlatılmasıdır. Mebrure ise tam anlamıyla bir *Levanten* olmuştur. Geleneklerinden uzaklaşmış, değerlerini tanımayan bir kişi haline gelmiştir. Yazar, çocukların yaşadığı bu olayları şu şekilde dile getirmiştir:

⁴⁶³ Yaşar, a.g.m., s. 491.

⁴⁶⁴ Tuğçe Meç, "Samiha Ayverdi'nin İbrahim Efendi Konağı Adlı Eserini Tarihi Roman Olarak Okumak", *Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 7, (Mart 2019), s. 42.

“Maliye reisi İbrahim Efendi’nin torunu Râtibe’nin mürebbiyesi Matmazel Çera, bayram günlerinde bile çocuğun, akranlarıyla beraber olmasına, çocukluğunu yaşamasına izin vermezlerdi. Matmezelsiz kapıdan bir adım atamayan Râtibe’nin, kırmızı saçlı, çilli yüzlü mürebbiyesi Çera, bütün milli ve mahalli gelenek ve görenekleri küçümser, hatta alaya alarak artık bunların terk edilmesi gereken köhne ve bayağı adetler olduğunu söyler ve devamlı olarak çocuğu, bilmediği âlemlerin cazibesine doğru arkasından iterdi. Seneden seneye olsun Beyoğlu gezmeleri yerine bayram yerlerine gitmek isteyen Râtibe, bu eğlence yerlerini ve eski âdetlerini bilenlere anlattırıp dinler, böylece de sanki konağın içine, daha doğrusu ailenin üstüne çökmüş olan o tatlı-su frengi kokusundan kurtulmuş gibi olur, içi açılıp keyiflenirdi. Halbuki, Şevkiye Hanımefendi’nin gözde evlatlığı Mebrure, konağa girip çıkan, kâh Fransızca dersi veren kâh piyano öğreten mürebbiyeler sayesinde bir levanten olup çıkmıştı. Onu içinde Beyoğlu, adeta Mebrure’nin Kâbe’si idi... Gerçi Ratibe’nin de her çocuk gibi bayramlık elbiseleri, çorapları, ayakkabıları, kurdellaları bayram gecesi kanepenin üstüne serilirdi. Fakat anlatılan Fatih Camii’nin avlusundaki bayram yerine gidemez, hokkabazları, kuklaları, panoramaları, pandomimaları göremez; hele Dolmacı Araplardan, kuş lokumculardan, şekerci, fıstıkçı, piyazcı, köfteci, simitçi, şerbetçi, turşucu ve hele macuncudan asla alışveriş edemezdi. Eşeğe binmek, at sürmek zaten oğlan çocukların kârı idi. Amma şu tenteli arabalara olsun bir kere binip türkü söylemek herhalde çok zevkli olmaktadır. Ne ki böyle bir şey yapmak şöyle dursun, istediğini ve hatta beğendiğini ima edecek olsa, kim bilir mürebbiyesinin gözünde ne adi bir çocuk oluverirdi⁴⁶⁵.”

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere, Avrupalı mürebbiyeler ev halkını küçümseyip, alay etmişlerdir. Bu yüzden, Râtibe Hanım yaşadığı hayattan çekinmekte, hatta utanmaktadır. Bu mürebbiyeler, ailenin gelenek ve göreneklerini beğenmediği gibi aile üyelerinin yanında da bu durumu dile getirmekten kaçınmamaktadırlar. Ratibe Hanım, mürebbiyelerinin bu kadar pervasız davranmasına içten içe kızsada mürebbiyeleri tarafından düşüncesini açıklama, fikrini söyleme saygısızlık ifadesi gibi anlamlandırıldığından dolayı bir şey diyememektedir. Ne üzücü ki mürebbiyeler elinde yetişen bu çocuklar kendilerini hakir görmüşlerdir. Bu tür mürebbiyeler, sadece İbrahim Efendi Konağı’yla sınırlı kalmamış, maddi durumu iyi olan ailelerin konaklarında da görülmüşlerdir⁴⁶⁶.

İbrahim Efendi Konağı’nda mürebbiyelerden eğitim alan çocukların bu kişilerden etkilenmesi kaçınılmazdı. Râtibe Hanım da mürebbiyeler elinde büyüyen her çocuk gibi batıya hayranlık duymaktadır. Bir yanda ailesinden aldığı gelenek ve görenekler, bir yanda mürebbiyesinin sebep olduğu batıya hayranlık. Bu durum çocuklarda kafa karışıklığı yaşatmıştır. Mürebbiyelerinin aşıladığı batı hayranlığı çocukların geçmişi ile çatışmalarına, gelenek ve göreneklerini silmelerine sebep olmuştur. Râtibe Hanım ise kendisine Türkçe dersi veren Mihriye Hanım’ın ve Mail

⁴⁶⁵ Samiha Ayverdi, *İbrahim Efendi Konağı*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 2005, s.132-133.

⁴⁶⁶ Ayverdi, a.g.e., s. 160.

Kalfa'nın küçücük bir çocukken benliğine koydukları manevi ve milli değerlerden ne vazgeçebilmekte ne de bu değerleri ortaya çıkarabilmektedir. Günlerini böyle geçirirken gece olup yattığında ölmüşlerine yine dualar okumakta, sofraya oturduğunda veya yeni alınmış bir elbise giyince yine besmele çekmektedir. Ancak, kendince geri kalmış görünmemek, küçümsenmemek ve alay edilmemek için bu davranışlarını mümkün olduğunca saklamaktadır. Bu durum, Râtibe'nin davranışlarında tutarsızlıklara yol açmakta, yalpalamasına sebep olmaktadır. Mürebbiyelerin ellerine bırakılan küçük kız derdini kimseyle paylaşamamakta, ailede çocuklarından bihaber hayatlarını sürdürmektedir⁴⁶⁷.

Sonuç olarak; Samiha Ayverdi'nin İbrahim Efendi Konağı adlı eserinde, aile üyelerin diğer konaklarda yaşayanlara göre Batılılaşmayı daha çok benimsedikleri ve kendi değerlerini unuttukları görülmektedir. Ailecek bir alafrangalaşma arzusu içindedirler. Konakta, Türk-İslâm geleneklerinin yozlaştığı, tam anlamıyla son kırıntılarının kaldığı görülmektedir. Çocukların zamanla milli bağlarından koptuğu, batılı değerleri benimsediği ve adım adım bu yöne doğru gittikleri anlatılmıştır. Samiha Ayverdi bu durumu şu ifadelerle dile getirmiştir:

“İstanbul aristokrasisinin bütün konaklarında olduğu gibi, İbrahim Paşa konağında da Türk-İslam ananeleri, değerleri son kalıntılarını taşıyordu. İbrahim Paşa ailesinin yakın komşuluk dolayısıyla, en fazla temasta bulunduğu ahabap evi, Maliye Reisi İbrahim Efendi'nin konağıdır. Bu İbrahim Paşa konağının, devrin alafranga diye isimlendirdiği ve o zaman göre de çok cesaretli, çok aşırı bir gidişi vardı. Garp, bu konağa başka ailelere olduğundan daha fazla sokulmuş, daha fazla işlemişti. Frenk dilini rahatça konuşan hanımlar, bilhassa Fatma Hanım'ın iki kızı, mürebbiyelerin birer mutaassıp çömezi olarak yetişiyorlardı. Tamamen ihmal edilmiş milli kültürün yanı sıra, mürebbiyelerin aşındırıp aile bağlarının da koptuğu gün, onları vatanlarından alıp götürecek her vasıta tamam demekti. Nitekim yılların koynunda yavaş yavaş demlenip hazırlanan bu akıbet, günün birinde gerçekleşerek her iki kızı da yabancı toprakların vatandaşı ve yabancı erkeklerin karısı yapmıştır⁴⁶⁸.”

Samiha Ayverdi'nin *İstanbul Geceleri* adlı romanında, diğer eserlerinde olduğu gibi Avrupalı mürebbiyelerin çocukları manevi ve milli değerlerinden nasıl kopardıkları görülmektedir. Yazar, eserinde çocuklarla ilgilenen mürebbiyelerin, çocuklara ne öğrettiğini ne anlattığını kimsenin bilmemesinden, aynı zamanda aile üyelerinin böyle bir çabasının olmamasından bahsetmektedir. Hatta, aile fertlerinin mürebbiyelerinin ne

⁴⁶⁷ Ayverdi, a.g.e., s. 164.

⁴⁶⁸ Ayverdi, a.g.e., s. 213-214.

yaparsa doğru yapar anlayışı, mürebbiyelerin tamamen çocuk üzerinde hakimiyet kurmasına ve çocukları istediği gibi şekillendirmesine yol açtığı görülmektedir. Çocukların, Avrupalı mürebbiye eline sorgusuz sualsiz bırakılışını yazar şu şekilde dile getirmektedir:

“Mürebbiye evin içine kimsenin anlamadığı bir dille okutup yazdırdığı çocuklara ne yapar ne söyleşir kimse bilemezdi. Bilinmesi lazım olan bir şey varsa, onun her yaptığıının, her işlediğinin aynı hikmet oluşu idi. İşte bu yüzden de çocuk altı yaşına geldiği halde “ezan okunuyor” diyeceği yerde “imam bağılıyor” dedi. Henüz büyük babası konağında cemaatle namaz kıldığı, kendi babası Cuma namazlarını kaçırmadığı halde, mürebbiyenin şaheseri olan bir körpe insana, mukaddesatı bir yüz karası imiş gibi silinmek, bertaraf edilmek zevki aşılandı⁴⁶⁹.”

Samiha Ayverdi'nin önemli tespitlerinden biri de varlıklı ailelerin konaklarında kalan mürebbiyelerin, rahat içinde hayatlarını sürdürdükleridir. Bu mürebbiyelere özel odalar verilip, hizmetlerine çalışanlar tahsis edilmiştir. Ev ahalisi de bu kişilerin her istediğini yapmıştır. Bu kişilerin zararları sadece aileyle sınırlı kalmamış, mahalleye, toplumsal alana da sirayet etmiştir. Yazar, kültür emperyalizminden bahsederken, mürebbiyelerin bu iş için biçilmiş kaftan olduğunu söylemektedir. Samiha Ayverdi; mürebbiyeleri, çocukları ve toplumu tehdit eden canlı tehlike olarak görmektedir⁴⁷⁰.

Samiha Ayverdi'nin *Küplüce'deki Köşk* adlı romanının ana karakterleri, Mediha Hanım, Cevdet Paşa ve çocuklarıdır. İsmail Paşa'nın çocuklarından biri olan Mediha Hanım mürebbiyeler elinde büyümüş bir çocuktur. Ne kadar mürebbiyeler elinde büyümüşse de bayramlara, kandil gecelerine dikkat etmektedir. Ancak bu kişiler kendi çocuklarında bu hassasiyeti uyandıramamıştır. Hatta çocuklar atalarından kalan bütün değerleri yerle yeksan etmiştir. Yazar, hızlı şekilde görülen bu dönüşümü şu ifadelerle anlatmaktadır:

“İsmail Paşa'nın iki kızından büyüğü olan Mediha Hanım, Cevdet isimli çok hamiyetli ve çok vatanperver bir yüzbaşı ile evlenmesine rağmen, kocasının vatan aşkı kendisine hemen hiç tesir etmedi. Genç asker günün birinde paşa olunca, Mediha da paşa babasından sonra paşa karısı olmuştu. Amma bir Fransız mürebbiyeden düzgün lisan öğrenmiş, Vasili isminde bir ustadan piyano dersi almış bulunan, evini içinde köpek besleyen genç kadın, sırtındaki alafrangalık kisvesine rağmen, büyüklerinden almış olduğu bazı değerleri terk etmemişti. Paşa kızı Mediha Hanım'ın evinde gene kandil gecelerine saygı gösterilir, Ramazanlarda, bayramlarda fakir fukaranın gönlü alınır, ölenler mevlit okutulur, lokma

⁴⁶⁹ Samiha Ayverdi, *İstanbul Geceleri*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 2007, s. 168.(Bundan sonra Ayverdi, *İstanbul Geceleri*.).

⁴⁷⁰ Yaşar, a.g.m., s. 492.

dökülür ise de artık bu geçmiş zamanların bereketinde eskisi gibi tat tuz kalmamış, revnak ve şevk tükenmişti. Evin içinde dolaşan köpek, bir yaşlı dadının eline eteğine burnunu ıslağını sürüp de dadı: “Çekil be hayvan, sen mekruhsun!” diyecek olsa Mediha Hanım alınır, hatta kızıp: “Dadı, bak matmazel onu yatağına alıyor!” diyerek sustururdu. Ne yazık ki, paşa kızının ardından gelen oğlu ve kızı, atalarının bir köşeye gömdüğü altın çömleğinden habersiz, gafil miras sahipleri gibi cetlerinin bıraktığı kadim hazine yerine, batının ikramı olan her nesneyi benimsemekte beis görmüyorlardı. Böylece de önlerine hazır sürülen sahte değerleri tartıp ölçmeden kabul etmek yoluna gitmiş bulunuyorlardı. Zaman zaman, paşa kızı olan annelerinin fikirlerine bile bayat damgası vurarak ondan gelen hiçbir sese kulak asmadıklarından, ihtarları, ikazları hoş karşılanmıyor ve yeni çığırlara ihanet kabul ederek artık ne Ramazan ne bayram ne kandil tanıyor, en fenası da sönen iman ışığı, vatan şuurunu da söndürdüğünden içine düştükleri koyu ve derin bir gafletin büyüğü ile kendilerine düşman kesilmiş bulunuyorlardı. Paşa kızı Mediha Hanım, kocasını itirazına rağmen kızı Harika’nın Fransa’da tahsil yapmasında öyle directti ki nihayet dediği oldu. Ve Harika’yı Sirkeci’den uğurladıktan beş sene sonra kız, henüz üniversitenin ikinci senesinde, Vichy’li Claud isimli bir şarap taciri ile tanışarak kısa zaman sonra ailesine dahi haber vermeden sessizce evlendi... ‘Harika’nın küçük kızı Mari, bambaşka bir hamurun insanı idi. Elizabeth bir turist gibi gezdiği camilerden dar kaçarken Mari asla kilisede bulamadığı huzurun camilerde olduğunu söyleyerek, iki düz üstüne oturup gözlerini uzun uzun etrafında dolaştırırdı. Türk kültürü paşa kızını da onun kızı olan Elizabeth’i de çoktan kaybetmiş olurken, Mari’nin binlerce yıllık tarihi Türk irfanına yakınlığından kazançlı çıkması, Türk’e bir iftihar getirebilecek miydi⁴⁷¹?”

4.12.5. Halit Ziya Uşaklıgil’in Romanlarında Mürebbiyeler

Halit Ziya Uşaklıgil⁴⁷², kaleme aldığı Aşk-ı Memnu adlı romanında mürebbiyelerin daha çok olumlu taraflarını ele almıştır. Özellikle, yabancı dil öğretiminde takdire şayan işler yaptıklarını söylemektedir. Eserinde, evin babası olan Adnan Bey, eşinin hastalığından dolayı kızı ile ilgilenmesi için mürebbiye tutmuştur. Ancak mürebbiyelerden bir türlü memnun olmayan Adnan Bey, en uygun kişiyi bulmak üzere birçok deneme yapmıştır. Adnan Bey’in konağına mürebbiyelik yapmak için birçok kişi gelmiştir. Fakat bu kişiler çocuk eğitimden bihaberdir. En sonunda Matmazel Courton adlı Fransız mürebbiyede karar kılınmıştır⁴⁷³. Matmazel Courton, tam da bu süreçte olumsuz mürebbiyelerin içinde olumlu bir örnektir⁴⁷⁴.

Matmazel, romanda on dokuzuncu asrın son çeyreğinde İstanbul’a çocuk eğitimi için gelen, yeterli donanımına sahip, gerekli eğitimden geçmiş, bilgili, kültürlü, ahlaki

⁴⁷¹ Samiha Ayverdi, *Küplüce’deki Aşk*, Hülbe Basım ve Yayın, İstanbul 1989, s. 288.

⁴⁷² 1865’te İstanbul’da doğdu. Bir kolu İzmir’e yerleşen Uşaklı Helvacızâdeler ailesine mensuptur. Mercan’daki bir mahalle mektebinde başlayan eğitimi, yeni usulde öğrenim veren sıbyan mektebinde sürdü. Daha sonra Fatih Askeri Rüşdiyesi’ne kaydoldu. Babasının İzmir’e dönmesi üzerine burada önce İzmir Rüşdiyesi’ne yazıldı, daha sonra özel Mechitariste Okulu’na kaydedildi. 1883’te buradan mezun oldu. Bir yandan da İngilizce ve Almanca dersleri alıyordu. İlk yazısı Hazine-i Evrak’ta yayımlandı. Arkadaşlarıyla birlikte Nevruz dergisini çıkardı. Bkz. Halit Ziya Uşaklıgil, *Hikâye*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2018, s. 4.

⁴⁷³ Halit Ziya Uşaklıgil, *Aşk-ı Memnu*, Özgür Yayınevi, İstanbul 2015, s. 71-72.

⁴⁷⁴ Koçak, a.g.m., s. 67.

değerlere sahip bir mürebbiye olarak karşımıza çıkmaktadır. Çocuklara, anne sevecenliğiyle yaklaşan Courton aynı zamanda sevgiyle disiplini aynı anda verebilen, çalışma saatlerine dikkat eden, düzenli ve kurallı bir mürebbiyedir. Çocukların ilgi ve alakalarının farkına varıp, ona göre çocuklara eğitim vermektedir. Yabancı dil öğretimi konusunda iyi olan Courton, çocuklara yabancı dilde kitaplar okur, okutturur ve çocukların daha iyi bir gelişim sağlaması için onlara tercümeleler yaptırdı. Matmazel de Courton'un, en iyi hasletlerinden biri de bilgi ve deneyimleri sayesinde öngörülü olması, ailede kendisiyle alakalı olmayan hususlara karışmaması ve sır saklamasıdır⁴⁷⁵. Uşaklıgil'in bu eserinde, eğer doğru kişiler seçilirse çocuklar için faydalı mürebbiyelerin de olabileceğidir. Dolayısıyla, çocukların eğitimi ve bakımı için tutulan mürebbiyelerden istisna olsa da işinin ehli olan kişilerde çıkmıştır⁴⁷⁶.

Halid Ziya Uşaklıgil'in Aşk-ı Memnu adlı eserinde Matmazel erdemli, kültürlü, milli değerlere saygılı bir mürebbiyedir. Ayrıca, Matmazel Courton'un en çok istediği hayallerinden biri de *Bir Türk evine girmek. Türk memleketinde bir Türk hayatıyla yaşamaktır*. Ancak, işe başladığı evi Avrupalı tarzda döşenmiş görünce hem şaşırır hem de hayal kırıklığı yaşar. Adnan Bey'in konağı gibi İstanbul'da daha nice böyle konaklar vardır. Bu durum gösteriyor ki; toplum olarak batılı yaşayış biçiminin, alafrangalaşmanın varlıklı aileler tarafından benimsendiği ve İstanbul gibi büyük yerlerde uzun zaman önce başladığıdır⁴⁷⁷.

Eserde, evin küçük kızı Nihal annesinin ölümü üzerine zamanının büyük bir bölümünü Matmazel de Couton'la geçirmeye başlar. Matmazel'in, Nihal'in piyano çalmasında, müzik kültürünün oluşmasında büyük bir çabası ve emeği vardır. Bir mürebbiye olmanın ötesinde çocuklara anne şefkatiyle yaklaşan bir kadındır. Matmazel, Türk-İslam geleneklerine saygılı, toplumsal değerlere uyumlu bir kişidir. Hatta, Adnan Bey'le evlenen Bihter'in yetişkin bir kız olan Nihal'e telkinlerine Matmazel Couton şu ifadelerle karşı çıkmaktadır. Bihter:

⁴⁷⁵ Zeynep Kerman, *Uşaklıgil'in Romanlarında Batılı Yaşayış*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2008, s. 109.

⁴⁷⁶ Uşaklıgil, *a.g.e.*, s. 72.

⁴⁷⁷ Uşaklıgil, *a.g.e.*, s. 72.

“Ben isterim ki sen küçük bir çocuk değil, genç bir kız olasın. Bu kısa etekler... Bunlar on ikisine kadar pekiyidir. Fakat on ikiden sonra...” söylemine Matmazel: “Lakin madam zannederim ki pek erken... Fransa’da bu kadar çocuklar bahçede çember çevirir. Nihal’in eteklerini uzatmak için hiç olmazsa iki sene daha beklemek lazım gelir⁴⁷⁸.” Fransız kültürle büyümüş olan mürebbiye Courton, Nihal’in kıyafet seçimine dikkat ederken, Türk bir ailede büyümüş Bihter’in bu konuya dikkat etmemesi gariptir. Bu olay bir batılıdan daha çok batılılaştığımızın göstergesidir.

Dönemin yazarlarının romanlarına bakıldığında, çocukların tamamen mürebbiyeler eline bırakıldığı görülmektedir. Dolayısıyla, çocukların ecnebi mürebbiyenin ahlaki değerlerine göre yetişmesi kaçınılmaz olmuştur. Aileler tarafından tutulan bu kişiler hukukunda yeterli araştırma yapılmadığı takdirde, çocukların da *Üzüme baka baka kararır* misali mürebbiyelere benzediği görülmektedir. Mürebbiyeler, sadece çocuklarla ev ortamında zaman geçirmemiş; gezmelerde de çocukları daha çok gayrimüslim vatandaşların yaşadığı yerlere götürmüşlerdir. Halit Ziya Uşaklıgil’in *Aşk Memnu* romanında bu durum açık bir şekilde görülmektedir:

“Ara sıra Mile de Courtoun çocukları Beyoğlu’na indirir; onları, öteden beriden bin türlü şeyler almak heveslerine serbest bir cevalân vermek için, mağazadan mağazaya dolaştırırdı. Bu seferler esnasında Bülent’i en ziyade çıldırtan araba seyranıydı. Yaz kış mahkûm oldukları yalı hayatından böyle nadir vesilelerle kurtularak arabada gezmek onun için bir bayramdı⁴⁷⁹.”

4.12.6. Erdal İnönü

Erdal İnönü⁴⁸⁰, *Anılar ve Düşünceler* isimli hatıratının bir bölümünde kız kardeşi için tutulan Fransız mürebbiyelerinden bahsetmektedir. Mürebbiyeleri, otoriter ve disiplinli biridir. Mürebbiye, yazarın kardeşine bir Fransız gibi konuşacak düzeyde Fransızca öğretirken, kendilerinin de bu sayede iyi düzeyde Fransızca öğrendiklerini

⁴⁷⁸ Uşaklıgil, a.g.e., s. 130.

⁴⁷⁹ Uşaklıgil, a.g.e. s. 113.

⁴⁸⁰ 6 Haziran 1926 Ankara’da dünyaya geldi. İlk, orta ve lise öğrenimini Ankara’da yaptı, 1947 de Fen Fakültesi’nden fizik lisansı diploması aldıktan sonra A.B.D.’ye gitti, California Teknoloji Enstitüsü’nde lisans üstü öğrenimi yaptı, yüksek lisans ve doktora derecelerini aldı, teorik fizik alanında araştırmalar yaptı, yurda dönünce Ankara Üniversitesi’nde Fizik Asistanı olarak göreve başladı. Bkz. Prof. Dr. Erdal İnönü’nün Yaşamı, https://www.tuba.gov.tr/upload/files/Prof_%20Dr_%20Erdal%20%C4%B0n%C3%B6n%C3%BC.pdf, (16.01.2022/11:05).

söylenmektedir. Ailenin bir ferdi haline gelen mürebbiyeleri yemekte dahi kendilerine eşlik etmektedir. İnönü, hatıratının *Sofradakiler* başlığı altındaki bölümde, ailesiyle beraber yemek masasında kimlerin bulunduğunu ayrıntılı bir şekilde anlatmaktadır. Burada aile bireylerinin yanı sıra mürebbiyelerinin de yemek masasında olduğunu ve ona da masada bir servis açıldığı görülmektedir. İnönü, özellikle aile bireylerini saydıktan sonra, kız kardeşinin Fransız mürebbiyesini de saymış ve ondan şu şekilde bahsetmiştir:

“Baba evinde yaşadığım dönemde babamla en çok beraber olduğumuz zamanlara yemek saatleriydi. Onun için babamın konuşmalarından en çok hatırimda kalanlar bu yemeklerde, konuklara anlattıklarından bazı bölümlerdir. Yemekler de ailenin tüm üyeleri, babamı yardımcıları ve konuklar sofrada bir araya gelirdik. Dikdörtgen biçimindeki büyük masanın başında babam oturur, onun iki tarafında, sağında annem, solunda büyükannem dikdörtgenin uzun kenarları boyunca yer alırlar, sonra konuklar, daha sonra da biz çocuklar; büyükannemin sırasında ağabeyim, annemin sırasında ben, kız kardeşim ve Fransız mürebbiyesi olmak üzere sıralanırdık; bizden sonra da ağabeyimin tarafında ve masanın öteki ucunda babamın özel kalem müdürü ile yaveri yer alırlardı... Kız kardeşimin Fransız mürebbiyesinden de biraz bahsedeyim. Çünkü o da yıllarca bu sofrada oturdu. Özden altı-yedi yaşına geldiğinde, babamla annem kendisiyle ilgilenmek ve bir yabancı dil öğretmek üzere bir eğitimci hanım, eski deyimle bir mürebbiye bulmayı düşündüler. Fransa’dan böyle bir eğitici getirmek aklını verenler oldu. Bir gün baktık eve genç, sevimli bir Fransız Hanım geldi. Evdeki bütün gençler bu seçimden memnun oldular. Ama kısa zaman sonra anlaşıldı ki gelen genç hanımın kız kardeşime pek faydası olmayacaktı. İlk şart olan şeyi yeni bir şey öğretmenin gerektirdiği disiplini sağlayamayacaktı. Onun üzerine bu hanım Fransa’ya döndü ve Türkiye’den bir mürebbiye aranmaya başlandı. Şansımız varmış daha önce Türkiye’ye gelmiş ve Nurullah Esat Sümer’in kızına Fransızca öğretmiş olan yaşlı bir Fransız mürebbiye oradaki görevini bitirmiş, yeni bir iş arıyordu. Sayım Sümer’in iyi niyetli tavsiyesi üzerine bu hanım, Matmazel Marguerite Vuillaume, bize geldi. Elli yaşlarında kadar, iyi eğitim görmüş ve tam anlamında işinin ehli olan bir mürebbiye idi. Fransız “Soeur”ler okulları eğitim geleneğini temsil eden, sert, insafsız, fakat öğreten bir yaklaşımı vardı. Başlangıçta Özden, bir çeşit cendere içindeki bu yaklaşıma alışmakta çok sıkıntı çekti. Onunla beraber babam ve özellikle annem de sıkıntılı anlar yaşadılar. Ama dayandılar ve sonuç çok başarılı oldu. Matmazel Vuillaume, bizim evde beş altı yıl kaldı. Kız kardeşim, Fransızca’yı bir Parisli kadar iyi ve rahat konuşur hale geldi. Ağabeyim ve ben de iki günde bir Matmazel’den aldığımız, birer saatlik dersler sayesinde, konuşma pratiğimiz o kadar iyi olmasa da Fransız dili ve edebiyatını adamakallı öğrendik⁴⁸¹.”

4.12.7. Selma Ekrem’in Hatıralarında Mürebbiyeler

Selma Ekrem⁴⁸², *Peçeye İsyan* adlı hatıratında, mürebbiyeleri Matmazel Lucy’in eve gelişiyle kendinde ve aile fertlerinde meydana gelen sevinç ve heyecanı dile

⁴⁸¹ Erdal İnönü, *Anılar ve Düşünceler 1*, Boyut Yayıncılık, İstanbul 2007, s. 13.

⁴⁸² Namık Kemal’in torunudur. Yirmili yaşlarında Amerika’ya göç etmek zorunda kaldı, hayatının geri kalan kısmını orada geçirdi. 1930 yılında yayımlanıp daha sonra Türkçeye çevrilen, 1902-23 tarihleri arasını içeren anıları büyük ilgi gördü. Amerika’da dört baskı yapan bu kitapta, çıkmakta olan Osmanlı

getirmektedir. Çalışanların, yeni gelen mürebbiye ile tanışmak için sıraya girdiklerinden bahseder. Mürebbiye Matmazel Lucy'in, evde kalabilmesi için ona bir oda tahsis edildiğini söyler. Yazar, haneye girecek olan yabancı mürebbiyenin aile ve çocuklar üzerindeki etkisini şu şekilde ifade eder:

“Evimize yeni bir mürebbiye gelecekti ve biz çocuklar oturma odasında toplanmış onu bekliyorduk. Kapı zili çalındığında, hepimiz bağıra çağıra ve itişe kakışa hole çıktık. ‘Bu o geldi işte anne’, ‘Şşşt, çocuklar’ diye seslendi annem yukarıdan, ‘Böyle vahşi hayvanlar gibi koşturmanız ve bağırışmanız doğru değil.’ Sözüünü dinledik, lezzetli kokularla dolmuş mutfığa koştuk... Mutfığa geliş nedenimiz yeni mürebbiye hakkında casusluk yapmaktı. Yavaşça kapıyı aralayıp dışarıya bakmaya başladık. Aşçı ve hizmetçiler de yeni geleni görmek için merakla yanımıza sokuldular. Kapı açıldı ve ufak tefek biri içeri girdi. Öylesine kısa ve tombulluğa eğimliydi ki, oyuncak bebeği andırıyordu. Gülen delici bakışlar, kahkaha atmak için yaratılmış büyük bir ağız, gri saçlar ve yuvarlak bir yüz. Minik bir kuş gibi sıçrayarak yürüyüp annemin onu beklediği oturma odasına gitti. Az sonra Maria bir fincan kahve götürdü; mutfığa geri döndüğünde bize hanımefendinin hepimizi çağırdığını söyledi. Arka arkaya odaya girdik ve bu minik kadınla tanıştık. Annem matmazel Lucy'in bize Fransızca öğreteceğini ve bizimle birlikte kalacağını söyledi. Matmazel Lucy, ıstık saçan gözlerini bize çevirdi, geniş burnu şen yaratılışının ipuçlarını veriyordu. Her ağzını açışında minik beyaz elleri havada pırıltılar yapıyordu. Kaskatı kolalanmış şömizyesin üzerinde asılı duran uzun gümüş zincirin ucunu küçük bir saat süslüyordu. Matmazel Lucy, sözcüklerden oluşan bir seli birbiri ardına sıralamaya başladı, Fransızcası bizi çepeçevre kuşatmıştı. Annem fırsat bulabildiği anda yanıt veriyordu. Kulağıma çalınan birkaç sözcük dışında Fransızcayı hiç bilmiyordum. Matmazel Lucy benden büyük olan kardeşlerime Fransızca öğretecek, bu arada bende de kulak dolgunluğu olmasını sağlayacaktı. Ağabeyim rahiplerin yönettiği bir Fransız okuluna başlamıştı; öylesine akıcı ve hızlı konuşuyordu ki gözlerim kamaşıyordu. Yalnızca Fransızca değil, bir sürü şey biliyordu ve ona korkuyla karışık bir saygı duyuyordum. Hayran hayran, hiçbir şey anlamadan onları dinliyor ve izliyordum. Matmazel Lucy, nihayet gitmek üzere ayağa kalktı. Ertesi gün geri dönecek ve artık bizimle kalacaktı. Bavulları, neşeli yüzü ve bir hamalın sırtında taşıdığı ağır sandıklara ertesi gün çıkageldi. Matmazel Lucy'ye tek başına kalacağı bir oda verilmişti ve kendisini dinlemeye hazır olan herkese sürekli bir şeyler anlatıp gülerken odasını düzene koymaya başladı... Dikkatimi yeni mürebbiyeme verdim ve bütün sabahı onu odasına yerleşmesini seyrederek geçirdim. Matmazel Lucy akıcı Türkçe konuşabildiği halde bizimle hep Fransızca konuşurdu... Öğle yemeğinin hazır olduğu söylendiğinde, taranıp temizlenmek için hepimiz odalarımıza gittik. Matmazel Lucy de bizim odamıza gelmiş, ablamın saçını tırıyordu... Hepimiz yemek odasına gittik; Matmazel Lucy ablamla benim arama oturdu ve peçetelerimizi yerleştirmemize yardım etti⁴⁸³.”

Selma Ekrem, hatıratının bir bölümünde Matmazel Lucy'in kendine ve kardeşlerine Fransızca şarkılar söylediğinden bahsetmektedir. Aynı zamanda Hristiyanlığın kutsal günlerinden biri olan Noel için de şarkılar öğrettiğini söylemektedir. Buradan da anlaşılacağı üzere, Matmazel Lucy çocuklara kendi kültürüne ait gelenekleri öğretmekle kalmayarak, dinine ait kutsalları da vermiştir.

İmparatorluğuna dair gözlemlerini ve tanıklıklarını sade ve akıcı bir üslûpla anlattı. Bkz. Selma Ekrem, <https://www.biyografya.com/biyografi/13900>, (16.01.2022/13:00).

⁴⁸³ Selma Ekrem, *Peçeye İsyen Namık Kemal'in Torununun Anıları*, 1. Baskı, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1998, s. 36.

Matmazel, Noel'i çocuklara o kadar şevkle ve aşkla atlatmaktadır ki, çocukların bu kutlamalara gıptayla bakmaması imkânsız gibidir. Selma Ekrem bu durumu şu şekilde anlatmaktadır:

“Matmazel Lucy koyu bir Katolik olduğundan, Noel'i Kudüs'te geçirme düşüncesi onu çok heyecanlandırmıştı.

“O doğdu kutsal çocuk

Ne kadar da güzel, sevimli.”

Evde söylediğimiz şarkı buydu; melodi dilimize dolanmış, şarkı söylüyorduk devamlı. Noel'in İsa peygamberin doğum günü olduğunu öğrenmiştim. Bu olayı biz Müslümanlar kutlamıyorduk. Ne Noel duası ne Noel ağacı ne de hediyeler vardı. Matmazel Lucy bana Noel'den bahsetmiş ve Fransa'da çocukların nasıl tahta pabuçları şöminenin yanına astıklarını ve Noel Babanın gece bunları nasıl hediyelerle doldurduğunu anlatmıştı. Anlaşılan gizemli bir biçimde şömineden geliyordu; bense neden bize gelmediğini merak ediyordum. Belki de bizde şömine olmadığı ve soba boruları onun sığamayacağı kadar dar olduğundandı. Ama için için ağaç ve hediyelerle Matmazel Lucy'nin anlattığı ağızımı sulandıran bütün o heyecan verici kutlamaları özlüyordum⁴⁸⁴.”

Ailelerin, çocuklarını Fransız mürebbiyelere teslim etmelerinin bir sonucu olarak, çocukların kendi değerlerinden ve dini duygularından uzaklaştıkları görülmektedir. Selma Ekrem, bu durumun farkına varmasa da yaptığı eylemleri, düşünceleri durumu açıkça ortaya koymaktadır. Yazar, Matmazel Lucy'den hayranlıkla bahsetmektedir. Ancak dini eğitim veren Kuran-ı Kerim öğretmeninden bahsederken aynı sevgi ve saygı kelimelerinin yerine, tiksinti dolu ifadeler kullanmaktadır:

“Özel bir öğretmenden Türkçe dersleri, yanımda yaşayan Fransız mürebbiyeden Fransızca dersleri ve bir de kara cübbeli hocadan Kuran dersleri alacaktım. Kapkara bir sakalı olan uzun boylu bir adamdı, onu ne zaman görsem korku ve nefretten ürperiyordum. Kuran derslerini sevmiyor, bu gizemli sözcükleri çözmek istemiyordum. Din hakkında hiçbir şey öğrenmek istemiyordum. Hoca bana nasıl dua etmeyi öğreteceğini söyledi ama bu hiç de hoşuma gitmedi. Dualar mırıldanmak ve Küçük Teyze gibi günde beş kez ibadet etmek istemiyordum. Sözcükleri hocanın ardından tekrarlamaya çalışıyordum ama sözcükler benim ağızımdan onunkiler gibi çıkmaya karşı koyuyor gibiydiler. Kuran dersi sonsuz değin sürüp gidecekmiş gibi uzayıp gidiyor ve içimi isyan duyguları kaplıyordu. Bu korkunç Arapça sözcükleri ne doğru dürüst anlar ne de telaffuz edebilirken, niçin Kuran okumak zorunda kalıyordum ki⁴⁸⁵?”

⁴⁸⁴ Ekrem, a.g.e., s. 72.

⁴⁸⁵ Ekrem, a.g.e., s. 171.

4.12.8. Ömer Seyfettin'in Hikayelerinde Mürebbiyeler

Ömer Seyfettin'in eserlerinde daha çok toplumsal sorunların ele alındığı görülmektedir. Yazar, bu sorunları düzeltme çabasındadır. Kalem aldığı *Bahar ve Kelebekler* adlı eserinde, geleneksel değerlerle yetiştirilen bireylerle, batı değerlerini almış gençlerin karşılaştırmasını yapmaktadır. Aynı evde hayatlarını sürdüren kişilerin kuşak çatışmasını dile getirmektedir. Yazar, özellikle şimdiki nesil çocukların mutsuz, hayattan zevk almayan bireyler olduğunu evin genç karakteri üzerinden anlatırken; eskinin daha iyi olduğunu insanların daha mutlu olduğunu evin büyükannesi üzerinden anlatmaktadır. Özellikle, mürebbiye elinde yetişen gençlerin Türk kültürüne, milli ve dini değerlere uymayan davranışlar öğrendiğini, batı kitaplarını, dergilerini okuyarak ziyan olduklarını ifade etmiştir. Eski zamanlarda varlıklı ailelerin çocuklarına dini dersler verdirip dönemin şair ve yazarlarını okuttuklarından bahsetmiştir. Şimdi ise Avrupalı mürebbiyelere emanet edilen çocukların yabancıları örnek alarak kendi değerlerinden uzaklaştıklarını dile getirmektedir. Bu çocukların nefret duygusu ile mutluluktan uzak büyütüldüklerini savunur. Fransızca romanların, kitapların çocukların akıllarını nasıl çeldiğini dile getirmektedir. Ömer Seyfettin, tüm bu savunduğu düşünceler nazarında kitap okunmasına karşı olmadığını, ancak batının taklit edilmesinin sakıncalı olduğunu ifade etmektedir. Çocukların kendi değerlerini, kültürünü öğrenmeden yabancı bir mürebbiye'nin çocuklara kendi ananelerini öğretmesini sakıncalı bulmaktadır⁴⁸⁶.

4.13. Avrupalı Mürebbiyelerin Çocuk Eğitimi Üzerindeki Etkisi

Bu bölümde Osmanlı Devleti'nde Avrupalı mürebbiyelerin çocuk eğitimi üzerindeki etkisi incelenmiştir. Çocuklara olumlu veya olumsuz ne tür bilgiler verdiği bu bilgilerin çocuklarda ne gibi dönüşümlere yol açtığı ve yaşama yansıması ele alınmıştır.

⁴⁸⁶ Gülten Bulduker, "Ömer Seyfettin'in Bahar ve Kelebekler ile Aşk Dalgası Adlı Hikâyesinde Eski ve Yeni Değerler Algısı", *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkic Languages*, C. 7, S. 1, (Winter 2012), s. 441.

Mürebbiyeler, bir eğitimci olarak Türk toplumuna Tanzimat Fermanı'nın ilanıyla birlikte girmişlerdir. Varlıklı aileler çocuklarının iyi bir eğitim alması için bu kişileri tutmuştur. Avrupalı mürebbiyeler her ne kadar yabancı dil öğretimi bakımından mahir olsalar da kendi milletin ahlak, dil, gelenek, kültür, zevk ve dini aidiyetlerini Müslüman-Türk aile yapısında yetişen çocuklara aktarmıştır. Çocukların bu kişilerden etkileneceği kaçınılmaz bir hal almıştır⁴⁸⁷. Bu durum batı tarzı eğitim alan çocukla, geleneksel eğitim alan çocuk arasında düşünce ayrılıklarına yol açtığı görülmüştür⁴⁸⁸. Hem akranlarıyla hem de sosyal yaşamda kafa karışıklığı yaşayan bu çocukların, dini ve kültürel değerlerinden kopma noktasına geldiği, toplumsal yaşam içerisinde savruldukları olmuştur. Bu durumun ileride birer yetişkin olacak çocukları din değiştirecek duruma dahi getirdiği görülmüştür⁴⁸⁹.

Muhafazakâr görüşe sahip düşünürler, Avrupalı mürebbiyelerin Müslüman aile düzeninin içine girerek çocukları bozduklarını savunurlar. Avrupalı mürebbiyeler, çocuğu ailesine, çevresine karşı yabancılaştırmış; çocukları kendi gelenek ve göreneklerinden uzaklaştırmıştır. Avrupalı mürebbiyeler, kendi değerlerini hiçbir ayırım yapmadan, nasıl öğrenmişeler çocuklara da o şekilde öğretmişlerdir. Bu durum çocuklarda bir kültür karmaşası oluşturmuş, çocukların olumsuz davranışlar sergilemesine yol açmıştır⁴⁹⁰.

Fatma Fahrünnisa⁴⁹¹ Hanım, *Hanımlara Mahsus Malumat*'ta kaleme aldığı bir makalesinde bu durumu biraz hayıflanarak, biraz şikâyet ederek şu şekilde ele almıştır:

“Ah hangi birini yazayım? Mesela iki çocuk müsadif-i nazarınız olur, birinin bir kucak altın gibi sarı saçları bir şapka ile pûşide, envâr-ı İslamiyet lemean eden küçük çehresi şapkanın kenarındaki dantelalar ile nim sayedar bulunuyor. Diğerinin başında bulunan bir bonetanın altında pertev-i asalet ile müzeyyen mini mini bir nâsiye-i âliye görünüyor. Refakatlerinde olup, etvâr-ı amiranesinden bazı kimseler tarafından valideleri zannolunan kadından ve tekellüm ettikleri lisandan kendilerinin hangi kavim ve mezhebe mensup

⁴⁸⁷ Cavit Kavcar, *Batılılaşma Açısından Servet-i Fünûn Romanı*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1995, s. 191.

⁴⁸⁸ Kavcar, a.g.e., 122-123.

⁴⁸⁹ Kavcar, a.g.e., s. 125.

⁴⁹⁰ Yaşar, a.g.m., s. 489.

⁴⁹¹ “31 Temmuz 1876 yılında doğmuştur. Evkaf Varidat Müdürü İsmail Hakkı Bey'in kızıdır. Annesi Ahmet Vefik Paşa'nın kızı Hürrem Hanım'dır. Hanımlara Mahsus Gazetede yazıları vardır. Fahrünnisa Hanım'ın roman ve tiyatro yazdığı bilinmektedir. 13 Ocak 1969 yılında vefat etmiştir.” Bkz. Kübra Kuruhallı, “Fatma Fahrünnisa'nın Dilharab Romanında Ruhsal Boyutun Sunuluş Biçimleri”, *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, C. 2, S. 3, (Aralık 2018), s. 299.

oldukları meşhuk kalıyor, o kadın onların nesidir? Mürebbiyesi! Aman yarabbi! Ecnebi kadına arz-ı ihtiyaç edelim. İmtisal için ecanibten misal arayalım. Hayf, sadhayf⁴⁹²!”.

Samiha Ayverdi de bu durumdan şikayetçidir. İslami değerleri kabul etmiş Türk ailelerin, mürebbiyelerin her dediklerini yapmalarına ve bunun yararlı mı zararlı mı olduğuna bakmadan bilinçsizce uygulamalarına hem kızmakta hem de bu durumdan yakınmaktadır. Samiha Ayverdi, serzenişini şu şekilde dile getirmektedir:

“Hâslı elenmemiş, tartılmamış, murakabe ve teftiş edilmemiş bir yabancı cereyanın saçtığı ateş, kol kol, sel sel her köşeye bir kıvılcım, bir kundak soktu. Ne bulduysa, neye değdiyse, neyi gözüne kestirdiyse yaktı, yıktı, silip süpürdü⁴⁹³.”

Bu mürebbiyeler aile içi iletişimi de sekteye uğratmıştır. Çocuklar ile ebeveynler, nineler, dedeler arasında uyuşmazlık yaratmıştır. Bu durum aile bireyleri arasında kuşak çatışmasına yol açmıştır.

Roman ve hatıratlara bakıldığında, Avrupalı mürebbiyeler, çocukların saygı anlayışlarını olumsuz yönde etkilemiştir. Batıda herkese ismi ile hitap edilir anlayışı çocukların düşünce dünyasında yer bulmuştur. Çünkü, çocuklar mürebbiyeleri acaba ne der, kızar mı düşüncesiyle büyüklere ismiyle hitap etmek zorunda kalmış; abi, abla gibi kelimeleri terk etmeye başlamışlardır. Bu şekilde eğitilen çocuklar, bu durumu eyleme dönüştürmüşler; hitabetlerinde büyük küçük ayırt etmeksizin isim kullanmışlardır⁴⁹⁴. Tüm bu yaşananlar, çocuklara mürebbiyeler vasıtasıyla batı kültürünün nasıl dayatıldığını kanıtlamaktadır. Samiha Ayverdi *İstanbul Geceleri* adlı eserinde; çocukların kültürüne, dini değerlerine yediği bu darbeyi şu ifadelerle açıklamaktadır:

“Fakat çocuk, bu darbeyi sade imanına yemedi. Din, merkezden muhite açılan iç içe halkaların hepsini birden kucakladığı için ilk kastedilen o ise de milliyeti, ananesi, bağları, hatıraları hulasa tek mil kıymetleri teker teker kurşun sıkılan hedefler arasında kolay kolay devrilip gitti⁴⁹⁵.”

Selma Ekrem’in *Peçeye İsyan* adlı hatıratının bir bölümünde de bu durum görülmektedir. Yazar, kendisine Fransız dilini öğreten Matmazel Lucy söz konusu

⁴⁹² Fatma Fahrünnisa, “Muharrir Beyefendi”, *Hanımlara Mahsus Malumat*, (10 Rabiülevvel 1313 / 31 Ağustos 1895), s. 12-13.

⁴⁹³ Ayverdi, *İstanbul Geceleri*, s. 169.

⁴⁹⁴ Samiha Ayverdi, *Yolcu Nereye Gidiyorsun?*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 2009, s. 26. (Bundan sonra Ayverdi, *Yolcu Nereye Gidiyorsun?*).

⁴⁹⁵ Ayverdi, *İstanbul Geceleri*, s. 168-169.

olunca beğeni dolu ifadeler kullanırken, dini eğitim veren hocalarından tiksinti duyduğunu dile getirmektedir. Bu şekilde yetişen çocukların din değiştirmeleri de normal olarak görülmektedir⁴⁹⁶. Aynı durum Samiha Ayverdi'nin kaleme aldığı *İstanbul Geceleri* isimli eserinde de görülmektedir:

“Mürebbiye evin içine kimsenin anlamadığı bir dille okutup yazdırdığı çocukla ne yapar ne söyleşir kimse bilmezdi. Bilinmesi lazım olan bir şey varsa, onun her yaptığıının her işlediğinin aynı hikmet oluşu idi. İşte bu yüzden de çocuk altı yaşına geldiği halde ‘ezan okunuyor’ diyeceği yerde ‘imam bağılıyor’ dedi⁴⁹⁷.”

Avrupalı mürebbiyelerin etki alanı sadece bunlarla sınırlı kalmamış; çocukların kıyafet seçimlerinden, taktıkları aksesuarlarına kadar tesir etmiştir. Mesela; Samiha Ayverdi'nin *Yolcu Nereye Gidiyorsun?* adlı eserinde Jale'nin kolyesinde yer alan resim, çocukların ne denli batı kültürünü benimsediklerini açıkça göstermektedir. Bu kolye, ünlü Fransız kumandan Napoleon'un at üzerindeki resmidir. Kendi atalarını tanımayan bu çocuklar, mürebbiyeleri vasıtasıyla batılı devlet adamlarını tanıyıp, benimsemeye başlamışlardır. Bu kişiler Avrupalı mürebbiyeler tarafından bir kahraman edasıyla çocuklara tanıtılmış; bunlarla ilgili romanlar okunmuş, hikâyeler anlatılmıştır⁴⁹⁸. Bu durumu özümseyen çocuklar olduğu gibi tam anlamıyla içlerine sindiremeyen çocukların da olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, mürebbiyelerin verdiği batılı değerlerle kendi kültürünün değerleri arasında sıkışıp kalan çocuklar olmuştur. Bazen mürebbiyelerden korktukları için bazen de alaya alınıp gerici, cahil diye küçük düşürüleceklerini tasavvur ettikleri için davranışlarını, eylemlerini saklama gereği duymuşlardır. Bu durum, çocukların davranışlarında tutarsızlığa yol açmıştır. Samiha Ayverdi'nin, *İbrahim Efendi Konağı* adlı eserinde Ratibe'nin yaşadığı ikilem buna örnektir:

“İşte bu yüzden küçük Ratibe, bir Habeş güzeli olan Mail Kalfa'nın ve Türkçe hocası Mihriye Hanım'ın, daha küçük bir çocukken dağarcığına koydukları yerli ve manevi kıymetleri ne terk edebiliyor ne meydana çıkabiliyordu. Gece yatağına girdiği zaman gene geçmişlerine Fatiha okuyor, yeni bir elbise giydiği zaman, gene Besmele çekiyor, fakat alaya alınmak, küçümsenmek korkusuyla inançlarını muamelelerini de yardan ve ağıyardan saklamaya gayret ediyordu⁴⁹⁹.”

⁴⁹⁶ Ekrem, a.g.e., s. 167.

⁴⁹⁷ Ayverdi, *İstanbul Geceleri*, s. 168-169.

⁴⁹⁸ Yaşar, a.g.m., s. 491.

⁴⁹⁹ Ayverdi, a.g.e., s. 159.

Çocukların bir kısmı mürebbiyelerden eğitim almak istemediklerinde ailelerinin baskısıyla karşılaşmıştır. Ebeveynler hem batı kültürünün etkisi hem de çocuklarını başlarından atmak için mürebbiyelere teslim etmişlerdir. Kayıtsız şartsız mürebbiyelerin eline bırakılan bu çocuklar mürebbiyeler tarafından istenildiği gibi yönlendirilmiştir. Bu mürebbiyelerin bir kısmı özel işleriyle ilgilenip, çocukların eğitimiyle alakadar olmamıştır. Kimi mürebbiyeler ise eğitim verdikleri zaman bazen sırf görevini ifa etmiş görünmek için çocuklara gereğinden çok ödevler vermiştir. Mesela; çocukların saatlerce piyano başında oturdukları olmuştur. Bu durum daha o yaşlarda çocukların derslerden soğumasına ve eğitim-öğretim motivasyonunun düşmesine sebep olmuştur⁵⁰⁰.

Bu derece Osmanlı yaşamına giren Avrupalı mürebbiyelerin sosyal hayatta da bir hayli etkili oldukları bilinmektedir. Bu kişilerin Avrupalı yaşam tarzı çocukları cezbetmiş ve toplumsal hayatta bu kişilere özenen çocuklar ortaya çıkmıştır. Mürebbiyelerini taklit etmişler, onlar gibi davranıp konuşmaya çabalamışlardır. Mesela; Mehmet Akif vapurla Beykoz'a giderken, birkaç çocuğun kendi aralarında konuşmalarını duyar. Çocuklar Fransızca konuşmaktadırlar. Akif, bunun üzerine çocukların Fransız olduklarını düşünür. Bu sırada mürebbiyeleri çocuklara seslenir ve Türkçe isimler kullanır. Çocukların Türk olduğunu anlayan Akif, aralarında Fransız diliyle konuştuklarının farkına varır⁵⁰¹. Dille başlayan bu değişim zamanla gelenek-görenek ve manevi değerlere yansımış; Türk çocukları kendi toplumunun üyeleri tarafından tanınamaz hale gelmiştir⁵⁰².

Hikmet Müftüoğlu, bu durum üzerine bazı eleştiriler getirmiştir. Kimi ebeveynlerin geleneği, göreneği unuttuğunu söyler. Çocuklarını milleti, dini aidiyetleri farklı insanlara nasıl teslim ettiklerine şaşırılmaktadır. Çünkü, bir çocuğun öğretmeni Fransız ise Fransız, İngiliz ise İngiliz kültürüne göre yetişip, onlar gibi olacaktır⁵⁰³. Ayrıca, dönemin aydınları özellikle yabancı mürebbiyelere teslim edilen çocukların ahlaken de batıya yöneleceğini dile getirmişlerdir. Bu yüzden kimi aydınlar bu duruma

⁵⁰⁰ Zeynep Hanım, *Özgürlük Peşinde Bir Osmanlı Kadını*, Buke Yayınları, İstanbul 2001, s. 76.

⁵⁰¹ Ulu, a.g.m., s. 603.

⁵⁰² Ahmet Hikmet Müftüoğlu, (hızl. Fethi Tevetoğlu), *Çağlayanlar*, Sevinç Matbaası, Ankara 1987, s. 91.

⁵⁰³ Müftüoğlu, a.g.e., s. 91.

karşı çıkmış; giyim kuşamı, davranışı, konuşması batılı yaşama uyan bir nesil yetişmesine olumsuz yaklaşımlardır⁵⁰⁴.

Mürebbiyelere olumsuz bakan düşünürlerimizden biri de Cemil Meriç'tir. Yazar, *Bir Facianın Hikâyesi* isimli eserinde mürebbiyelerin gerekli bilgilere haiz olmadığını ve eğitim konusunda hiçbir alt yapılarının bulunmadığını dile getirmiştir. Tek yapabildiklerinin kendi dillerini öğretmeye çalıştıkları, bunu da tam anlamıyla yapamadıklarını söylemektedir⁵⁰⁵.

Avrupalı mürebbiyelerin çocukları etkilediği en önemli unsurlardan biri de dildir. Bu kişiler çocuklara bir yabancı dil öğretirken, çocukları kendi öz dillerine karşı yabancılaştırmıştır. Bu yüzden ebeveynlerin üzerine düşen görev çok büyüktür. Anne ve babalar çocuğun nasıl bir eğitim aldığından, neler öğrendiğinden haberdar olmalıdır. Aksi takdirde çocuklar kendi dini ve milli aidiyetlerinden uzaklaşmışlar, bu değerleri küçük görmeye başlamışlardır⁵⁰⁶. Ahmet Mithat Efendi'nin, *Ana ve Babanın Evlad Üzerindeki Hukuk ve Vezâifi* adlı eserinde ebeveynleri bu konuda uyarmış; ebeveynlerin bu konuda çok geç kaldıklarını, mürebbiyelerin kendi değerlerini çocuklara telkin ettiklerini açıkça dile getirmiştir. Mürebbiyeler elinde büyüyen çocuklar modernliği, çağdaşlaşmayı taklitçiliğe çevirmişlerdir. Değerlerinden uzak, aylak aylak gezen, baba parasıyla hayatını idame ettiren serseri, züppe karakterli bireyler haline gelmişlerdir. Dönemin aydınları, bu durumu mürebbiyelerin verdiği eğitime bağlamışlardır⁵⁰⁷.

Mürebbiyelerle ilgili Katar'da yapılan bir araştırma bazı önemli noktalara işaret etmektedir. Bu araştırmanın sonuçlarına göre yabancı mürebbiye elinde büyüyen çocukların çoğu şımartılmıştır. Anne ve babanın tam yetki verdiği mürebbiyeler, iş kaygısı dolayısıyla çocukların her dediklerini yapmışlardır. Bu durum, her dediğinin olmasını isteyen, kural tanımaz, doyumsuz, sınırlarını bilmeyen çocukların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu çalışmada göze çarpan diğer bir unsurda, yabancı mürebbiyelerin elinde yetişen çocukların dil problemi ile karşılaşacağıdır. Eğer,

⁵⁰⁴ Çilem Akdağ, "Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kadınlarının Eğitimiyle İlgili Basında Yer Alan Tartışmalar", *Humanities Sciences*, C. 11, S. 2, (Nisan 2016), s. 65.

⁵⁰⁵ Cemil Meriç, *Bir Facianın Hikayesi*, Umran Yayınları, İstanbul 1981, s. 122.

⁵⁰⁶ Ahmet Mithat Efendi, *a.g.e.*, s. 112.

⁵⁰⁷ Yaşar, *a.g.m.*, s. 486.

çocuklara kendi diline hâkim olmadan, yabancı bir lisan öğretilmeye ve kullandırılmaya başlanırsa, çocuğun kendi lisanını kullanımı sekteye uğrayacaktır. Bunun sonucunda kendi diline hâkim olmayan, dilini iyi kullanamayan, kendini ifade edemeyen bireyler ortaya çıkacaktır⁵⁰⁸.

Cavit Kavcar, Avrupalı mürebbiyelere biraz daha farklı bakmaktadır. Eğer Avrupalı mürebbiyeler iyi bir eğitim alıp kendilerini yetiştirmişlerse mürebbiyelerin çocuklara faydalı olacağını savunmuştur. Daha çok yabancı dil öğretimi konusunda iyi işler çıkaracaklarını ifade etmiştir. Böylece çocukların kelime bilgisinden aksanına kadar dil konusunda birinci elden eğitim alabileceklerini dile getirmiştir. Ayrıca çocuklara batı tarzı müzik aleti çalma hususunda da iyi iş çıkardıklarını belirtmiştir⁵⁰⁹.

⁵⁰⁸ Salihoğlu, *a.g.e.*, s. 60.

⁵⁰⁹ Kavcar, *a.g.e.*, s. 191.

SONUÇ

Bu çalışmada çocuk eğitiminin tarihsel gelişimi; çocuk eğitiminde özel bir yere sahip olan ve Osmanlı Devleti'nin son asrından itibaren Türk eğitiminin önemli bir parçası haline gelen Avrupalı mürebbiyeler incelenmiştir. Çalışmanın ilk kısmında çocuk eğitiminin tarihsel gelişimi ve eski dönemlerden beri var olan özel eğitmenler ele alınmış, sonraki bölümlerde ise bu kişilerin çocuk ve aile üzerindeki etkileri araştırılmıştır.

Eski dönemlerden beri çocuk eğitime her zaman önem verildiği görülmüştür. Eski ve orta çağlarda savaşçı nesillere ihtiyaç duyan toplumlar, çocuklarını askeri alanda eğitme ihtiyacı duymuşlardır. Zamanla, devletin sürdürülebilirliği ve daha iyi yaşam koşulları oluşturabilmek amacıyla yarının yetişkinleri olacak çocuklar için eğitim kurumları açılmıştır. Bu kurumlarda ilmi ve mesleki eğitimler verilmiştir. Bununla birlikte bütün uygarlıklarda çocuk eğitimi aile içerisinde başlamıştır. Kendisini çocuk yetiştirme konusunda yetersiz gören ebeveynler ise çocuklarının yetiştirilmesi için özel eğitmenler tutmuşlardır. Her toplumda farklı isimlerle anılan bu kişilere; Antik Yunan'da paidagogos, Roma'da custos denilmiştir. Osmanlı Devleti'nde ise bu kişiler daha çok mürebbi ve mürebbiye olarak adlandırılmıştır.

Tanzimat Fermanı'nın ilanıyla birlikte hızlı bir Batılılaşma hareketinin içerisine giren Osmanlı Devleti'nde her alanda değişimler yaşanmıştır. Bu değişimin etkili bir şekilde hissedildiği alanlardan biri de eğitimidir. Tanzimat döneminde örgün eğitimde bir kurumsallaşma yaşanmış ve aileler bu konuda bilinçlenmiştir. Ancak, kız çocuklarının eğitiminde yine de beklenen düzeye çıkılamamıştır. Aileler bu durumu gidermek için çocuklarının evde eğitim almasını istemiştir. Erkek çocukları için bu durum daha az görülse de onlar da bu eğitimden faydalanmıştır. Ayrıca, çocuklarının bir Avrupalı gibi giyinmesini, konuşmasını ve hareket etmesini isteyen aileler mürebbiyelere başvurmuşlardır. Bunun için de seçimlerini daha çok Avrupalı mürebbiyelerden yana kullandıkları görülmektedir. Zamanla bu durum farklı bir boyut kazanmış, varlıklı aileler için bir gösteriş unsuru haline gelmiştir.

Avrupalı mürebbiyeler ilk olarak konaklarda, yalılarda yaşayan devlet ricali ve varlıklı ailelerde görülmüştür. Zengin aileler kadar olmasa da orta ölçekli aileler de

Avrupalı mürebbiye çalıştırmıştır. Çocukların bakımı ve eğitimi ile ilgilenmesi için tutulan bu kişiler zamanla evin birer üyesi haline gelmiştir. Ayrıca aile bireyleriyle evlilik yapan mürebbiyelerde mevcuttur.

Ailelerin bu denli içerisine giren Avrupalı mürebbiyeler çocukları her yönden etkisi altına almıştır. Çocukları kendi ilgi ve değerlerine göre yetiştiren Avrupalı mürebbiyeler; onları geleneklerinden ve dini değerlerinden uzaklaştırmış, toplumuna karşı yabancılaştırmıştır. Bu şekilde yetişen çocuklar ailelerini beğenmez hale gelmişlerdir. Bu durum batı tarzı eğitim alan çocuk ile geleneksel eğitim alan çocuk arasında düşünce ayrılıklarına yol açmıştır. Hem kendi aralarında hem de sosyal alanda kafa karışıklığı yaşayan çocuklar, dini ve kültürel değerlerinden kopma noktasına gelmiş, toplumsal yaşam içerisinde çatışma yaşamışlardır. Bu durum ileride birer yetişkin olacak çocukları din değiştirecek duruma getirmiştir. Fatma Fahrünnisa Hanım, *Hanımlara Mahsus Malumat'ta* kaleme aldığı bir makalesinde konuyu biraz hayıflanarak, biraz da şikâyet ederek şu şekilde ele almıştır:

“Ah hangi birini yazayım? Mesela iki çocuk müsadif-i nazarınız olur, birinin bir kucak altın gibi sarı saçları bir şapka ile pûşide, envâr-ı İslamiyet lemean eden küçük çehresi şapkanın kenarındaki dantelalar ile nim sayedar bulunuyor. Diğerinin başında bulunan bir bonetanın altında pertev-i asalet ile müzeyyen mini mini bir nâsiye-i âliye görünüyor. Refakatlerinde olup, etvâr-ı amiranesinden bazı kimseler tarafından valideleri zannolunan kadından ve tekellüm ettikleri lisandan kendilerinin hangi kavim ve mezhebe mensup oldukları meşuk kalıyor, o kadın onların nesidir? Mürebbiyesi! Aman yarabbi! Ecnebi kadına arz-ı ihtiyaç edelim. İmtisal için ecanibten misal arayalım. Hayf, sadhayf⁵¹⁰!”

Avrupalı mürebbiyelerin bu denli toplumsal yaşam içerisine girmesinde varlıklı ailelerinde etkisi olmuştur. Bir nebze arz talep ilişkisidir. Aileler bu kişileri batıya açılan bir pencere olarak görmüştür. Bu açıdan Avrupalı mürebbiyeler arasından layıkıyla işini yapıp, geçimini sağlamak isteyen kişilerde olmuştur.

Sonuç olarak; Avrupalı mürebbiyelerin çocuk eğitime konusunda olumlu ve olumsuz yönleri bulunmaktadır. Önemli olan bu kişiler seçilirken toplumla çatışmayacak bireylerin olması elzemdir. Çocukların değer algıları ve aidiyetleriyle

⁵¹⁰ Fahrünnisa, a.g.m., s. 13.

oynamamalıdır. Çocuk bakımı ve eğitimi hususunda yeterli eğitimi almaları da önemlidir. Bu kişiler bahsedilen özellikleri taşıdığı takdirde yabancı dil ve müzik öğretimi konusunda olumlu faaliyetlerde bulunarak çocukların gelişimine pozitif etkide bulunmuşlardır. Mürebbiye seçimi yanlış yapıldığı takdirde, çocukların; vatan ve millet sevgisinden uzak, kendi geleneklerine yabancı, aidiyetlerine uzak bireyler oldukları görülecektir. Nitekim öyle de olmuştur. Bu durum temel çocuk eğitiminin ileriye dönük ne kadar etkili bir faktör olduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA., *Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü*, 58/352.

BOA., *Dahiliye 5. Şube*, 30/50.

BOA., *Dahiliye 5. Şube*, 31/4.

BOA., *Dahiliye 5. Şube*, 49/16.

BOA., *Dahiliye 5. Şube*, 84/48.

BOA., *Dahiliye Ecanib Kalemi*, 16/46.

BOA., *İrâde Hususi, Yıldız Saray-ı Hümayunu*, 89/35.

BOA., *Rumeli Müfettişliği Selanik Evrakı*, 149/14868.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maarif Nezareti, 404/2.

Gazeteler

Ayşe Sıdika, “Evladlarımıza Mürebbi İntihabındaki Müsamahamızdan Tevellüd Eden Fenalıklar ve Mürebbi İntihabında Dikkat ve İtina Olunacak Noktalar”, *Maarif Gazetesi*, C. 7, S. 189, (Muharrem 1311).

Fahrünnisa, “Muharrir Beyefendi”, *Hanımlara Mahsus Malumat*, Nr.10, (10 Rabiülevvel 1313/31 Ağustos 1895).

MUHLİS, Nezihe, “Terbiye-i İnas Etrafında”, *Sırat-ı Müstakim*, Nr.146, (18 Cemaziyelahir 1327).

SERTEL, Sabiha, “Süt Nine ve Dadı Mektebi”, *Büyük Mecmua*, (Mayıs 1918).

Kitaplar

Ahmet Mithat Efendi, *Ana ve Babanın Evlad Üzerindeki Hukuk ve Vezâifi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2013.

Ahmet Mithat Efendi, *Felâtun Bey ile Râkım Efendi*, Özgür Yayınları, İstanbul 2003.

Ahmet Mithat Efendi, *Mesâil-i Muğlâka*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003.

Ahmet Mithat Efendi, (hızl. Nuri Sağlam), *Bahtiyarlık*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2000.

AKYOL, Şadan, *İçimdeki Boğaziçi*, İstanbul Kitaplığı Yayınları, İstanbul 1994.

AKYÜZ, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi*, Pegem Akademi, Ankara 2019.

ALTUNTAŞ, Halil, (hızl. Muzaffer Şahin), *Kur'an-ı Kerim Meâli*, Yenigün Matbaacılık, Ankara 2011.

ARAT, Reşit Rahmeti, *Eski Türk Şiiri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2007.

ATSIZ, Hüseyin Nihal, *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1970.

AYAS, Alipaşa, *Eğitimle İlgili Temel Kavramlar, Eğitim Bilimine Giriş*, Pegem Akademi Yayınları, Ankara 2013.

AYDIN, Mithat, “Osmanlı Eğitiminin Modernleşme Dönemi”, *Eğitim Tarihi*, (Ed. Mehmet Köçer, Erol Koçoğlu), Pegem Akademi, Ankara 2020.

- Ayşe Sıdika, *Usul-i Tâlim ve Terbiye Dersleri*, Âlem Matbaası, İstanbul 1313.
- AYVERDİ, Samiha, *İbrahim Efendi Konağı*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 2005.
- AYVERDİ, Samiha, *İstanbul Geceleri*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 2007.
- AYVERDİ, Samiha, *Küplüce'deki Aşk*, Hülbe Basım ve Yayın, İstanbul 1989.
- AYVERDİ, Samiha, *Yolcu Nereye Gidiyorsun?*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 2009.
- BAHADIROĞLU, Yavuz, *Osmanlı'da Çocuk Eğitimi*, Hayat Yayınları, Ankara 2017.
- BAYRAKDAR, Mehmet, *İslam Felsefesine Giriş*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1998.
- BESİM ÖMER, *Çocuk Büyütmek*, Matbaa-yı Ahmed İhsan, İstanbul 1320.
- BİNARK, İsmet, *Mutasavvıf ve Mütefekkir Yazar Samiha Ayverdi'nin Tarihimiz ile İlgili Tesbit ve Tahlilleri*, Türkkad Yayınları, İstanbul 2012.
- BRONTE, Charlotte, *Jane Eyre*, (çev. Nihal Yeğınobalı), Can Yayınları, İstanbul 2018.
- Mark Byrant, *Queen Of Versay: Madame de Maintenon, XIV. Lous'nin Fransa'sının First Lady'si*, McGill-Queen's University Press, 2020.
- CANAN, İbrahim, *Peygamberimizin Okuma Yazma Seferberliği ve Öğretim Siyaseti*, Cihan Yayınları, İstanbul 1984.
- Dâvûd-i Kayserî, *Matla'ı Huşûşî'l-Kilem*, Bombay 1300.
- DEMİRKIRAN, Arzu Meryem, "Orta Çağ'da Avrupa, Asya ve Amerika'da Eğitim", *Eğitim Tarihi*, (Ed. Mehmet Şisman), Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını, Eskişehir 2019.

DEVİRİM, Şirin, *Şakir Paşa Ailesi*, Ad Yayıncılık, İstanbul 1996.

DOĞAN, İsmail, *Türk Eğitim Tarihinin Ana Evreleri*, Nobel Yayınevi, Ankara 2010.

EFLÂKÎ, Ahmet, *Ariflerin Menkıbeleri*, (çev. Tahsin Yazıcı), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1989.

EGÜZ, Şule, “Dünyada Modern Eğitim Sistemlerinin Doğuşu ve Gelişimi”, *Eğitim Tarihi*, (Ed. Mehmet Köçer, Erol Koçoğlu), Pegem Akademi, Ankara 2020.

EKREM, Selma, *Peçeye İsyan Namık Kemal’in Torununun Anıları*, 1. Baskı, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1998.

ELKİND, David, *Çocuk ve Toplum: Gelişim ve Eğitim Üzerine Denemeler*, (çev. Demet Öngelen), Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara 1999.

ERGİN, Muharrem, *Dede Korkut Kitabı*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1984.

ERGÜN, Mustafa, *Modern Eğitim Sistemlerinin Doğuşu ve Gelişimi*, Pegem Akademi, Ankara 2018.

ERGÜN, Mustafa, *Suriye, Mısır ve Anadolu Medreseleri (15. Yüzyıl Ortalarına Kadar)*, Pegem Akademi, Ankara 2005.

ERTÜRK, Selahattin, *Eğitimde Program Geliştirme*, Edge Akademi Yayıncılık, İstanbul 2014.

ES-SÜYUTÎ, Celâleddin Abdurrahman, *El-Feth-ul Kebir*, C.1, Mısır 1350.

Fatma Aliye Hanım, *Muhadarat*, Bilge Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2019.

FIELDİNG, Sarah, *The Governess; or Little Female Academy*, British Library, Londra 1749.

FREEMAN, Charles, *Mısır, Yunan, Roma Antik Akdeniz Uygarlıkları*, (çev. Suat Kemal Angı), Dost Yayınları, Ankara 2010.

GARVER, Valerie L., *The Influence Of Monastic Ideals Upon Carolingian Conceptions Of Childhood, Childhood In The Middle Ages And The Renaissance*, (Ed. A. Classen, Walter de Gruyter GmbH-Co), Berlin 2005.

GAZZALİ, *İhyâu Ulûmi'd Din*, (çev. Ahmet Serdaroğlu), Çelik Yayınları, Ankara 1963.

GÖKSU, Erkan, AKDEMİREL, Kübra, “Orataçağ ve Yeniçağda Doğu Batı ve Türk-İslâm Toplumlarında Eğitim (375-1453/1789)”, *Eğitim Tarihi*, (Ed. Mehmet Köçer, Erol Koçoğlu), Pegem Akademi, Ankara 2020.

GÖRAK, Gülay, ERDOĞAN, Semra, SAVAŞER, Sevim, ÇAVUŞOĞLU, Hicran, *Anadolu Üniversitesi Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 1992.

GREY, Elizabeth, *Friend Within The Gates: The Story of Nurse Edith Cavell*, Houghton Mifflin, 1961.

GÜÇLÜ, Mustafa, “Klasik Dönem Osmanlı Eğitim Anlayışı (1302-1606)”, *Eğitim Tarihi*, (Ed. Mehmet Köçer, Erol Koçoğlu), Pegem Akademi, Ankara 2020.

GÜNDÜZ, Mustafa, “Eski Çağ’da Eğitim”, *Eğitim Tarihi*, (Ed. Mehmet Şişman), Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Yayını, Eskişehir 2019.

GÜRPINAR, Hüseyin Rahmi, *Metres*, Atlas Kitapevi, İstanbul 1965.

GÜRPINAR, Hüseyin Rahmi, *Mürebbiye*, Everest Yayınları, İstanbul 2008.

GÜRPINAR, Hüseyin Rahmi, *Ölümler Yaşıyor mu?*, Oya Matbaası, İstanbul 1973.

GÜRPINAR, Hüseyin Rahmi, *Şipsevdi*, 5. Baskı, Atlas Kitapevi, İstanbul 1977.

Hacı Bektaş Veli, (hızl. Gıyasettin Aytaş), *Malâkât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye*, (Ed. Hacı Bektaş Veli Külliyyatı), Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2010.

HANAWALT, Barbara, *Growing Up In Medieval London*, Oxford University Press, UK 1993.

HANIM, Zeynep Hanım, *Özgürlük Peşinde Bir Osmanlı Kadını*, Büke Yayınları, İstanbul 2001.

İNAL, Kemal, *Modernizm ve Çocuk-Geleneksel, Modern ve Postmodern Çocukluk İmgeleri*, Sobil Yayınları, Ankara 2007.

İNALCIK, Halil, *Devlet-i Aliyye Osmanlı Devleti Üzerine Araştırmalar II*, 39. Baskı, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009.

İNÖNÜ, Erdal, *Anılar ve Düşünceler I*, Boyut Yayıncılık, İstanbul 2007.

JENKINS, Ian, *Yazılı Kaynaklar ve Arkeolojik Buluntular Işığında Antik Devirde Çocuk Eğitimi.*, (çev. Hasan Malay), Arkeoloji ve Sanat Tarihi Yayınları, İstanbul 1993.

KALIN, ULU, Özlem, “Antik Dönemde Eğitim”, *Eğitim Tarihi*, (Ed.Mehmet Köçer, Erol Koçoğlu), Pegem Akademi, Ankara 2020.

KAVCAR, Cavit, *Batılılaşma Açısından Servet-i Fünun Romanı*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara 1995.

KESİK, Muharrem, *İlk Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Yayınları, İstanbul 2010.

KIRPIK, Cevdet, *Osmanlıda Şehzade Eğitimi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2016.

KISAKÜREK, Necip Fazıl, *Çerçeve I*, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul 2014.

KOCAER, Ümmühan, *Hekim ve Hemşirelerin Çocuk İstismarı ve İhmaline Yönelik Farkındalık Düzeyleri*, Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği Ana Bilim Dalı, İstanbul 2006.

KRAMER, Samuel Noah, *Tarih Sümer’de Başlar*, (çev. Hamide Koyukan), Kabalcı Yayınları, İstanbul 2014.

Küleynî, *el-Kâfî*, (nşr. Ali Ekber el Gaffârî), Beyrut 1401.

Marcus Fabius Quintilianus, *Quintilianus Institutio Oratoria 1.2.1*; Lisa Maurice, *The Teacher in Ancient Rome: The Magister and His World*, Lexington Books, Londra 2013.

MARROU, Henri Irene, *A History of Education in Antiquity*, (Trans. George Lamb), The University of Wisconsin Press, 1956.

MARTİN, Joanna, *A Governess in the Age of Jane Austen: The Journals and Letters of Agnes Porter*, Londra, Hambledon, 2003.

MERİÇ, Cemil, *Bir Facianın Hikayesi*, Umran Yayınları, İstanbul 1981.

MERİÇ, Nevin, *Osmanlı’da Gündelik Hayatın Değişimi Âdâb-ı Muâşeret*, 1. Baskı, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2000.

Muhyiddin İbn Arabi, *Mekarimu’l-Ahlak/Üstün Ahlak*, (çev. Vahdettin İnce), Kitsan Basım Yayın, İstanbul 2005.

MUTLUAY, Nazmiye, *Yunan ve Roma Uygarlığında Çocuk*, Ütopya Yayınları, Ankara 2007.

MÜFTÜOĞLU, Ahmet Hikmet, (hızl. Fethi Tevetoğlu), *Çağlayanlar*, Sevinç Matbaası, Ankara 1987.

OKAY, Orhan, *Necip Fazıl Kısakürek*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987.

ORTAYLI, İlber, *Osmanlı Toplumunda Aile*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010.

ÖZBAY, Ferhunde, *Kadının Emeği*, İletişim Yayınları, İstanbul 2019.

ÖZKAN, Salih, *Türk Eğitim Tarihi*, Nobel Kitap Dağıtım, Ankara 2008.

ÖZTAN, Güven Gürkan, *Türkiye’de Çocukluğun Politik İnşası*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2013.

ÖZTÜRK, Cemil, “Yakın Çağ’da Osmanlı ve Diğer İslam Devlet ve Toplumlarında Eğitim”, *Eğitim Tarihi*, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını, Eskişehir 2019.

PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II*, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1993.

PEHLİVAN, Rauf, *Büyük Namaz Hocası*, İmpa Matbaacılık, İstanbul 2002.

SARI, Eren, *Osmanlı’da Çocuk*, Net Medya Yayıncılık, Antalya 2016.

SARI, İbrahim, *Hilal’in Gölgesinde Türkler*, Net Medya Yayıncılık, Antalya 2017.

SARI, İbrahim, *Türklerde Eğitim*, Net Medya Yayıncılık, Antalya 2017.

SERTEL, Sabiha, *Roman Gibi*, Can Yayınları, İstanbul 2015.

SEVİNÇ, Necdet, *Osmanlı’dan Günümüze Misyoner Faaliyetleri*, Milenyum Yayınları, İstanbul 2002.

ŞENTÛT, Hâlid Ahmed, SALİHOĞLU, Necmeddin, *İslâm’da Kız Çocuklarının Eğitimi*, Ravza Yayınları, İstanbul 2020.

SHAHAR, Shulamith, *Childhood In The Middle Ages*, Routledge, London 1992.

SİNGMAN, Jeffrey L., *Daily Life In Medieval Europe*, Greenwood Press, USA 1999.

SPUFFORD, Peter, *Money And Its Uses In Medieval Europe*, Cambridge University Press, UK 1989.

TEKİN, Oğuz, *Eski Yunan Tarihine Giriş*, İletişim Yayınları, İstanbul 2008.

TİMUROĞLU, Senem, *Kanatlanmış Kadınlar: Osmanlı ve Avrupalı Kadın Yazarların Dostluğu*, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2020.

UĞURCAN, Sema, Hakkı Dursun Yıldız(hzl.), *Tanzimat Devrinde Kadının Statüsü, 150. Yılında Tanzimat*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1992.

UŞAKLIGİL, Halit Ziya, *Hikâye*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2018.

ÜLKEN, Hilmi Ziya, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken Yayınları, İstanbul 1992.

VARIŞ, Fatma, *Eğitimde Program Geliştirme*, A.Ü.E.F. Yayınları, Ankara 1976.

YILMAZ, Ali, “Orta Çağ İslam ve Türk Devlet ve Toplumlarında Eğitim”, *Eğitim Tarihi*, (Ed. Mehmet Şişman), Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını, Eskişehir 2019.

YÖRÜKOĞLU, Atalay, *Çocuk Ruh Sağlığı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1987.

James White, *The Adventures of John of Gaunt, Duke of Lancaster*, Andesite Press, 2017.

Makaleler

ACEHAN, Abdullah, “Batılılaşma Dönemi Türk Romanında Roman Kahramanı ve Olay Yönlendiricisi Olarak Mürebbiye”, *Rota Eğitim ve Sosyal Bilimler Dergisi*, C.5, S.12, (Ekim 2018), s. 1-22.

AKBAŞ, Halil Emre, “Serdar Bozkurt, Osmanlı Devleti’nde Lonca Teşkilatı Yapısı ve Yönetim Düşüncesi ile Karşılaştırması”, *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S. 9, (Eylül 2018), s. 165-202.

AKDAĞ, Çilem, “Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kadınlarının Eğitimiyle İlgili Basında Yer Alan Tartışmalar”, *Humanities Sciences*, C.11, S. 2, (Nisan 2016), s. 55-68.

AKIN, Ahmet, “Tarihi Süreç İçinde Cami ve Fonksiyonları Üzerine Bir Deneme”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 15, S. 29, (Haziran 2016), s. 177-209.

AKKUŞ, Mustafa, “Gazneli Mahmud’un Mutasavvıflarla İlişkisi”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 45, (Nisan 2019), s. 353-369.

AKSOY, İlhan, Türklerde Aile ve Çocuk Eğitimi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 4, S. 16, (Kış 2011), s. 11-19.

AKTEPE, Vedat, “Eğitimde Bireyi Tanımanın Önemi”, *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 6, S. 2, (Temmuz 2005), s. 15-24.

AKYÜZ, Yahya, “Farabi’nin Türk ve Dünya Eğitim Tarihindeki Yeri”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, C. 15, S. 2, (Eylül 2019), s. 81-88.

AKYÜZ, Yahya, “İbn-i Sina’nın Türk ve Dünya Eğitim Tarihindeki Yeri”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, C. 15, S. 1, (Mayıs 2019), s. 1-13.

ALTIN, Hamza, “Osmanlıda Bir Kadın Pedagog Ayşe Sıdika Hanım ve Eseri Usul-ı Talim ve Terbiye Dersleri”, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 10, S. 2, (Ocak 2017), s. 179-192.

ALTUNOK, Mustafa, “Hititler: Boğazköy’den Yükselen Bir Yönetim Güneşi”, *Akademik Hassasiyetler*, C. 6, S. 11, (Mayıs 2019), s. 147-160.

ALVER, Ahmet, “Ahmet Mithat’ın Mesâil-i Muğlâka Romanındaki Gayrimüslim Karakterlerin Analizi”, *Uluslararası Türk ve Türk Dilleri, Edebiyatları ve Tarihi Süreli Yayınları*, C. 8, S. 1, (Kış 2013), s. 727-728.

ANTALYALI, Ömer Lutfi, “Tarihsel Süreç İçerisinde Üniversite Misyonlarının Oluşumu”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 6, (Aralık 2017), s. 25-40.

ARICI, Ali Fuat, “Eğitsel Yönleriyle Nasreddin Hoca Fıkraları: Bir İçerik Analizi”, *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 20, S. 3, (Kasım 2018), s. 602-621.

ARPAGUŞ, Sâfi, “Mevlâna Celâleddin Rûmî”, *İstem*, S. 10, (Aralık 2017), s. 91-111.

AYDIN, Mehmet Zeki, “Ailede Ahlak Eğitimi” *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 7, S. 2, (2003), s. 125-158.

BAYDİLEK, BAŞARA, Nisa, “Japonya’da Okul Öncesi Eğitim”, *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, C. 6, S. 1, (Haziran 2015), s. 1-13.

BİLHAN, Saffet, “Asya Eğitim Felsefesine Tarihsel Bir Yaklaşım”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, C.16, S. 2, (Eylül 2019), s. 76-112.

BİRİCİK, İbrahim, “Hiciv Kavramı Açısından Ahmet Midhat Efendi’nin Felâton Bey ve Râkım Efendi Romanında Yanlış Batılılaşma”, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 13, S. 3, (Ekim 2015), s. 305-322.

BOYANA, Hülya, “İonialılar ve İonia’daki Kabile Teşkilatlanması”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. 26, S. 1, (Haziran 2011), s. 35-49.

BOZDEMİR, Oğuz, ÖZÇELİK, Hüseyin, “Şamanist Ritüeller Kapsamında Şaman Davulunda Bulunan Sembollerin Değerlendirilmesi Üzerine Bir Araştırma”, *Akademik Sanat*, C. 4, S. 8, (Aralık 2019), s. 102-117.

BOZKUŞ, Metin, “Türklerin İslamiyeti Kabulü ve Aleviliğin Türkler Arasında Yayılması”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 2, (Aralık 1998), s. 409-418.

BÖREKÇİ, Mühsine, “Yabancı Dille Öğretim”, *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, Dil Bilimi ve Dil Öğretimi Özel Sayı, (2000), s.205-210.

BUDAK, Muhammed Ali, “Batı Kaynaklarına Göre Endülüs Medeniyetinin Eğitim ve Bazı Bilim Alanlarında Avrupa’ya Katkıları”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 23, (Kasım 2016), s. 163-176.

BULDUKER, Gülten, “Ömer Seyfettin’in Bahar ve Kelebekler ile Aşk Dalgası Adlı Hikâyesinde Eski ve Yeni Değerler Algısı”, *International Periodica IFor The Languages, Literature and History of Turkic Languages*, C. 7, S. 1, (Winter 2012), s. 439-446.

BÜLBÜL, Cemil, “Eski Anadolu Tarihinde Frigler”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.1, S. 27, (Aralık 2009), s. 79-95.

CERAN, Dilek, “Mürebbiyelik ve Türk Romanında Bazı Mürebbiye Tipleri”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 12, (Aralık 2002), s. 215-227.

COŞKUN, Başak, ÇELİKTEN, Mustafa, “Çin Halk Cumhuriyeti Eğitim Sistemi”, *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, C. 15, S. 24, (Nisan 2020), s. 2982-3011.

ÇAĞIR, Mine, TÜRK, İbrahim Caner, “1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ve Türk Eğitim Tarihindeki Yeri”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, C. 4, S. 11, (Kasım 2017), s. 62-75.

ÇEÇEN, Halil, Mehmet Şeker, “Ali bin Hüseyin el-Amâsî ve Tariku'l-Edeb'i”, *İlmi Araştırmalar*, S. 25, (Şubat 2014), s. 149-155.

ÇELİK, Abbas, “Hatıralarla Sıbyan Mektepleri”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 27, (Haziran 2007), s.125-135.

ÇINAR, Tuba, “Tanzimat Sonrası Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Aile Hukuku: Evlenme ve Boşanma”, *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, C. 7, S. 2, (Aralık 2018), s. 106-152.

Dmytro V. Kudinov, Sergey I. Degtyarev, Lybov G. Polyakova, Jasmin Gut, “Educational Process in Ancient Rome Schools”, *European Journal of Contemporary Education*, 8(2), (2019), s. 425-436.

DEMİR, Abdullah, “Osmanlı Devleti'nde Devşirme Sistemi”, *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 1, S. 1, (2017), s. 19-27.

DEMİRALP, Didem, “Eski Yunan Yazınında İki Ekphrasis Örneği-Homeros'un 'Akhilleus'un Kalkanı' ile Hesiodos'un 'Herakles'in Kalkanı'nın' Karşılaştırılması”, *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish Turkic*, Cilt: 9, Sayı: 10, (Sonbahar 2014), s. 360.

DİKYOL, Derya Çığır, İŞBİLEN, Evren Şar, “Antik Roma Toplumunda Kadın ve Eğitimi”, *Kutadgu Bilig Felsefe-Bilim Araştırmaları*, S. 37, (Mart 2018), s. 459-479.

DOĞAN, Yusuf, “Kâşgarlı Mahmûd'un Dîvânu Lûgati't-Türk Adlı Eserinin Dilbilim Açısından İncelenmesi”, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 4, S. 2, (Aralık 2016), s. 1-20.

ERAVCI, Burcu Esra, “Hitit Kralının Saray Muhafızları”, *Medeniyet ve Toplum Dergisi*, C. 2, S. 2, (Aralık 2018), s. 73-88.

ERGUN, Mustafa, “Selçuklular Dönemi’nde Eğitim ve Bilim I”, *Avrasya Dil Eğitimi ve Araştırmaları Dergisi*, C. 2, S. 1, (Haziran 2018), s. 1-40.

ERKUT, Zeynep, BALCI, Serap, YILDIZ, Suzan, “Tarihsel Süreç İçerisinde Çocuk”, *Çocuk ve Medeniyet Dergisi*, C. 2, S. 3, (Haziran 2017), s. 17-28.

ERŞAN, Halil, AKDENİZ, Gül, “Türk İslam Medreseleri ve Budist Viharaları Üzerine Bir İnceleme”, *Kırklareli Üniversitesi Mühendislik ve Fen Bilimleri Dergisi*, C. 5, S. 2, (Aralık 2019), s. 87-110.

FUNG-KEİ, Cheng, “Bodhisattva Ruhü: Kendi Kendine Yarar Sağlamak Fedakarlık”, *Fuyan Budist Çalışmaları Hsinchu Şehri: Fuyan Budist Enstitüsü*, S. 9, (Nisan 2014), s. 93-168.

GENÇ, Özlem, “Çocukların Orta Çağ Avrupa’sındaki Yeri”, *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S. 1, (Mart 2016), s. 241-261.

GÖKSU, Erkan, “Türkiye Selçuklu Devleti’nde Gulam Eğitimi ve Gulamhaneler”, *Kırıkkale Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü*, S. 24, (Güz 2007), s. 65-84.

GÖKTAŞ, Yakup, “Modern Eğitim Kurumlarının Batılılaşma Dönemindeki Gelişimi, Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi”, S. 22, (Mart 2010), s. 11-25.

GÜRER, Betül, “Molla Fenârî’nin Osmanlı Medrese Geleneği ve Osmanlı Düşüncesi Üzerindeki Tesirleri”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 39, S. 39, (Ağustos 2015), s. 121-142.

GÜVEN, İsmail, “Büyük Selçuklu Devleti’nde Eğitim ve Öğretime Genel Bir Bakış”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, C. 25, S. 2, (Ağustos 2019), s. 833-848.

HALİ, Servet, RENCÜZOĞULLARI, Selcan, “İslamiyet Öncesi Dönemde Türklerde Eğitim”, *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 6, S. 17, (Ağustos 2017), s. 424-428.

HIZLI, Mefail, “Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 17, S. 1, (2008), s. 25-46.

IŞIK, Abdulcelil, GÜNEŞ, Engin, “Türk Tarihinde Özel Yeteneklilerin Eğitimi: Osmanlı Enderun Mektebi”, *Journal of Gifted Education and Creativity*, C. 4, S. 3, (Aralık 2017), s. 1-13.

IŞIN, Ekrem, “Tanzimat, Kadın ve Gündelik Hayat”, *Tarih ve Toplum Aylık Ansiklopedik Dergi*, C. 9, S. 51, (Mart 1988), s. 23.

İGALÇİ, ÇAKMAK, Emine Elif, “Tasavvufi ve Eğitimci Kişiliğiyle Yunus Emre”, *Toplum Bilimleri Dergisi*, C. 12, S. 23, (Ocak 2018), s. 100-116.

İPEK, Nurcan, “Arkaik ve Klasik Dönem Roma Ailesinde Çocuk ve Yeni Doğan Bebeğin Terk Edilmesi Meselesi”, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, C. 23, S. 2, (Aralık 2017), s. 295-360.

KAHRAMANOĞLU, Recep, ŞAHİN, Fulya, “Hacı Bektaş Veli Felsefenin Etnopedagojik Açısından İncelenmesi”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 21, S. Prof. Dr. Fuat Sezgin Özel Sayısı, (Kasım 2019), s. 41-58.

KARABULUT, Mustafa, “Tanzimat Dönemi Türk Romanlarında Alafrangalaşmak”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı*, C. 56, S. 2, (2008), s. 47-67.

KARABULUT, Mustafa, “Tanzimat Döneminde Osmanlının Yenileşme Sürecine Bir Bakış”, *Türk Dünyası Araştırma Dergisi*, S. 187, (Ağustos 2010), s.125-138.

KARADOĞAN, Umut, “Çocuk ve Çocukluk Kavramının Tarihsel Süreçte Değerlendirilmesi”, *Çocuk ve Medeniyet Dergisi*, C. 4, S. 7, (Haziran 2019), s. 195-226.

KAYA, Beytullah, “Nizamiye Medreseleri ve Eğitim Geleneği”, *İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 7, S. 14, (Haziran 2019), s. 49-66.

KAYA, Umut, “Kutadgu Bilig ve Yusuf Has Hacib’in Eğitimle İlgili Görüşleri”, *Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 1, S. 1, (Nisan 2017), s. 1-26.

KAYGIN, Hüseyin, “İslam Yokuş, Yaşam Boyu Değerler Eğitimi Kurumları Olarak Camiler: Hutbelerde Değerler Eğitimi”, *International Journal of Sport Culture and Science*, C. 3, S. 4, (Eylül 2015), s. 476-485.

KERMAN, Zeynep, “Hüseyin Rahmi ve Halid Ziya’da Mürebbiye Meselesi”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. 24, (Temmuz 2012), s. 299-304.

KOÇAK, Ahmet, “Osmanlı Türk Toplumunun Modernleşmesinde Yeni Bir Model: Avrupalı Mürebbiyeler”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 40, (Kasım 2016), s. 59-71.

KOÇAK, Şemsettin, DÖNMEZ, Süleyman, “Kutadgu Bilig’de Çocuk Eğitimi”, *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, C. 6, S. 15, (Mayıs 2018), s.145-192.

KOYUNCU, Nuran, KILIÇ, Yusuf, “Osmanlı Medresesi’nin Kurucusu Kayserili Davud’un Hayatı, Eserleri ve Fikirleri Üzerine Bir Bakış”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 27, S. 2, (Ağustos 2019), s. 229-242.

KURUHALILO, Kübra, “Fatma Fahrünnisa’nın Dilharab Romanında Ruhsal Boyutun Sunuluş Biçimleri”, *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, C. 2, S. 3, (Aralık 2018), s. 298-313.

KÜÇÜKÖNER, Halide Rümeysa, “Hint Alt Kıtasının Dini ve Kültürel Yapısının Şekillenmesinde Arilerin Rolü”, *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, C. 10, S. 2, (Mayıs 2018), s. 610-624.

MEÇ, Tuğçe, “Samiha Ayverdi’nin İbrahim Efendi Konağı Adlı Eserini Tarihi Roman Olarak Okumak”, *Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 7, (Mart 2019), s. 34-43.

NADİM, Parvin, “İran Eğitim Sistemi: Bir Değerlendirme Ülkenin Genel Yapısı”, *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, C. 8, S. 8, (Ekim 2013), s. 153-165.

OCAK, Ahmet, “Nizâmülmülk’ün Dini ve Fikri Hayatı”, *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, S. 8, (Ekim 2018), s. 32-52.

OKÇU, Davut, “İslam’a Göre Temel Eğitimin Zorunluluğu ve Genelliği Üzerine Bir Değerlendirme”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 7, S. 15, (Aralık 2016), s. 187-205.

ÖGE, Ali, “İbn Kemal’in Bilgi Anlayışı”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 30, S. 30, (Temmuz 2010), s. 197-223.

ÖNTÜRK, Vural, “Gazneliler’de Bir Şehzade Düşmanı: Hâcibü’l-Hüccâb Tuğrul Bozan”, *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 36, (Ekim 2017), s. 345-360.

ÖZKAN, Hasan Hüseyin, “Popüler Kültür ve Eğitim”, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, C. 14, S. 1, (Mart 2006), s. 29-38.

ÖZTÜRK, KARAKUŞ, Hatice, “Çocukluğun Tarihsel Gelişimi Üzerine Düşünceler”, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 13, (Ekim 2017), s. 253-276.

PARRİNDER, Geoffrey, “Aztekler ve Mayalar”, (çev. Galip Atasagun), *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 18, S. 18, (Temmuz 2004), s. 208-221.

PIYADEOĞLU, Cihan, “Nizâmiye Medreselerinin Kuruluşu ve Önemi”, *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, S. 8, (Ekim 2017), s. 124-135.

POLAT, Suat, “Karahanlı Devleti’nde Eğitim Faaliyetleri”, *Uluslararası Eğitim, Bilim ve Teknoloji Dergisi*, C. 1, S. 1, (Aralık 2015), s. 42-52.

SAĞLAM, İsmail, “Hz. Peygamberin Çocuk Eğitiminde Öne Çıkardığı Hususlar”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 11, S. 2, (Haziran 2002), s. 167-190.

SAĞLAM, Mehmet, ARAL, Neriman, “Tarihsel Süreç İçerisinde Çocuk ve Çocukluk Kavramları”, *Çocuk ve Medeniyet Dergisi*, C. 1, S. 2, (Aralık 2016), s. 43-56.

ŞAHİN, Handan, “Hitit Metinlerinde Doğum”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, C. 6, S. 5, (Mayıs 2019), s. 464-477.

ŞAHİN, Hilal, “Tarihsel Bir Panorama: Hint-Türk Tarihine Dair Babürlüler Dönemine Kadar”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, C. 119, S. 234, (Mayıs-Haziran 2018), s. 127-142.

SAKLI, Ali Rıza, “Kınalızade Ali Efendi’nin Ahlak-ı Ala-i (Devlet ve Aile Ahlakı) Adlı Eserinin İncelenmesi”, *Uluslararası Ekonomi İşletme ve Politika Dergisi*, C. 2, S. 1, (Nisan 2018), s. 147-152.

SULTAN, Fatma Sel, “Âşık Paşazade Osmanoğulları’nın Tarihi”, *Divân İlmi Araştırmalar*, S. 15, (Şubat 2003), s. 239-246.

SEVİNÇ, Fatma, “Hititlerin Anadolu’da Kurdukları Ekonomik ve Sosyal Sistem”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 2008, S. 17, (Şubat 2008), s.11-32.

SOYDAN, Tarık, TÜNCEL, Mahmut, “Osmanlı’da İlk Yenileşme Döneminde Eğitimin Kurumsal ve Yönetmel Yapısının Oluşumu ve Gelişimi”, *Milli Eğitim Dergisi*, C. 43, S. 198, (Mayıs 2013), s. 110-125.

ŞANAL, Mustafa, GÜÇLÜ, Mustafa, “Türk Eğitim Tarihinin Tozlu Sayfalarına Sıkışıp Kalan Aydın Bir Kadın Eğitimci: Ayşe Sıdika Hanım (1872-1903), Öğretmen ve Öğretmenlik Mesleğine Bakışı”, *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, C. 6, S. 10, (Haziran 2016), s. 233-250.

ŞANAL, Mustafa, GÜÇLÜ, Mustafa, “Yenileşme Dönemi Eğitimcilerinin Öğretmenlik Mesleğine Bakışları”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 1, S. 18, (Haziran 2005), s. 137-154.

TARHAN, M. Taner, “Urartu Devleti’nin Kurulu Evresi ve Kurucu Krallardan Lutipri (Lapturi) Hakkında Yeni Görüşler (1. Levha ile Birlikte)”, *Anadolu Araştırmaları*, S. 8, (Ocak 2011), s. 69-114.

Ünal Taşkın, “Klâsik Dönem Osmanlı Eğitim Kurumları”, *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 1, S. 3, (Bahar 2008), s. 344-366.

TOPBAŞ, Koray, “Eski Mezopotamya’da Çocuk”, *Anadolu Arşivleri*, C. 10, S. 1, (Eylül 2016), s. 55-78.

TOPRAK, Salih, “Farabi’nin Eğitim Anlayışı”, *Genç Mütefekkirler Dergisi*, C. 1, S. 2, (Aralık 2020), s. 136-149.

TURAL, Murat, “Geç Antik Çağda Hristiyan Eğitiminin Ruhu ve Manastırlarda Eğitim Anlayışı”, *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*, C. 3, S. 2, (Ekim 2017), s. 253-277.

ULU, Cafer, “Osmanlı Devleti’nin Son Döneminde Mürebbiyelik Müessesesi”, *International Periodical For The Languages Literature and History of Turkishor Turkic*, C. 9, S. 1, (Kış 2014), s. 595-610.

YAŞAR, Hüseyin, “Samiha Ayverdi’nin Eserlerinde Mürebbiye Eğitiminin Yansımaları”, *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 5, S. 10, (Aralık 2017), s. 486-501.

YILDIRIM, İlyas, “Molla Fenâri: İlmi Kişiliği, Fıkıhla İlgili Eserleri ve Osmanlı Fıkıh Tarihinde ki Yeri”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 11, S. 22, (Şubat 2017), s. 255-284.

YILDIRIM, Mustafa, “Rönesans ve Reformasyon”, *ÇAKÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 8, S. 1, (Nisan 2020), s. 184-210.

YILDIRIM, Nail, YÜZBAŞIYEV, Muhammed, SAKLAN, Emine, ALATLI, Betül, “Türk ve Dünya Eğitim Tarihine Hizmet Etmiş İnsanlar Üzerine Bir İnceleme”, *Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks*, C. 3, S. 1, (2011), s. 249-270.

YILMAZ, Saim, ERBAŞ, Furkan, “Endülüs Emevi Halifesi II. Hakem’in İlmi Kişiliği ve İlim Hayatında Sağladığı Katkıları”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 17, S. 1, (Haziran 2017), s. 157-185.

YILMAZ, Yasemin, UYSAL, Enver, “Taşköprülüzâde’de Eğitimin İlkesi Olarak Sevgi”, *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 3, S. 1, (Haziran 2019), s. 209-232.

Tezler

COŞĞUN, Sena, *Eski Yunan’da Çocukların ve Gençlerin Eğitimi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı Tarih Öğretmenliği Programı Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2011.

ÇELİK, Yusuf, *Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Romanlarında Aile ve Çocuk Eğitimi*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli 2012.

ÇETİN, Basri, *Asr-ı Saâdet'te Suffe; Doğuşu, Önemi ve İşlevi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019.

EFE, Metin, *Çocukları Cezai Sorumluluğu*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2008.

ERDOĞAN, Coşkun, *Selçuklu Devletleri Teşkilatında Gulam Sistemi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2010.

ERKMEN, Aytekin, *Yunus Emre'nin Hayatını Konu Alan Biyografik Romanlar*, Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırşehir 2014.

İBRAHİMOĞLU, Büşra, *Taşköprülüzâde Ahmet Efendi'nin Eğitim Anlayışı*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimler Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2001.

LEE, Younghee, *Osmanlı Devleti'nde Devşirme Sistemi (Fatih Döneminde Veziri Azamlar ve Zağanos Paşa)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2020.

ŞAHİN, Mustafa, *Orta Çağda Herât Bölgesi (Gaznelilerin Kuruluşundan Timurluların Yıkılışına Kadar) (961-1507)*, Gaziosman Paşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Orta Çağ Tarihi Bilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Tokat 2013.

ŞEN, Zeynep, *Din Eğitim ve Öğretim Açısından Batılılaşma Sürecinde Mürebbiyeler*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlahiyat Anabilim Dalı Din Eğitimi Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006.

Ansiklopedi Maddeleri

BAKTIR, Mustafa, “Suffe”, T.D.V. İslam Ansiklopedisi, C. 37, İstanbul 2009, c.37, s. 469-470.

BAYRAKTAR, Mehmet, “Davud el-Kayseri”, DİA, C. 19, 1994, s. 32-36.

Ebü'l Fazl Cemâlüddin Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî, İbn Manzûr, “(711/1311) Lisânu-l- Arab”, C. 19, Beyrut 1963, s. 195-196.

ERTEK, Topçu Ahmet, “Amerika”, DİA., C.3, 1991, s. 30-37.

KOÇU, Reşad Ekrem, “Enstitütrisler”, *İstanbul Ansiklopedisi*, C.1, Koçu Yayınları, İstanbul 1968, s. 5128-5130.

ÖZAYDIN, Abdülkerim, “Nizamiye Medreseleri”, DİA., C. 23, İstanbul 2007, s. 188-191.

Sempozyumlar

AKÇİÇEK, Eren, “Anne Sütü ile İlgili Adet ve İnançlar, Türk Halk Hekimliğinde Anne Sütü”, *I. Milletlerarası Türk Halk Edebiyatı ve Folklor Kongresi*, Eren Yayıncılık ve Kitapçılık, İstanbul 1988, s. 44.

ERDEMİR, Hatice P, Halil, “Antikçağda Çocuk Olmak: Ölmek ya da Ölmemek”, *Uluslararası Katılımlı Kadına ve Çocuğa Karşı Şiddet Sempozyumu*, Mutlu Çocuklar Derneği Yayınları, Ankara 27-28 Nisan 2012, s. 646.

Web Kaynakları

ATATÜRK, Mustafa Kemal,

<https://www.meb.gov.tr/belirligunler/ataturk/Foto/008/Ozdeyis/Ozdeyis.html>.

(25.02.2021).

BALMUMCU, Seda. *Bilimde Devrim Yapan Kadın: Marie Curie*. (04.07.2020).

<https://www.birgun.net/haber/bilimde-devrim-yapan-kadin-maria-curie-307101>.

(12.11.2021).

Selma Ekrem, <https://www.biyografya.com/biyografi/13900>, (16.01.2022).

Şirin Devrim Türkiye'ye Getirilecek, (09.03.2011),

<https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/sirin-devrim-turkiyeye-getirilecek-228518>,

(15.01.2022).

Gazne Devleti (Gazneliler), <https://www.tarihiolaylar.com/tarihi-olaylar/gazne-devleti-gazneliler-1322>, (02.09.2021).

Hititlerde Eğitim, (13.05.2021), <http://wormach.com/egitim-tarihi-yazilari-hititlerde-egitim/>, (23.08.2021).

KAYGISIZ, İrfan, *İlkçağ Hint Uygarlığı*, (13.11.2018),

<https://www.irfankaygisiz.com/2018/11/13/ilkcag-hint-uygarligi/>, (22.03.2021).

KUMAR, V. Sasi, *Hindistan'daki Eğitim Sistemi*, <https://www.gnu.org/education/edu-system-india.tr.html>, (01.06.2021).

LOYD, Ian, *The Forgotten Royal Nanny*, (Jul.30.2011), <https://www-express-co-uk.translate.goog/expressyourself/261992/The-forgotten-royal-nanny? x tr sl=en& x tr tl=tr& x tr hl=tr& x tr pto=op.sc>, (12.11.2021).

Maria Flaxman, <https://peoplepill.com/people/maria-flaxman.>, (12.11.2021).

Nevin Meriç, <https://www.biyografya.com/biyografi/12707>, (13.01.2022).

Mürebbiyenin Rolü ve Neden Aileniz İçin Uygun Olabilir, (8 Nisan 2019),
<https://www.motherhoodcenter.com/the-role-of-governess/>, (10.10.2021).

Prof. Dr. Erdal İnönü'nün Yaşamı,
https://www.tuba.gov.tr/upload/files/Prof_%20Dr_%20Erdal%20%C4%B0n%C3%B6n%C3%BC.pdf, (16.01.2022).

Selim Sabit Efendi, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/selim-sabit-efendi>,
(14.01.2022).

ŞİMŞEKLER, Nuri, *Hız. Mevlâna'da Evlilik, Aile ve Çocuk Eğitimi*, (07.08.2019),
<https://semazen.net/hz-mevlanada-evlilik-aile-ve-cocuk-egitimi-nuri-simsekler/>,
(21.10.2021).

The Governess, https://www-amazon-com.translate.goog/Governess-VHS-Minnie-Driver/dp/0767811429?x_tr_sl=en&x_tr_tl=tr&x_tr_hl=tr&x_tr_pto=sc,
(15.11.2021).

The Life and Death of Kat Ashley, (18.07.2012),
<https://thetudorenthusiast.weebly.com/blog/the-life-and-death-of-kat-ashley>,
(11.11.2021).

YILDIZ, Yavuz, *Ashab-ı Suffe ve Peygamber Efendimizin Eğitim Metodu*, (07.02.2019),
<https://www.maarifsen.org/?Syf=22&Mkl=1072241>, (16.08.2021).

Zümer Süresi 39/9, <https://www.kuranvemeali.com.>, (06.03.2021).

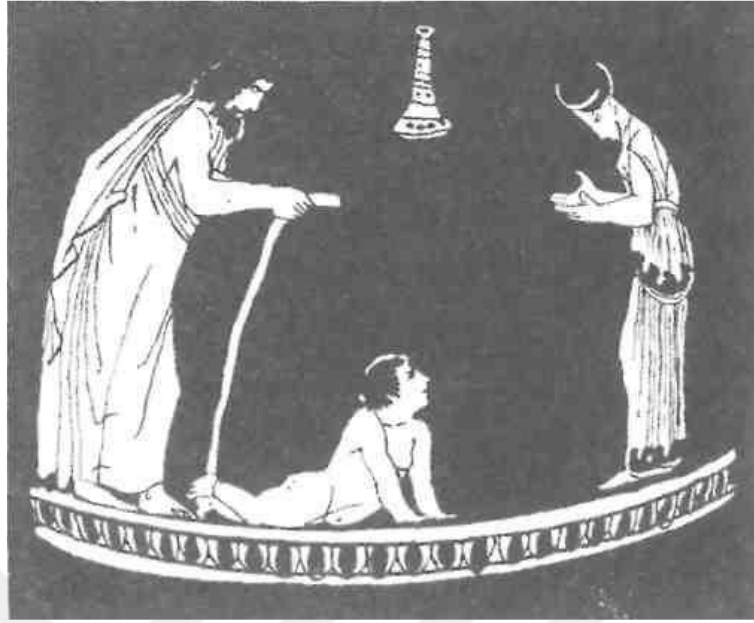
EKLER

Resim 1: Osmanlı Hanedanlarından Halife Abdulmecit-Neslişah Sultan ve Mürebbiyesi osmanlidonemi.blogcu.com adresinden 20.04.2021 tarihinde alınmıştır.

Resim 2: Eytamhanelerde Mürebbiye, Atatürk Kitaplığı kartpostal arşivi 22370 arşiv numaralı belge.

Resim 3. Bir çocuğa yürüme öğretilişini gösteren bir pelike. Sol taraftaki çocuğun anne veya dadısıdır. (Sena Coşğun'un Eski Yunanlılarda Çocuk ve Gençlerin Eğitimi adlı Yüksek Lisans Tezinden alınmıştır.)

Resim 4. Crawfie, Prenses Elizabeth ve Margaret ile 1939.
<https://www-express-co-uk.translate.goog/expressyourself/261992/The-forgotten-royal-nanny? x tr sl=en& x tr tl=tr& x tr hl=tr& x tr pto=sc>, adresinden, 20.12.2021 tarihinde erişilmiştir.

